

”Etsii, etsii, vaan ei soisi löytävänsä”

Kontrollointitoimet televisiomaksun turvaamiseksi

Pöyry, Saara

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos

Talous- ja sosiaalihistoria

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2013

 <div> HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI </div>		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos
Tekijä □– Författare – Author Pöyry, Saara		
Työn nimi – Arbetets titel – Title "Etsii, etsii, vaan ei soisi löytävänsä." Kontrollointitoimet televisiomaksun turvaamiseksi.		
Oppiaine – Läroämne – Subject Talous- ja sosiaalhistoria		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu	Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2013	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 136 + liitteet
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Televisiomaksu korvattiin vuoden 2013 alussa yleisradioverolla, minkä seurauksena 85-vuotias yleisradiotoiminnan rahoitusmuoto lakkautettiin. Televisiomaksu oli poikkeuksellinen käyttömaksu, sillä se oli lakisääteinen, mutta luonteensa vuoksi jokseenkin omantunnonvarainen. Koska televisiomaksujärjestelmä mahdollisti vapaamatkustamisen, maksuvelvollisuuden valvomiseksi oli pakko ylläpitää kontrollointijärjestelmää. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kyseisen järjestelmän toimintaa vuosina 1927–2012, ja selvitetään, kuinka viranomaiset pyrkivät turvaamaan televisiomaksun maksamisen ja järjestelmän jatkuvuuden. Tutkimuksessa kartoitetaan televisiomaksun kontrollointijärjestelmän rakennetta, sen toimintaa sekä kontrolloinnin keinoja. Tutkimuksen tavoitteena on lisäksi toimia johdatuksena televisiomaksun historiaan.</p> <p>Tutkimuksessa käytettiin pääasiallisena lähdemateriaalina Viestintäviraston televisiomaksuosaston arkistoaineistoa, jota täydennettiin laeilla ja asetuksilla. Lisäksi aineistona käytettiin televisiomaksua koskeneita mainoksia ja Yleisradion Elävän arkiston tietoisuuksia. Tutkimusaineistoa lähestyttiin kvalitatiivisesti, ja tutkimusmenetelmänä käytettiin sisällönanalyysia. Siinä aineistoa käsiteltiin teoriaohjaavasti siten, että aineistosta muodostettuja koodeja luokiteltiin ja jaoteltiin ennalta määriteltyihin kategorioihin.</p> <p>Televisiomaksukontrolli perustui viranomaisten harjoittamaan kontrollipolitiikkaan, jossa ihmisiä pyrittiin ohjaamaan televisiomaksun maksajiksi ja siten turvaamaan järjestelmän jatkuvuus. Kontrollipolitiikkaa harjoitettiin kahdella tapaa: suostuttelemalla ja rankaisemalla. Suostuttelu tuli esiin televisiomaksujen perintäjärjestelmässä, jossa ihmisiä yritettiin positiivisin keinoin houkutella ja kannustaa televisiomaksun maksamiseen. Käytännössä se ilmeni pyrkimyksenä ylläpitää maksuvelvollisuutta jo ennestään televisiomaksua maksavien parissa tekemällä maksamisesta helppoa ja maksun irtisanomisesta vaikeaa sekä hyödyntämällä erilaisia uhakeinoja. Toisaalta suostuttelua kohdistettiin potentiaalisin uusiin maksajiin tiedotuksen ja markkinoinnin kautta. Niissä ihmisiä informoitiin televisiomaksusta sekä mainostettiin sen positiivisia puolia.</p> <p>Rankaiseminen puolestaan liittyi tarkastustoimintaan, jossa luvattomaan television ja radion käyttöön pyrittiin puuttumaan pelottelemalla ja uhkailemalla. Luvatonta käyttöä valvottiin ovelta ovelle tehtyjen televisiomaksutarkastusten avulla. Tarkkailemalla paljastettiin väärinkäytöksiä ja luotiin realistinen kiinnijäämisriski luvattomuudesta, jotta rankaiseminen toimi pelotteena. Itse rankaisemisella taas yritettiin sekä ennaltaehkäistä rikollisuutta että kurittaa luvattomuuteen syyllistyneitä henkilöitä, ja se konkretisoitui pääasiassa rahallisia sanktioina. Rankaisemiseen ja tarkastustoimintaan liittyi lisäksi sosiaalinen ulottuvuus, sillä televisiomaksunormin rikkominen johti toisinaan epäviralliseen sosiaaliseen kontrollointiin.</p> <p>Vaikka televisiomaksujärjestelmä on lakkautettu, tutkimustuloksia voidaan soveltaa vastaavanlaisten järjestelmien tarkastelussa sekä eri näkökulmasta tehtävässä televisiomaksu- ja yleisradiotutkimuksessa. Yleisradioveron ja televisiomaksukontrolloinnin välisen yhteyden tarkastelu tai televisiomaksun sosiaalisen ulottuvuuden tutkiminen voitaisiin aloittaa tämän tutkimuksen pohjalta. Toisaalta tutkimustuloksia pystytään soveltamaan myös televisiomaksun kaltaisten järjestelmien tutkimuksessa tai laajemmin muussa viranomaistutkimuksessa.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Televisiomaksu Televisiolupa Radiolupa Tarkastus Kontrollointi Kontrollipolitiikka Suostuttelu Rankaiseminen Yleisradio		

Sisällys

1	Tutkimuksen lähtökohdat	5
1.1	Johdanto.....	5
1.2	Teoreettinen lähestyminen	7
1.2.1	Tutkimuskysymykset	8
1.2.2	Rajaus	9
1.2.3	Käsitteet.....	10
1.2.4	Aiempi tutkimus.....	17
2	Tutkimusaiheen lähestyminen	21
2.1	Tutkimusaineisto	21
2.2	Metodi ja näkökulma.....	27
3	Televisiomaksun tausta.....	31
3.1	Televisiomaksu kansainvälisesti	31
3.2	Televisiomaksu ja yleisradiotoiminta Suomessa.....	35
3.2.1	Televisiomaksun kehitys.....	35
3.2.2	Lupien ja maksujen määrät	47
3.2.3	Lupien ja maksujen hinnat	50
3.2.4	Hinnan ja määrän suhteesta.....	52
4	Televisiomaksun periminen	54
4.1	Perintäjärjestelmästä.....	55
4.2	Maksuvelvollisuuden ylläpitäminen.....	61
4.2.1	Maksamisen helppous	61
4.2.2	Irtisanomisen vaikeus	63
4.2.3	Uhkakeinot	64
4.3	Tiedottaminen.....	68
4.3.1	Lakisääteisyys	69
4.3.2	Tiedotuskampanjat	71

4.3.3	Asiakaspalvelu	72
4.4	Markkinointi	74
4.4.1	Mainostaminen	75
4.4.2	Suoramarkkinointi	80
5	Televisiomaksutarkastus	83
5.1	Tarkkailu	88
5.1.1	Tarkastuskäytännöt	90
5.1.2	Tarkastuksen kulku	92
5.1.3	Ohjeita tarkastajille	96
5.1.4	Maksuvelvollisuuden välttely	98
5.2	Rankaiseminen	102
5.2.1	Rankaisemisen motiivit	102
5.2.2	Rangaistukset	107
5.3	Epävirallinen kontrollointi osana tarkastusta	118
6	Suostuttelusta rankaisuun, kannustuksesta pelotteluun	122
	Lähteet	128
	Liitteet	137

Liite 1: Taulukko televisiomaksun määristä

Liite 2: Taulukko televisiomaksun hinnoista

1 Tutkimuksen lähtökohdat

1.1 Johdanto

Televisiomaksun periminen loppui vuoden 2012 lopussa, kun televisiomaksut korvattiin yleisradioverolla. Siihen asti suurin osa Yleisradion palveluista ja sitä kautta julkisesta palvelusta oli rahoitettu television käytöstä perityillä maksuilla. Nykyään Yleisradion toiminta rahoitetaan lähes kaikille pakollisella verolla, joka ei enää ole sidottu television katsomiseen tai Yleisradion palveluiden käyttöön.

Televisiomaksulla on ollut keskeinen yhteiskunnallinen merkitys, sillä se on kulkenut käsi kädessä sekä radion että television kanssa 85 vuoden ajan eli käytännössä koko julkiseen palveluun perustuneen yleisradiotoiminnan aikakauden ajan. Enimmillään televisiomaksua on maksanut yli kaksi miljoonaa ihmistä 2000-luvun alussa,¹ ja se on koskettanut perheisiin sidotun maksuvelvollisuuden kautta vieläkin useampia. Televisiomaksu onkin ollut kiinteä osa suomalaista arkea, ja se on laajuudellaan herättänyt voimakkaita tunteita puolesta ja vastaan.

Televisiomaksu on ollut poikkeuksellinen käyttömaksu, sillä sen laiminlyönti ei ole estänyt palvelun käyttöä. Esimerkiksi sähkölaskun maksamatta jättäminen johtaa ennen pitkää sähköjen katkaisemiseen, mutta televisiomaksun kohdalla seurauksilta on ollut mahdollista välttyä. Televisiomaksujärjestelmä onkin mahdollistanut vapaa-matkustamisen. Se on ollut eräänlainen vapaaehtoinen, mutta lakisääteinen käyttö-maksu, jota voidaan verrata esimerkiksi pysäköintimaksuihin tai joukkoliikenteellä matkustamiseen. Jos auton pysäköi kielletylle paikalle tai jättää asianmukaisen pysäköintilipun ostamatta, kuljettaja ottaa tietoisien riskien parkkisakosta. Tilanne on samanlainen joukkoliikenteessä, jossa liputon matkustaja ottaa riskin säästääkseen matkalipun hinnassa. Riski kiinnijäämisestä on pieni, mutta realistinen.² Sen sijaan jos matkustaja ostaa lipun, hän voi käyttää palvelua samaan tapaan kuin liputtomana, mutta ilman pelkoa lipuntarkastuksesta.

---

¹ Vuositilastot, Vivi.

² Esimerkiksi Helsingin seudun joukkoliikenteessä tehtiin lähes 345 miljoonaa matkaa vuonna 2012. Samaan aikaan liput tarkastettiin 3,4 miljoonalta matkustajalta. HSL, http://www.hsl.fi/fi/mikaonhsl/uutiset/2013/Sivut/Page_20130326015637.aspx, viitattu 26.4.2013; HSL, http://www.hsl.fi/fi/mikaonhsl/uutiset/2013/Sivut/Page_20130326015939.aspx, viitattu 26.4.2013.

Vapaamatkustamista esiintyy niin pysäköinnissä, joukkoliikenteessä kuin televisio-maksuissakin. Sen vuoksi niiden jokaisen ympärillä on jouduttu ylläpitämään kontrollointijärjestelmää, jonka tarkoitus on ollut puuttua luvattomaan käyttöön. Tässä tutkimuksessa perehdytään tarkemmin televisiomaksujen kontrollointiin ja järjestelmän toimintaan. Asia on juuri nyt ajankohtainen, sillä tutkimusprosessin aikana televisio-maksut lakkautettiin. Aiheella on myös henkilökohtainen merkitys minulle, sillä olen työskennellyt puolentoista vuoden ajan Viestintäviraston televisiomaksuosastolla asiakaspalvelutehtävissä. Työssä kiinnostuin televisiomaksujen historiasta ja erityisesti niiden kontrolloinnista. Koska aihetta ei ole käsitelty juuri aiemmassa tieteellisessä tutkimuksessa, päätin tutkia sitä itse.

Tässä tutkimuksessa selvitetään, kuinka televisiomaksujen kontrollointijärjestelmässä pyrittiin turvaamaan televisiomaksujen maksaminen ja maksun jatkuvuus. Tutkimus painottuu viranomaisten toimintaan, ja siinä tuodaan ilmi, millaisin keinoin viranomaiset yrittivät puuttua luvattomaan television ja radion käyttöön. Tutkimuksen tarkoitus on kartoittaa televisiomaksun taustoja ja sen ympärille rakentuneen kontrollointijärjestelmän toimintaa, mihin viittaa myös tutkimuksen nimi ”Etsii, etsii, vaan ei soisi löytävänsä”³. Televisiomaksuja käsittelevän tieteellisen tutkimuksen ainoana edustajana tutkimukseni tavoite on myös selvittää televisiomaksuihin liittyneitä uskomuksia ja erityisesti tarkastuksiin liittyneitä huhuja.

Kontrollointijärjestelmän toiminnan analysoinnissa on käytetty tutkimusmenetelmänä sisällönanalyysia, jossa aineistoa on lähestytty teoriaohjaavasti. Tutkimusprosessin aikana koodasin ja luokittelin aineistoa aineiston ehdoilla. Olin kuitenkin empiirisen kokemukseni perusteella muodostanut etukäteen yläluokat, joihin jaoin aineistosta löytämäni teemat. Sisällönanalyysin kautta päädyin havaitsemaan, että televisio-maksujen turvaamisessa harjoitettiin kontrollipolitiikkaa. Kontrollipolitiikasta muodostui tutkimusprosessin aikana keskeisin käsite, jolla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan olemassa olevan yhteiskuntajärjestelmän puolustamista. Käytännössä se jakautuu tutkimuksessa kahteen osaan: toisaalta se tuli ilmi suostuttelun muodossa ja toisaalta rankaisemisessa.

---

³ Lausahdus on peräisin Yleisradion vuonna 1975 esittämästä tietoisesta, jossa televisiolupatarkastaja kuvailee tarkastustoimintaa kyseisin sanoin. Samoilla sanoilla voidaan kuvailla myös koko kontrollointijärjestelmän toimintaa; sen tavoitteena oli, ettei yhtään luvatonta radiota tai televisiota olisi ollut. Lupatarkastaja kotikäynnillä -tietoisu, Elävä arkisto.

Tutkimus rakentuu teoriaosuudesta ja lähestymistavoista sekä kolmesta analyysiluvusta ja yhteenvedosta. Ensimmäisessä luvussa esitellään tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia, kuten tutkimuskysymyksiä ja aiempaa tutkimusta. Toisessa luvussa käsitellään tutkimusaiheen lähestymistä aineiston ja metodien kautta. Kolmannessa luvussa tutustutaan televisiomaksun historiaan ja sen kehitykseen radioluvista televisiomaksuksi. Historiaisuus on tutkimuksen kahden seuraavan luvun ymmärtämisen kannalta tärkeä, sillä siinä käsitellään muun muassa televisiomaksun määriä ja hintoja. Neljännessä luvussa tarkastellaan televisiomaksun perintä- eli rahankeruujärjestelmän toimintaa. Sen painopiste on kontrolloinnin taustalla vaikuttaneessa suostuttelevassa kontrollipolitiikassa, jonka avulla ihmisiä yritettiin houkutella televisiomaksun maksajiksi vapaaehtoisesti. Viidennessä luvussa tarkastellaan televisiomaksutarkastusta ja perehdytään suostuttelun kääntöpuoleen – rankaisemiseen. Rankaiseminen oli osa televisiomaksujen kontrollipolitiikkaa, ja se liittyi läheisesti tarkkailuun, jonka kautta maksamiseen liittyviä epäkohtia tuotiin esille. Viidenteen lukuun sisältyy myös epävirallisen kontrolloinnin tarkastelua, sillä se täydensi viranomaisten harjoittamaa kontrollipolitiikkaa ja edesauttoi tarkastustoimintaa. Kuudennessa luvussa käsitellään tiivistetysti tutkimustuloksia sekä tarkastellaan tutkimuksen toteutusta ja sen merkitystä laajemmassa kontekstissa.

1.2 Teoreettinen lähestyminen

Televisiomaksuvelvollisuus perustui lakiin vuodesta 1927 vuoden 2012 loppuun saakka.⁴ Käytännössä maksu kuitenkin oli jokseenkin omantunnonvarainen, ja sen välttely oli mahdollista. Viestintäviraston arvioiden mukaan maksuvelvollisista kotitalouksista kymmenen prosenttia jätti maksun maksamatta viimeisinä vuosina, mutta todellinen luku saattaa olla vieläkin suurempi: Marko Ala-Fossin mukaan määrä saattoi olla jopa 25 prosenttia.⁵ Lakisääteisen velvollisuuden laiminlyönti oli siis varsin yleistä, mikä vaaransi televisiomaksukertymän ja edelleen julkisen palvelun vaatiman rahoituksen. Näin ollen maksuvelvollisuuden noudattamisen varmistamiseksi ja järjestelmän ylläpitämiseksi vaadittiin tiukkoja toimenpiteitä. Julkisen palvelun

---

⁴ 8/1927; 475/2012.

⁵ Arviot maksuttomien kotitalouksien määristä ovat vaihdelleet muutamasta prosentista jopa 25 prosenttiin. Todellista lukua on vaikea selvittää, sillä osa kotitalouksista on vapautettu maksusta eikä kaikissa ole televisiota. Lisäksi yritysten maksuvelvollisuus vaikeuttaa kotitalouksien ja televisiomaksumäärien vertailua. Tv-maksujohtaja Anssi Laakso, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012; Ala-Fossi 2012, 39–40.

turvaaminen edellytti voimakasta kontrollointijärjestelmää, jonka avulla yritettiin puuttua lainvastaiseen toimintaan.

1.2.1 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan televisiomaksun kontrollointia ja erityisesti kontrollointijärjestelmää. Kyseinen järjestelmä koostui televisiomaksun perintä- ja tarkastustoiminnasta, joiden päämääränä oli kerätä rahaa Yleisradiolle ja siten turvata julkisen palvelun rahoitus. Päämäärän toteuttamiseen vaadittiin suunnitelmallista toimintaa, jota tässä tutkimuksessa tarkastellaan lähemmin. Tutkimuksessa perehdytään viranomaistoimintaan ja selvitetään, kuinka televisiomaksujen kontrollointijärjestelmä toimi ja miten se pyrki turvaamaan televisiomaksujen maksamisen. Millaisia kontrollointipyrkimyksiä viranomaistasolla esiintyi? Mitkä olivat kontrolloinnin keinot? Kuinka maksuvelvollisiin henkilöihin pyrittiin vaikuttamaan? Mikä oli perintä-järjestelmän ja tarkastustoiminnan merkitys ja millaista niiden toiminta oli? Näiden kysymysten lisäksi tutkimuksessa keskitytään hieman itse televisiomaksun historiaan ja esitellään, miten televisiomaksu on kehittynyt ja miten se liittyy yleisradiotoiminnan historiaan. Millaisia muutoksia televisiomaksun ympärillä on tapahtunut ja miten ne ovat vaikuttaneet kontrollointiin?

Televisiomaksu on koskettanut valtaosaa suomalaisista, ja sen olisi lain mukaan pitänyt olla erottamaton osa televisiota ja aiemmin radiota. Televisiomaksu onkin ollut merkittävässä yhteiskunnallisessa roolissa ja se on kuulunut usein huomaamatta osaksi ihmisten arkea. Toisinaan siitä on myös tullut konkreettinen osa yksityiselämää, sillä televisiomaksutarkastajat kiersivät ovelta ovelle yli 80 vuoden ajan. Televisiomaksuun liittyy sen suuresta roolista ja pitkästä historiasta johtuen paljon tunteita ja se on herättänyt vilkasta yhteiskunnallista keskustelua. Siihen liittyy myös paljon vääriä uskomuksia, ja varsinkin televisiomaksutarkastajia koskevat huhut ovat liikkuneet villeinä. Tässä tutkimuksessa perehdytään kontrolloinnin ohella televisiomaksun lakiin perustuneeseen asemaan ja siihen liittyneisiin käytäntöihin. Tutkimuksen tarkoitus on tuoda selvyyttä televisiomaksuun liittyviin käsityksiin ja oikaista erityisesti televisiomaksutarkastukseen liittyviä uskomuksia ja legendoja.

1.2.2 Rajaus

Tutkimuksen aikarajaus kattaa vuodet 1926–2012. Rajaus on ajallisesti pitkä, mutta siihen päätyminen taustalla on selkeitä syitä. Radiolupa tuli pakolliseksi vuonna 1927, vaikka ensimmäiset radioluvat lunastettiin jo vuonna 1926. Koska televisiomaksuvelvollisuus päättyi vuoden 2012 lopussa, radion ja television käyttö perustui 85 vuoden ajan pakolliseen maksuun. Koko kyseinen ajanjakso muodostaa yhtenäisen ketjun, jonka rikkominen olisi ollut vaikeaa; esimerkiksi tutkimuksen rajaaminen vain televisiolupiin ja -maksuihin olisi ollut hankalaa, sillä radioluvat vaikuttivat voimakkaasti televisiolupiin 1970-luvulle saakka. Lisäksi televisiomaksua ja sen kontrollointia sääteli sen koko historian ajan vain kaksi lakia. Näin ollen televisiomaksuun liittyneiden toimintojen luonne säilyi perusrakenteeltaan melko muuttumattomana. Se puolestaan on mahdollistanut koko ajanjaksoa kuvaavien yleistysten ja päätelmien tekemisen, vaikka tutkimuksessa onkin huomioitu esimerkiksi vaikuttamisen keinojen muutos. Koska televisiomaksujärjestelmä on nyt tullut tiensä päähän, sen historian tarkastelu kokonaisuutena on mielestäni perusteltua myös pelkästään siitä syystä.

Toiminnan samankaltaisuuden vuoksi tutkimuksessa edetään tiettyjen teemojen kautta, mutta pysytään tiukasti viranomaisten toiminnassa. Tutkimuksessa ei esimerkiksi käsitellä ihmisten kokemuksia televisiomaksun kontrolloinnista. Tutkimuskohteen osalta olen tehnyt myös toisen tiukan rajauksen. Tässä tutkimuksessa perehdytään radion ja television käyttömaksuihin. Radio- ja televisiotoiminnan harjoittamisen, siihen vaadittavat luvat ja maksut sekä niiden kontrolloinnin olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle.

Tässä tutkimuksessa lähtökohtana on maksuvelvollisuuden kontrollointi. Sitä kohdistettiin pääasiassa maksuvelvollisiin ja muihin vain satunnaisesti. Ellei televisiota ole ollut, myöskään maksuvelvollisuutta ei ole syntynyt. Niinpä tutkimuksessa keskitytään lähinnä vain velvollisuuden laiminlyönteisiin, ei televisiottomiin, kohdistettuun kontrolliin. Velvollisuuden laiminlyönteiden osalta tutkimuksen kohteina ovat lähinnä yksityishenkilöihin kohdistetut toimenpiteet. Myös yritykset olivat maksuvelvollisia, mutta niihin kohdistetut kontrollointitoimet olen jättänyt pääasiassa tutkimuksen ulkopuolelle yrityksiin liittyneiden erilaisten käytäntöjen⁶ vuoksi.

---

⁶ Esimerkiksi hotellit maksoivat yhden televisiomaksun jokaisesta neljän television erästä. 745/1998.

Tutkimuksessa keskitytään kontrolloinnin keinoihin, mutta kontrolloinnin tulosten tarkastelu on rajattu lähes kokonaan pois. Syynä siihen on tulosten mittaamisen vaikeus. Toisaalta kontrolloinnin tulokset heijastuivat pitkälle aikavälille, joten yksittäisten keinojen vaikutusta on hankalaa analysoida. Toisaalta taas samaan tavoitteeseen pyrkiviä keinoja käytettiin samanaikaisesti ja toisiaan täydentävästi esimerkiksi kampanjoiden aikana, joten niiden vaikutusten erittely olisi vaikeaa. Lisäksi kontrollointi vaikutti ennaltaehkäisevästi, joten sen tulokset eivät senkään vuoksi ole mitattavissa.

1.2.3 Käsitteet

Televisiomaksujen kontrolloinnissa keskeinen tekijä on kontrollipolitiikka, johon maksun turvaamistoimenpiteet perustuivat. Tässä tutkimuksessa tutkimuskysymyksiä lähestytään kontrollipolitiikan avulla, ja sen kautta televisiomaksujen turvaamistoimet liitetään osaksi laajempaa teoreettista kokonaisuutta. Kontrollipolitiikan ymmärtämiseksi on kuitenkin tärkeää ensin taustoittaa sitä.

Kontrolli ja kuri

Termillä *kontrolli* on useita eri merkityksiä, ja suomen kielen sanakirjan mukaan se voidaan ymmärtää valvontana, silmälläpitona, tarkkailuna sekä tarkastuksena.⁷ Tässä tutkimuksessa tarkoitan kontrollilla ja kontrolloinnilla juuri sen sanakirjan mukaisia määrittelyjä. Jokainen niistä liittyy suoraan televisiomaksujärjestelmään, ja yhdistää näin televisiomaksuinstituution kontrolliin. Kontrolli yhdistetään myös usein rikollisuuteen ja sen hallitsemiseen. Tällöin se voidaan määritellä myös rikoksia ehkäiseväksi julkiseksi valvonnaksi.⁸ Tässä tutkimuksessa kontrollilla tarkoitetaan myös sitä.

Kontrollin juuret liittyvät kuriin ja vallankäyttöön. Näistä puhuttaessa on huomioitava ranskalainen filosofi Michel Foucault. Teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* Foucault käsittelee rankaisemisen historiaa ja sen muotojen muutosta sekä muutoksien vaikutusta yhteiskuntaan. Foucault'n mukaan länsimaisessa rankaisemiskulttuurissa tapahtui merkittävä käänne 1700–1800-luvuilla, kun suoraan ruumiiseen fyysisesti kohdistuvista rangaistuksista siirryttiin henkiseen suuntaan: väkivaltainen ja julkinen rangaistusprosessi, kuten kidutus ja teloitus, muuttui abstraktimmaksi. Enää ei suosittu bruttaalin

---

⁷ MOT Kielitoimiston sanakirja, <https://alma.helsinki.fi/window/43166>, viitattu 4.1.2013.

⁸ Koskivirta 2001, 101.

rangaistusnäytelmän julkista esittämistä rangaistusmuotona, vaan sen sijaan alettiin painottaa rikollisen kokonaisvaltaista hallintaa turvautumalla kuriin. Ruumis ei enää toiminut rankaisemisen kohteena vaan välineenä. Rankaiseminen alkoikin suuntautua yhä enemmän rikollisen korjaamiseen, ojentamiseen ja parantamiseen kurin avulla.⁹ Uudenlaisella rankaisumallilla haettiin tehokkuutta rangaistusjärjestelmään, ja lopulta se muutti valtavasti koko yhteiskuntarakennetta. Foucault'n mukaan uudenlaisen rankaisujärjestelmän muodostuminen ja vallan harjoittaminen kurin avulla johtivat kurinpitoyhteiskunnan muodostumiseen. Siinä kurinpitotoimet eivät enää kohdistuneet pelkästään rikollisiin vaan kaikkiin ihmisiin.¹⁰

Foucault'n kuriyhteiskunnat sijoituivat 1700- ja 1800-luvuille ja ne saavuttivat huippunsa 1900-luvun alussa. Sen jälkeen ne kuitenkin ajautuivat kriisiin.¹¹ Gilles Deleuzen mukaan kuriyhteiskunnan peruspilarit ovat murentuneet ja korvautuneet kontrolloinnilla. Kontrolliyhteiskunta on korvannut kuriyhteiskunnan.¹² Siinä ihmisiä ei valvota kuriyhteiskunnan tavoin tietyissä paikoissa, vaan he ovat jatkuvan kontrollin alaisia.¹³ Kuri on muuttunut kontrolloinniksi, jossa tarkkailu tapahtuu erilaisten rekistereiden ja sinänsä näkymättömän valvonnan kautta.

Sosiaalinen kontrolli ja kontrollipolitiikka

Kontrolliyhteiskunnan eräs ulottuvuus on sosiaalinen kontrolli. Sillä tarkoitetaan mekanismeja, joiden avulla yksilö tai ryhmä valvoo normien noudattamista ja reagoi havaittuihin epäkohtiin. Käytännössä kyse voi olla niin juoruilusta, väkivallasta kuin oikeusprosessistakin.¹⁴ Usein nämä toimintamekanismit jaetaan kuitenkin kahteen ryhmään: epäviralliseen ja viralliseen sosiaaliseen kontrolliin. Näistä ensimmäinen perustuu normien sisäistämiseen eli tavallaan ”yleisesti hyväksytyjen” käyttäytymismallien noudattamiseen ja sen yhteisölliseen valvontaan. Jälkimmäinen mekanismi taas perustuu instituutioiden harjoittamaan ulkoiseen pakkoon virallisten normien, kuten lakien, noudattamisen valvonnassa.¹⁵ Käytännössä sosiaalisella kontrollilla siis tarkoitetaan sitä kontrolliyhteiskunnan osaa, jossa normaalista poikkeavaan käytökseen

---

⁹ Laine 2007, 251; Foucault 2005, 13–17.

¹⁰ Foucault 2005, 295–312.

¹¹ Deleuze 2005, 118–119.

¹² Deleuze on lainannut käsitteen William S. Burroughs'ilta. Deleuze 2005, 119.

¹³ Deleuze 2005, 133.

¹⁴ Laine 2007, 18; Koskivirta 2001, 15.

¹⁵ Laitinen 1978a, 3.

reagoidaan joko epävirallisesti ilman varsinaisia auktoriteetteja tai vaihtoehtoisesti virallisin keinoin.

Tässä tutkimuksessa sosiaalista kontrollia käytetään lähinnä sen viranomaisiin liittyvässä merkityksessä. Tutkimuksessa virallinen sosiaalinen kontrolli käsitetään siten, että sen päämääränä on turvata yhteiskunnan jatkuvuus yhdenmukaisuuden avulla.¹⁶ Kyseessä ovat siis pääasiassa ne viranomaisten harjoittamat toimintamallit, joiden avulla pyrittiin turvaamaan televisiomaksuinstituution jatkuvuus säilyttämällä yhdenmukainen ja lain edellyttämä käyttäytyminen kansalaisten parissa. Toisinaan viralliset menetelmät kuitenkin lietsivät myös epävirallista sosiaalista kontrollia, joten sitä ei voida kokonaan sivuuttaa.

Viralliseen sosiaaliseen kontrolliin kuuluu yhtenä osana kontrollipolitiikka, jolla tarkoitetaan poikkeavaan käyttäytymiseen suuntautuvaa julkisen vallan päätöksentekoa. Kyseessä voi olla sekä rikollinen että ei-rikollinen poikkeava toiminta, johon puututaan julkisen vallan taholta.¹⁷ Se juontaa käsitteenä juurensa 1960-luvun ”pakkoauttaja - keskusteluun” sekä samaan aikaan toimineeseen Marraskuun liikkeeseen.¹⁸ Silloin kontrollipolitiikalla tarkoitettiin ”niiden toimenpiteiden kokonaisuutta, joiden avulla yhteiskunta ylläpitää yhdenmukaisuutta ja valvoo poikkeavaa käyttäytymistä”.¹⁹ Myöhemmin käsitteen sisältö kuitenkin laajeni, ja se määriteltiin uudelleen ”niiden toimenpiteiden ja järjestelyjen kokonaisuudeksi, joiden avulla pyritään ylläpitämään yhdenmukaista ja säätelemään poikkeavaa käyttäytymistä”. Määritelmässä yhdistyvät sekä sosiaalinen kontrolli että kontrollipolitiikka. Sosiaalinen kontrolli on kuitenkin laajempaa kuin kontrollipolitiikka. Sen piiriin kuuluvat kaikki yhteiskunnan toimijat, kuten eri pienryhmät, osakulttuurit ja viralliset organisaatiot. Kontrollipolitiikassa puolestaan keskitytään siihen poikkeavaan käytökseen, joka on määritelty ja jota harjoitetaan valtion virallisissa elimissä. Siihen kuuluu lähinnä kielletyiksi luokiteltujen eli lainvastaisten tekojen ja käyttäytymismallien valvonta,²⁰ mutta myös niihin liittyvät oheistoiminnot.

---

¹⁶ Korolainen-Virkajärvi 2012, 11; Laitinen 1978a, 3.

¹⁷ Heinonen ym. 2002, 59.

¹⁸ Takala 1978, 6-7. Keväällä 1967 julkaistiin artikkelikokoelma Pakkoauttajat, jossa kritisoiitiin heikossa asemassa olevien ihmisten auttamista väkisin sekä heidän oikeuksiensa polkemista. Keskustelun pohjalta perustettiin Marraskuun liike, joka puolusti poikkeaviksi määriteltyjä ihmisiä ja kritisoi valtion heihin kohdistamaa kontrollipolitiikkaa. Honkala 2010, 3.

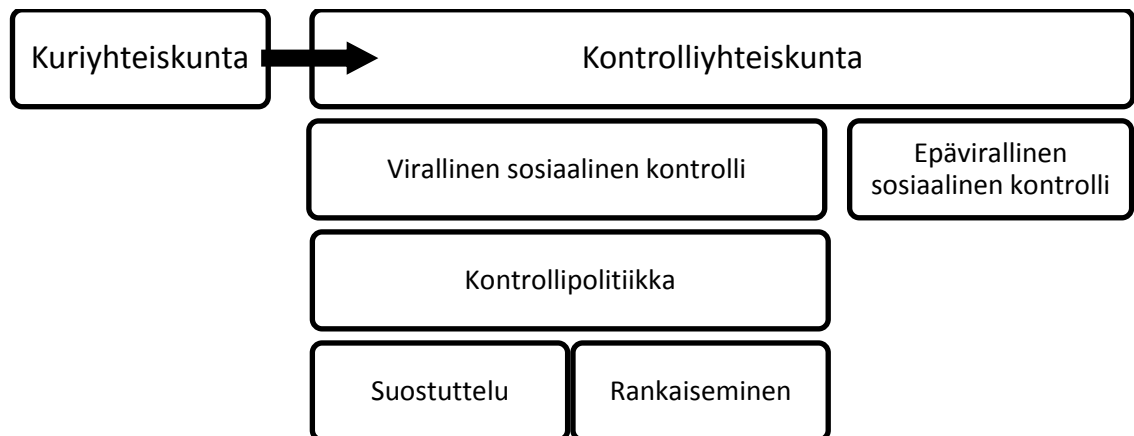
¹⁹ Honkala 2010, 3.

²⁰ Takala 1978, 5 ja 8.

Kontrollipolitiikan päämääränä on siis olemassa olevan yhteiskuntajärjestelmän puolustaminen.²¹ Siihen sisältyy sekä tavoite että keinot sen saavuttamiseksi. Kontrollipolitiikka oli keskeisessä osassa televisiomaksujen virallisessa kontrolloinnissa, ja televisiomaksujen yhteydessä sen tavoitteena oli televisiomaksujärjestelmän ylläpitäminen ja sen jatkuvuuden turvaaminen. Käytännön tasolla päämäärän tavoittelussa käytettiin keinoina suostuttelua ja rankaisemista. Niistä ensimmäisestä vastasi perintäjärjestelmä ja toisesta tarkastustoiminta. Suostuttelun ja rankaisemisen teorioita käsitellään tarkemmin luvuissa 3 ja 4.

Kaaviossa 1 esitetään kontrollipolitiikan sijoittuminen laajempaan teoreettiseen kokonaisuuteen sekä tähän tutkimukseen.

Kaavio 1. Kontrollipolitiikan sijoittuminen aiempien teorioiden ja tämän tutkimuksen välille.

Rikos ja normista poikkeavuus

Suomalaisen rikosoikeuden mukaan ”rikos on rangaistavaksi säädetty teko”.

Yleisimmät käytetyt rangaistukset rikoksissa ovat sakko ja vankeus.²² Koska televisiomaksun – ja aiemmin radio- ja televisioluvan – maksuvelvollisuus perustui lakiin ja sen laiminlyönnistä määrättiin rangaistus, kyse oli rangaistavaksi säädetystä teosta eli tulkintani mukaan rikoksesta. Televisiomaksun maksamatta jättäminen oli siis rikos.²³ Tässä tutkimuksessa maksuvelvollisuuden laiminlyönnistä ja luvattomasta radion ja

²¹ Kekkonen & Ylikangas 2003, 79–80.

²² Heinonen ym. 2002, 49.

²³ Tässä yhteydessä on korostettava, että rikos tapahtui vain silloin, kun televisiota käytettiin ilman voimassa olevaa lupaa tai käyttöönottoilmoituksen tekoa eli maksuvelvollisuus laiminlyötiin. Jos televisiota ei ollut, maksuvelvollisuuttakaan ei ollut eikä rikosta siten tapahtunut. Televisiomaksun maksamatta jättäminen ei siis automaattisesti tarkoittanut rikolliseen tekoon syyllistymistä vaan siihen vaadittiin laitteen käytöstä johtuvan velvollisuuden laiminlyönti.

television käytöstä puhutaan rikoksena. Sen sijaan siihen syyllistyneistä henkilöistä ei puhuta rikollisina termin voimakkaan leimaavan sävyn ja rikoksen lievyyden vuoksi.

Kontrollipolitiikassa pyritään hillitsemään poikkeavaa käytöstä ja siten turvaamaan vallitsevien toimintatapojen jatkuvuus. Poikkeavuuden määrittely on kuitenkin hankalaa: usein poikkeavan käyttäytymisen määrittely vaatii kontrollijärjestelmää, joka kertoo, millainen käyttäytyminen tulkitaan poikkeavaksi.²⁴ Tässä tutkimuksessa määrittävänä järjestelmänä on televisiomaksujärjestelmä, ja poikkeavuudella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sekä normista että lainsäädännöstä poikkeavaa käytöstä.²⁵ Televisiomaksun maksuvelvollisuus oli lakisääteistä, joten sen maksamatta jättäminen oli virallisista normeista poikkeavaa käytöstä. Lisäksi maksun maksajat muodostivat suuren tilastollisen enemmistön, ja maksun maksamista pidettiin enemmistön keskuudessa normaalina käyttäytymisenä. Niinpä maksun maksaminen oli normi ja sen laiminlyönti poikkeus, johon pyrittiin puuttumaan kontrollipolitiikan avulla.

Yleisradio ja julkinen palvelu

Julkisen palvelun yleisradiotoiminta voidaan kiteyttää BBC:n ensimmäisen pääjohtajan John Reithin sanoihin ”kulttuurin palvelija” eli se tuo koteihin tietoa, valistusta ja viihdettä.²⁶ Julkisen palvelun yleisradiotoiminnalle on myös ominaista, että se kattaa maantieteellisesti laajan alueen, huomioi vähemmistöt, keskittyy ohjelmatuotannossaan laatuun, eikä kuulijalukujen kasvattamiseen ja että se rahoitetaan lupamaksuilla.²⁷

Julkista yleisradiotoimintaa harjoittaa Suomessa Yleisradio Oy, jonka yhtiöjärjestyksessä jo vuonna 1926 viitattiin voimakkaasti julkiseen palveluun:

Radio-ohjelmien valmistamisessa ja järjestämisessä on yhtiön päämääränä kansansivistyksen edistäminen, hyödyllisten tiedonantojen toimittaminen, jalostavan ja viattoman ajanvietteen hankkiminen varsinkin etäällä liikekeskuksista asuvien tarpeita silmällä pitäen sekä yleensä sivistyskeskuksiin kerääntyneen tiedon ja taiteen levittäminen kansamme laajoille piireille. Ohjelmia järjestettäessä maamme molempien kieliryhmien tarpeet on otettava huomioon.²⁸

---

²⁴ Takala 1978, 7.

²⁵ Kts. Laine 2007, 15–19.

²⁶ Kemppainen 2001, 50.

²⁷ Public Service Idea in British Broadcasting – Main Principles. Lainattu Kemppainen 2001, 50.

²⁸ Yle yhtiöjärjestys, 3.pykälä. Yk. Ptk 29.5.1926, liite 1. Lainattu Viljakainen 2004, 38.

Yleisradion julkisen palvelun rooli on määritelty myös laissa. Vuonna 1994 voimaan tullessa yleisradiolaissa todetaan, että Yleisradion tehtävä on ”tuoda täyden palvelun yleisradio-ohjelmisto jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin.”²⁹ Kyseessä on yleishyödyllisen, mutta kaupallisesti kannattamattoman toiminnan harjoittaminen, joka rahoitetaan julkisista varoista.³⁰ Yleisradio on Suomessa kiinteä osa julkisia palveluita, ja sen tehtävät on määritelty tarkasti. Voidakseen toteuttaa lakisääteisiä velvollisuuksiaan Yleisradiolla oli oikeus saada käyttöönsä varoja valtion televisio- ja radorahastosta, johon kerättiin lähes kaikki televisiomaksuista ja aiemmin radioluvista kertyneet maksut.³¹ Televisiomaksu oli television käytöstä peritty käyttömaksu, jolla rahoitettiin julkinen palvelu – Yleisradio.

Termeistä ja ilmauksista

Radiolupa tuli ensimmäisen kerran käsitteenä tunnetuksi vuoden 1927 laissa radio-laitteista. Kyseisessä laissa todetaan, ettei radiolaitteita saa käyttää ilman asianomaista lupaa.³² Näin ollen radiota varten tuli hankkia erillinen lupa, ja oikeudesta käyttää radiota alettiin puhua yleisesti radiolupana tai kuuntelulupana. Televisioiden yleistyessä radioluvan rinnalle lanseerattiin *televisiolupa* 1950-luvun lopussa, sillä radion tavoin television käyttämiseen vaadittiin erillinen lupa.³³ Radio- ja televisioluvilla oli kaksi merkitystä: niillä tarkoitettiin sekä konkreettista lupakirjaa että radion ja television käyttöoikeutta. Sen sijaan niiden käytöstä perittäviä maksuja ja lupien hintoja kutsuttiin *radiolupamaksuksi* ja *televisiolupamaksuksi*.

Vuonna 1999 televisiomaksua uudistettiin rajusti. Silloin luovuttiin kokonaan termistä *lupa*. Lakimuutoksen myötä televisiolupamaksu muuttui *televisiomaksuksi* ja televisiolupa *ilmoitusvelvollisuudeksi television käyttöönotosta*.³⁴ Kyseessä ei enää ollut lupa television käyttöön vaan kansalaisen velvollisuus ilmoittaa, mikäli hänellä oli käytössään televisiolähetysten seuraamisen mahdollistava laite. Televisiomaksu taas oli seuraus ilmoituksen tekemisestä, eli sitä piti maksaa, jos oli mahdollisuus vastaanottaa lähetyksiä.

---

²⁹ 1380/1993.

³⁰ Yle, <http://yle.fi/yleisradio/julkinen-palvelu>, viitattu 2.5.2013.

³¹ Vuoden 2013 alusta alkaen toiminta on rahoitettu yleisradioverolla. 475/2012.

³² 8/1927

³³ 405/1959.

³⁴ Viestintävirasto 15 vuotta, kansio 1, Vivi; 745/1998.

Uudistuksista huolimatta eri termit ja niiden sisällöt ovat menneet sekaisin arkikielessä. Televisiomaksu on osittain korvannut käsitteet televisiolupa ja televisiolupamaksu, ja siihen on yhdistetty sekä television käyttöoikeus että siitä perittävä maksu. Ilmoitusvelvollisuus ja käyttöönottoilmoitus -termit taas ovat olleet käytössä lähinnä virkakielessä. Vanhoista käsitteistä televisiolupa ja televisiolupamaksu ei myöskään ole kokonaan luovuttu vaan ne ovat jääneet käyttöön televisiomaksun rinnalle. Kaikkia kolmea käsitettä käytetään edelleen rinnakkain kuvaamaan suurin piirtein samaa asiaa. Tässä tutkimuksessa käytän yleisesti sanaa *televisiomaksu*, jolla tarkoitan sekä television käytöstä perittävää maksua että television käyttöoikeutta. Esimerkiksi televisiomaksun hankkimisella tarkoitan käyttöönottoilmoituksen tekemistä eli käyttöoikeuden hankkimista. Tarvittaessa käytän kuitenkin myös termejä radiolupa ja televisiolupa, ja pyrin käyttämään eri termejä johdonmukaisesti ja käsiteltävään ajanjaksoon soveltuvasti. Koska televisiomaksu kuitenkin on viimeisin käsite, jolla on tarkoitettu television käyttöön oikeuttavaa maksua, on perusteltua käyttää sitä läpi koko tutkimuksen yleiskäsitteenä.

Tutkimuksessa puhutaan toisinaan luvattomasta television käytöstä myös niissä yhteyksissä, joissa televisiolupaa ei enää ole ollut olemassa eli vuoden 1999 alun jälkeen. Teoriassa luvattomaan käyttöönkään ei siis olisi voinut syyllistyä. Siitä huolimatta käytän luvattomuus -termiä kahdesta syystä. Sanakirjan mukaan sana *luvaton* tarkoittaa muun muassa kiellettyä toimintaa,³⁵ eli sillä voidaan viitata television käyttöön ilman käyttöönottoilmoituksen tekemistä, koska kyseinen toiminta oli lain mukaan kiellettyä. Toisaalta luvattomuus on yleisesti tunnettu termi televisiomaksujen yhteydessä, enkä ole keksinyt sille sopivaa synonyymia. Luvattomuudella tarkoitan sekä kokonaan ilman lupaa tai maksua sekä vääränlaisella luvalla tapahtunutta käyttöä.

Viestintävirastossa television käyttöönottoilmoituksen tehneistä henkilöistä puhuttiin asiakkaina, joten käytän tutkimuksessani usein termiä *asiakas*. Tällöin tarkoitan siviilihenkilöitä, joihin maksun kontrollointitoimet kohdistuivat tai jotka olivat muutoin tekemisissä perintä- tai tarkastusjärjestelmien kanssa.

Käytän tutkimuksen tekstissä toisinaan ilmauksia ”kokemukseni mukaan” ja ”havaintojeni mukaan”. Kyseisissä kohdissa viitataan omaan työkokemukseeni Viestintävirastossa, ja käytän lähteenä omaa asiantuntemustani televisiomaksuista.

---

³⁵ MOT Kielitoimiston sanakirja, <https://alma.helsinki.fi/window/43166>, viitattu 25.4.2013.

1.2.4 Aiempi tutkimus

Televisiomaksua on käsitelty aiemmassa tutkimuksessa hyvin vähän, eikä se ole ollut pääasiallisena tutkimuskohteena yhdessäkään laajassa suomalaisessa tutkimuksessa. Maksun kehitysvaiheita ja sen keräämistä on käsitelty vain yhdessä historiikissa, ja maksun tarkastustakin on tarkasteltu vain muutamassa opinnäytetyössä ja sivuttu Yleisradiota käsittelevissä tutkimuksissa.

Isto Mikkosen laatimassa historiikissa *Radiolupakonttorista televisiolupakeskukseksi 1927–1987*³⁶ käsitellään pääasiassa televisiomaksun keruuorganisaation rakenteellisia muutoksia, maksun perintään liittyvää käytännön työtä sekä televisiomaksujen parissa työskennellyttä henkilökuntaa. Historiikissa sivutaan kuitenkin myös televisiomaksun vaiheita, ja olenkin käyttänyt sitä erityisesti televisiomaksun historian kartoituksessa.

Televisiomaksun oikeutus ja rooli

Televisiomaksua on tutkittu jonkin verran myös maksun oikeutuksen ja yleisradio-toiminnan tulevaisuuden kautta. *Yleisradio media murroksessa*³⁷ on artikkelikokoelma, jossa pohditaan yleisradioyhtiöiden roolia median muutoksessa ja muun muassa paneudutaan televisiomaksun oikeutukseen ja vaihtoehtoihin yleisradion rahoitusmuotoihin. Samaa aihetta lähestytään myös Marko Ala-Fossin artikkelissa *Social Obsolescence of the TV Fee and the Financial Crisis of Finnish Public Service Media*³⁸. Artikkelissa Ala-Fossi tarkastelee televisiomaksun korvaamista yleisradioverolla ja perehtyy samalla hieman myös televisiomaksun historiaan ja televisiomaksujärjestelmän kohtaamiin ongelmiin.

Televisiomaksujärjestelmän oikeutusta on pohdittu myös erityisesti tarkastustoiminnan laillisuuden kannalta. Televisiomaksutarkastukseen on perehdytty esimerkiksi kahdessa julkaisemattomassa opinnäytetyössä. Risto Hiekkataipale on tutustunut tarkastusten ja kotirauhan suhteeseen kandidaatin tutkielmassaan *Yleisradiovastaanottimien lupatarkastus ja kotirauha*³⁹ ja Tuulikki Isokangas maksujen perintään seminaari-tutkielmassaan *Radio- ja televisiolupamaksujen perintäsystemi luvattoman kuuntelun ja katselun ehkäisyn kannalta*⁴⁰.

---

³⁶ Mikkonen 1987.

³⁷ Heino ym. 2010.

³⁸ Ala-Fossi 2012.

³⁹ Hiekkataipale 1976.

⁴⁰ Isokangas 1977.

Radio- ja televisiohistoria

Televisiomaksun asema Yleisradion pääasiallisena rahoitusmuotona on taannut sen, että maksua sivutaan monessa eri median historiaa käsittelevässä tutkimuksessa.

Kolmiosaisessa *Yleisradion historia 1926–1996* -teoksessa tarkastellaan Yleisradion vaihteita kolmesta eri näkökulmasta. Ensimmäisessä osassa⁴¹ Eino Lyytinen käsittelee Yleisradion perustamista sekä sen vaihteita aina talvisotaan saakka ja Timo Vihavainen sota-aikaa ja vaaran vuosia. Toisessa osassa⁴² puolestaan Raimo Salokangas perehtyy Yleisradion vaihteisiin vuosina 1949–1996 painottaen Yleisradioon liittyvää politiikkaa ja yhtiön hallintoa. Kolmannessa osassa⁴³ Kari Ilmonen käsittelee yleisradiotoiminnan tekniikkaa ja Yleisradion teknologista kehitystä. Kaikkien kolmen osan painopiste on luonnollisesti Yleisradiossa, mutta niissä käsitellään hämmästyttävän vähän sen rahoitusta. Lyytisen osuudessa selostetaan hieman, kuinka Suomessa päädyttiin lupamaksujärjestelmään ja mikä oli Yleisradion rooli radiolupamaksujen keräämisessä ja salakuuntelun estämisessä 1920-luvulla. Salokangas puolestaan käsittelee jonkin verran lupamaksuihin liittyntä politiikkaa ja eri lupatyyppeiden merkitystä Yleisradion taloudelle sekä televisiolupa- päätymisen syitä. Molemmissa teoksissa lupamaksut ovat kuitenkin marginaalinen ilmiö, ja Vihavaisen ja Lyytisen osuuksissa niitä ei käsitellä ollenkaan.

Yleisradion historiateosten pohjalta on koottu englanninkielinen tiivistelmä *A History of Broadcasting in Finland*⁴⁴, jossa myös sivutaan radiolupaa 1920-luvulla ja Yleisradion toimia salakuuntelun kontrolloinnissa. Lisäksi radio- ja televisiolupia Yleisradion kannalta on käsitelty Pirkko Tulpon teoksessa *Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen: Puoli vuosisataa suomalaista yleisradiotoimintaa*⁴⁵. Siinä perehdytään muun muassa yleisradiotoimintaa ja lupamaksujärjestelmää suunnitelleen radiokomission toimintaan 1920-luvulla sekä esitellään radioverkon kattavuuden ja radiolupien määrän suhdetta. Samaan teemaan tutustutaan myös Jarmo Viljakaisen kirjassa *Radiomonopolista kanavatulvaan: Poimintoja Suomen radio- ja televisiotoiminnan vaihteista*⁴⁶. Siinä Viljakainen tiivistää suomalaisen radion ja television kehitysvaiheet ja sivuaa myös radioluvan vaihteita 1920-luvulla.

---

⁴¹ Lyytinen & Vihavainen 1996.

⁴² Salokangas 1996.

⁴³ Ilmonen 1996.

⁴⁴ Endén 1996.

⁴⁵ Tulppo 1976.

⁴⁶ Viljakainen 2004.

Pentti Kemppaisen *Radion murros: Julkisiradioiden kanavauudistus Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa*⁴⁷ käsittelee kaupallisen radion ja yleisradion suhdetta. Siinä Kemppainen nostaa kuitenkin esiin myös julkisen palvelun roolin ja lupamaksujen merkityksen sen rahoituksessa. Kemppaisen lisäksi televisiomaksun taloudellisia merkityksiä julkisen palvelun yleisradiotoiminnalle ja Yleisradiolle on tutkinut Heikki Hellman teoksessaan *Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa*⁴⁸. Kirjassa Hellman esittelee sekä televisiomaksun taloudellista roolia että sen poliittisuutta ja selostaa Yleisradion televisiomaksusta johtuvaa riippuvuutta poliittisesta päätöksenteosta.

Juhani Wiion toimittamassa kirjassa *Television viisi vuosikymmentä*⁴⁹ on julkaistu useita television historiaa koskevia artikkeleita. Artikkelissa *Suomalainen televisiojärjestelmä: Julkisen palvelun ja kaupallisen television liitto*⁵⁰ Raimo Salokangas käsittelee televisiotoiminnan aloitusta Suomessa sekä perehtyy sen rahoitusmalleihin. Television ja edelleen televisiomaksujen kehitystä on tutkinut myös Heidi Keinonen väitös-kirjassaan *Kamppailu yleistelevision: TES-TV:n, Mainos-TV:n ja Tesvision merkitykset suomalaisessa televisiokulttuurissa 1956–1964*⁵¹. Tutkimuksessa Keinonen esittelee suomalaista televisiojärjestelmää sen ensimmäisinä vuosina ja tarkastelee televisiotoiminnan rahoituksesta käytyä kamppailua. Salokankaan ja Keinosen lisäksi television historiaa koskevista tutkimuksista keskeisiä ovat Jukka Kortin *Näköradiosta digiboksiin: Suomalaisen television sosiokulttuurinen historia*⁵² sekä *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit: 60-luvun suomalainen televisiomainonta*⁵³. Niissä käsitellään suomalaisen television alkuvaiheita ja samalla sivutaan televisio-lupien roolia yleisradiotoiminnan rahoituksessa sekä Suomessa että erityisesti Iso-Britanniassa.

Kansainvälinen tutkimus

Itse televisiomaksua ei ole juuri tutkittu kansainvälisesti. Sen sijaan sitä sivutaan monissa yleisradiotutkimuksissa. Iso-Britannian yleisradioyhtiö BBC:n historiaa käsittelevässä Asa Briggsin viisiosaisessa sarjassa *The History of Broadcasting in the*

---

⁴⁷ Kemppainen 2001.

⁴⁸ Hellman 2012.

⁴⁹ Wiio 2007.

⁵⁰ Salokangas 2007.

⁵¹ Keinonen 2011.

⁵² Kortti 2007.

⁵³ Kortti 2003.

United Kingdom radio- ja televisiolupa nousevat usein esiin BBC:n rahoitusmuotona. Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt sarjan ensimmäistä osaa *The Birth of Broadcasting*⁵⁴ erityisesti BBC:n alkuvaiheiden kartoittamisessa. Sen sijaan Iso-Britannian televisiomaksun vaiheiden selvityksessä olen hyödyntänyt Briggsin kyseiseen sarjaan kuulumatona teosta *The BBC: The First Fifty Years*⁵⁵. Briggsin ohella Iso-Britannian yleisradiotoimintaa on tutkinut laajasti Paddy Scannell. Hänen lukuisat omat tutkimuksensa sekä erityisesti yhdessä David Cardiffin kanssa kirjoitettu teos *A Social History of British Broadcasting 1922–1939*⁵⁶ liittyvät keskeisesti brittiläiseen yleisradion historian tutkimuskenttään.

Ruotsalaisessa aiemmassa tutkimuksessa televisiomaksua on myös käsitelty osana yleisradiotutkimusta. Stig Hadeniuksen teoksessa *Kampen om monopolet: Sveriges radio och TV under 1900-talet*⁵⁷ tarkastellaan ruotsalaista yleisradiotoimintaa ja erityisesti siihen liittynyttä politiikkaa. Samaa aihetta lähestytään myös Lars-Åke Engblomin ja Nina Wormbsin teoksessa *Radio och TV efter monopolet: En kamp om politik, pengar, publik och teknik*⁵⁸, jossa perehdytään ruotsalaisen mediakentän muutokseen yleisradiomonopolin murtumisen jälkeen ja sivutaan myös televisiomaksun roolia yleisradion rahoitusmuotona. Laajempien tutkimusten lisäksi ruotsalaista televisiomaksututkimusta edustavat myös esimerkiksi Lars-Åke Engblomin artikkeli *The Swedish Licence-Fee System: Once More under Reconsideration*⁵⁹ ja Berg Lundin artikkeli *Financing Public Service Broadcasting*⁶⁰, joissa molemmissa perehdytään televisiomaksun rooliin yleisradion rahoituksessa niin tulevaisuudessa kuin historiassakin.

---

⁵⁴ Briggs 1961.

⁵⁵ Briggs 1985.

⁵⁶ Scannell & Cardiff 1991.

⁵⁷ Hadenius 1998.

⁵⁸ Engblom & Wormbs 2007.

⁵⁹ Engblom 2012.

⁶⁰ Lund 2012.

2 Tutkimusaiheen lähestyminen

2.1 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu useista erilaisista lähteistä, mikä johtuu pääasiassa kahdesta syystä. Toisaalta käytettävissä ei ollut valmista aineistoa. Televisiomaksuja käsitelleitä dokumentteja ei ole koottu mihinkään arkistoon, eikä aiheesta ole tehty aiemmin yhtään laajaa tutkimusta. Niinpä en saanut juuri minkäänlaisia viitteitä aiemmin käytetyistä lähteistä, vaan minun piti koota koko aineisto useista paloista. Toisaalta yhden lähdetypin tai valmiin aineiston pohjalta olisi ollut mahdotonta vastata kaikkiin tutkimuskysymyksiin, joten useiden lähteiden käyttäminen oli välttämätöntä. Monipuolisen lähdemateriaalin tarkoitus onkin vastata eri kysymyksiin ja siten mahdollistaa ilmiön laaja-alainen tarkastelu. Tutkimuksessa eniten käytetyt lähteet koostuvat säädöksistä sekä Viestintäviraston arkistoaineistosta.

Säädökset

Televisiomaksun perusta on määritelty laissa, ja sen kontrollointitoimet perustuivat suomalaiseen lainsäädäntöön. Televisiomaksua koskien säädettiin koko sen olemassa olon aikana vain kaksi varsinaista uutta lakia, vuosina 1927 ja 1998.⁶¹ Lakeja kuitenkin muutettiin ja täydennettiin usein, ja niiden pohjalta myös tehtiin erilaisia asetuksia ja päätöksiä. Televisiomaksua ja sen kontrollointia koskeneet säädökset – *lait, asetukset ja päätökset* – ovatkin keskeisiä tutkimuslähteitäni, sillä ne muodostavat koko järjestelmän juridisen perustan.

Viestintäviraston arkistoaineisto

Sain Viestintävirastosta käyttööni erilaisia arkistoaineistoksi rinnastettavia asiakirjoja. Ne eivät kuitenkaan ole peräisin varsinaisesta arkistosta, minkä vuoksi aineisto on täysin järjestämätöntä. Pääasiassa se koostuu Viestintäviraston omista dokumenteista sekä Yleisradiolta Telehallintokeskukseen 1980-luvulla kulkeutuneista asiakirjoista. Lisäksi aineistoon kuuluu digitaalisessa muodossa oleva *vuositilasto* televisiomaksun määristä vuosina 1926–2012.⁶² Vuositilaston perusteella olen analysoinut televisiomaksumäärien kehitystä ja muun muassa vertaillut eri lupatyyppien keskinäisiä määrällisiä eroja sekä tutkinut kappalemäärien ja hintojen suhdetta.

---

⁶¹ 8/1927; 745/1998.

⁶² Vuositilasto on liitteessä 1.

Aineistoon kuuluu kolme kansiota, jotka olen itse numeroinut viittaamisen helpottamiseksi. Kansioon 1 on koottu televisiomaksujen *hintatiedot* vuosilta 1927–2012 sekä erilaisia Viestintäviraston historiaa koskevia tekstejä ja yhteenvetoja televisiomaksua käsitelleistä säädöksistä. Tilastoiduissa hinnoissa on eritelty eri lupatyyppejä (radio, mustavalko, väri) sekä eri hintaluokkien (kallis, halpa) tiedot.⁶³ Hintatiedot ovat keskeisiä lähteitä, joita käytin sekä hintojen vertailussa eri aikoina että televisiomaksun ja rangaistusten suhteen vertailussa. Hintatietojen vertailu ei kuitenkaan ollut yksinkertaista, sillä inflaation vaikutus, siirtyminen markasta euroon sekä lupien päällekkäisyydet tuottivat ongelmia. Ratkaisin ongelmat käyttämällä Suomen virallisen tilaston kuluttajahintaindeksiin perustuvaa rahanarvonkerrointa, jonka avulla muunsin hinnat vuoden 2011 euroiksi ja tein niistä siten vertailukelpoisia. Lisäksi kiinnitin erityistä huomiota kulloiseenkin rahayksikköön. Lupien päällekkäisyyden otin huomioon laskemalla tietyn tyyppisen laitteen käytöstä aiheutuvat kokonaiskustannukset pelkän yksittäisen luvan hinnan sijasta.⁶⁴ Kansion 1 muuta aineistoa käytin lähinnä kokonaiskuvan hahmottamisessa ja vain rajoitetusti tutkimuslähteenä.

Kansio 2 käsittelee lupatarkastusta vuodesta 1979 alkaen, minkä lisäksi siihen sisältyy jäljennös vuonna 1934 annetusta määräyksestä, jossa tarkastustoiminta siirrettiin Yleisradion vastuulle. Kansion tärkeimpiä lähteitä olivat *poliisitutkintapöytäkirjat*, joissa kerrotaan luvattomuudesta kiinni jääneiden henkilöiden rankaisemisprosesseista. Niiden perusteella olen pystynyt päättämään millaisia rangaistuksia luvattomasta television katselusta määrättiin 1980-luvulla ja millainen prosessi rankaiseminen ylipäätään oli. Käytössäni oli kuitenkin vain joitakin kymmeniä pöytäkirjoja maantieteellisesti suppealta alueelta, joten olen välttänyt yleistysten tekemistä niiden pohjalta. Sen sijaan olen käyttänyt pöytäkirjojen tietoja esimerkkeinä ja tehnyt niistä yksittäisiä havaintoja. Kansiossa 2 on myös posti- ja telehallituksen kirjeenvaihtoa 1980-luvulta, jota olen käyttänyt lähinnä muiden lähteiden tukena. Kansio 3 puolestaan koostuu tv-lupamääräysten uudistamistyöryhmien erilaisista dokumenteista 1980-luvulta. Olen käyttänyt aineistoa lähinnä 1980-luvun lupatarkastuskäytäntöjen ja rangaistusten tarkastelussa. Sen ongelma on kuitenkin aineiston sekalaisuus ja vaikea-

---

⁶³ Hintatiedot ovat liitteessä 2.

⁶⁴ Esimerkiksi väritelevisiota varten vaadittiin aluksi radiolupa, televisiolupa ja väritelevisioon oikeuttava lisälupa, joten väriluvan hinta oli vain osa kokonaiskustannuksista. Aihetta käsitellään tarkemmin luvuissa 3.2.1 ja 3.2.3.

selkoisuus, minkä vuoksi olen käyttänyt aineistoa kirjeenvaihdon tavoin lähinnä muiden lähteiden täydentämisessä ja muutamien yksityiskohtien esiin tuonnissa.

Televisiomaksutarkastuksia käsittelevissä osuuksissa olen käyttänyt kansioiden 2 ja 3 ohella myös muuta Viestintäviraston arkistoaineistoa. Radiolupatarkastusten tarkastelussa pääasialliset lähteeni olivat *Helsingin kaupungin raastuvanoikeuden sakkoluettelot vuodelta 1935* sekä *radiolupien tarkastajien raportit vuosilta 1955–1958*. Sakkoluetteloissa on listattuina luvattomasta radion käytöstä tuomittujen nimet sekä oikeuden määräämät sakot ja muut mahdolliset seuraukset. Sakkoluetteloihin kuuluu myös liitteenä etsivien kertomuksia⁶⁵, joissa etsivät raportoivat tarkastustapahtumista. Niissä muun muassa kerrotaan, millä paikkakunnalla tarkastuksia on kulloinkin suoritettu⁶⁶ ja kuinka yksittäiset tarkastukset ovat sujuneet. Myös 1950-luvun tarkastajien raporteissa käsitellään tarkastusten kulkua. Lisäksi niihin on koottu sala-kuuntelusta tuomittujen nimiä, ammatteja ja tietoja määrättyistä rangaistuksista. Molemmat käyttämäni lähdeaineistot ovatkin sisällöltään hyvin samankaltaisia, mikä mahdollisti päätelmien ja yleistysten tekemisen pitkältä ajanjaksolta. Sakkoluetteloiden ja tarkastajien raporttien perusteella olen esimerkiksi analysoinut, millaisia rangaistuksia luvattomuudesta määrättiin radiolupien aikana ja ketkä luvattomuudesta jäivät kiinni. Lisäksi olen tehnyt tarkastajien yksityiskohtaisten kertomusten pohjalta päätelmiä tarkastuskäytännöistä 1930–1950-luvuilla. Tarkastajien raportteihin liittyy kuitenkin ongelmia, sillä ne ovat tarkastajien itsensä laatimia ja niihin voi liittyä tutkijalta piiloon jääviä intressejä. Näin ollen jouduin suhtautumaan raportteihin kriittisesti ja pohtimaan tarkasti niiden käyttömahdollisuuksia. Oletettavasti tarkastajilla oli intressinä liioitella omia saavutuksiaan, joten raporttien pohjalta en ole esimerkiksi voinut analysoida tarkastajien onnistumisia ja tehtyjen tarkastusten lukumääriä.

Tarkastusten analysoinnin yhteydessä olen käyttänyt lähteenä myös tarkastajille annettuja kirjallisia ohjeita. Käytössäni ovat olleet Yleisradion vuonna 1982 laatima *Ohjeita lupatarkastajille* sekä Viestintäviraston vuonna 2011 käyttämä perehdytys-kansio *Tv-maksutarkastajien koulutus*. Niiden perusteella muodostin kokonaiskuvan tarkastusten luonteesta televisiolupien ja -maksujen aikana. Ohjeiden kautta muun muassa perehdyin tarkastusta säädelleisiin lakeihin sekä viralliseen linjaan, jota

---

⁶⁵ Tarkastajia kutsuttiin aluksi etsiviksi. Etsivät olivat ammatiltaan poliiseja, ja kertomukset on nimetty poliisipöytäkirjoiksi. Todellisuudessa kyse on kuitenkin etsivien kirjoittamista tarkastuskertomuksista.

⁶⁶ Tarkastajien asemapaikka oli Helsinki, mutta kertomusten mukaan tarkastuksia tehtiin ympäri maata.

tarkastajien edellytettiin noudattavan. Ohjeet toimivatkin paitsi eräänlaisena johdatuksena tarkastusmaailmaan tutkimusprosessin aikana myös lähteinä tarkastustoiminnan suurten linjojen sekä muutamien yksityiskohtien analysoinnissa.

Olen käyttänyt tutkimukseni lähdeaineistona paljon myös lehtikirjoituksia. Sain Viestintävirastosta käyttöni kaksi leikekirjaa, joihin molempiin on koottu useita kymmeniä radio- ja televisiolupia käsitteleviä kirjoituksia eri sanomalehdistä.

Salakuunteluleikkelet -kokoelma sisältää lehtikirjoituksia vuosilta 1945–1947.

Kirjoituksista suurin osa käsittelee Yleisradion tarkastajien saapumista tietyille paikkunnille sekä luvattomuudesta koituvia seurauksia. *Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975* -kokoelma puolestaan sisältää vuoden 1975 tehotarkastusta koskevia kirjoituksia. Niissä uutisointi keskittyy lähinnä tarkastusten vaikutukseen lupien hankinnassa sekä yleiseen tiedottamiseen tehostetuista tarkastuksista. Koska lehtikirjoitukset ovat peräisin valmiista kokoelmista, en voinut analysoida lehtien televisiomaksuja käsitelleitä kirjoituksia kovin laajasti. En esimerkiksi ole pyrkinyt päättelemään niiden pohjalta, kuinka laajasti ja usein niissä uutisoitiin televisiomaksusta tai millaisia painotuksia uutisoinnissa käytettiin. Sen sijaan lehtileikkeiden perusteella olen päättänyt, että lehdet osallistuivat Yleisradion informaation lähettämiseen jossakin määrin. Lisäksi olen saanut niistä asiantietoa esimerkiksi tarkastuksien suorittamisen ja samaan aikaan lunastettujen radio- ja televisiolupien suhteesta.

Edellä mainittujen aineistojen lisäksi olen käyttänyt lähteenä myös erilaisia muistioita ja tiedotteita, jotka kuuluvat Viestintäviraston arkistoaineistoon, mutta joita ei ole liitetty mihinkään aineistokokonaisuuteen. *Joukkotiedotusvälineille annettavia tietoja lupasasioista* -muistio vuodelta 1986 käsittelee televisiolupasäädöksiä ja käytäntöjä. Olen käyttänyt sitä perehdytyksenä lupatarkastukseen sekä muutamien yksityiskohtien tarkastelussa. *Puhumatta paras* -kampanjatieote puolestaan käsittelee vuonna 1993 toteutettua Kotivinkki -kampanjan sisältöä, ja olen käyttänyt sitä kampanjan analysoinnissa.

Pääasiallisten Viestintäviraston arkistoaineistoon kuuluvien asiakirjojen lisäksi olen käyttänyt lähteinä myös seuraavia aineistoja.

Tiedotteet, mainokset, kuunnelmat ja haastattelut

Yleisradion Elävään arkistoon on koottu useita televisiomaksua käsitelleitä tietoiskuja, ja tutkimuksessani olen käyttänyt niistä seitsemää. Kaikki tietoiskut ovat Yleisradion

tekemiä, ja niitä on esitetty Yleisradion kanavilla vuosina 1975–1990. Ne ovat luonteeltaan mainosmaisia tiedotteita, joten olen käyttänyt niiden rinnalla lähteenä myös Viestintäviraston tuottamaa mainosmateriaalia 1990- ja 2000-luvuilta. Sain Viestintävirastosta käyttööni viisi dvd:tä, joissa on yhteensä parikymmentä televisiossa esitettyä mainosta. Lisäksi olen käyttänyt noin kymmentä paperimainosta 1990- ja 2000-luvuilta. Mainosten ja tietoisuuksien analysoinnissa olen keskittynyt pääasiassa mainosten sisältöön ja niissä esitettyihin faktoihin sekä niiden sävyyn ja mainonnan keinoihin.

Yleisradiossa esitettiin 19.12.2012 radio-ohjelma *Julkinen sana: Televisiomaksut ja -tarkastukset historiaan*, jossa haastateltiin tv-maksujohtaja Anssi Laaksoa sekä tv-maksutarkastaja Jari Jokista. Ohjelmassa Laakso kertoi yleisesti televisiomaksun historiasta sekä sen perimiseen ja tarkastukseen liittyvistä yksityiskohdista. Jokinen puolestaan kertoi, millaista televisiomaksutarkastajan työ oli ja muun muassa paljasti tarkastajalta vaadittavia ominaisuuksia ja tarkastuksissa tarvittavia ”kikkoja”. Radio-ohjelman merkitys lähdeaineistona on ollut suuri, sillä se on tarjonnut lisätietoja varsinkin televisiomaksun viimeisistä vuosista. Suurin osa muusta aineistosta käsittelee radio- ja televisiolupien aikaa, mutta vuoden 1999 televisiomaksu-uudistukseen jälkeistä arkistoaineistoa olen käyttänyt vain vähän. Olen kuitenkin täydentänyt Julkisen sanan tietoja tekemällä itse haastatteluja sekä käyttämällä muun muassa sähköisiä lähteitä, jotta sain tutkimukseen riittävästi lähteitä myös viimeisiltä vuosikymmeniltä.

Haastattelin huhtikuussa 2013 kolmea Viestintäviraston työntekijää, jotka kaikki olivat työskennelleet televisiomaksujen parissa vähintään 10 vuotta. Haastatellut henkilöt olivat tv-maksuosaston johtaja Anssi Laakso, tv-maksutarkastuksen päällikkö Kristiina Holmasto sekä tv-maksujen asiakaspalvelupäällikkö Petri Peutere. Haastattelujen avulla pyrin pääasiassa paikkaamaan muutamia aukkoja, joihin en ollut saanut selvyyttä muun aineiston pohjalta eli olen käyttänyt niitä vain täydentävänä aineistona. Sen vuoksi en litteroinut haastatteluja, vaan tein niiden pohjalta muistiinpanoja.

Sähköiset lähteet

Olen käyttänyt sähköisiä lähteitä lähinnä 2000-luvun analysoinnissa. Tärkeimmät lähteeni ovat olleet televisiomaksujen viralliset internet-sivut⁶⁷ sekä Tilastokeskuksen ylläpitämä Suomen virallisen tilaston kuluttajahintaindeksiin perustuva

---

⁶⁷ Tv-maksut, <http://www.tv-maksu.fi/>, viitattu 12.4.2013.

rahanarvonkerroin⁶⁸, jota olen käyttänyt hintamuunnoksissa. Lisäksi olen käyttänyt lähteenä Viestintäviraston internet-sivuja⁶⁹ sekä muita yksittäisiä sivustoja.

Painetut lähteet

Aarne Niemensalon toimittamassa teoksessa *Yleisradion lupatarkastuksesta: Kentällä koettua lupatarkastajien kertomana* televisiolutarkastajat kertovat varsin vapaa-
muotoisesti omista tarkastuskokemuksistaan. Teoksen kertomukset sijoittuvat 1940–
1980-luvuille, ja ne käsittelevät tarkastajien työtä ja tarkastusten kulkua todellisten
esimerkkitapausten kautta. Teokseen on koottu myös muutamia lupatarkastuksia
käsitteitä lehtikirjoituksia. Teoksen kertomusten kautta tutkimukseen on tullut pieni
kosketuspinta kontrolloinnin todellisuuteen ja käytäntöihin, ja ne ovatkin täydentäneet
hyvin muutoin viranomaistasolla pysyvää aineistoa yhdessä Jari Jokisen haastattelun
kanssa. En kuitenkaan ole halunnut käyttää muistitietoa pääasiallisena lähteenä, joten
olen tehnyt kertomusten pohjalta joitakin tulkintoja tarkastusten toteutuksesta sekä
poiminut niistä muutamia esimerkkitapauksia.

Televisiomaksujen kehittämistä ja arviointia varten perustettiin useita työryhmiä, joiden
mietintöjä ja raportteja olen käyttänyt lähteinä. *Televisiolupatyöryhmän mietinnössä*
vuodelta 1981, *Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen* -raportissa vuodelta
1985 ja Liikenneministeriön vuonna 1991 julkaisemassa *Televisiolupasäännösten*
tarkistaminen -raportissa esitellään televisiolutajärjestelmän perinnän ja tarkastuksen
tilannetta raporttien laadintahetkellä sekä esitetään kehitysideoita. Niiden pohjalta olen
selvittänyt käytössä olleita toimintatapoja ja järjestelmien rakenteita, kuten televisio-
lupan lunastamiskäytäntöjä. Sen sijaan olen varonut tulkitsemasta kehitysideoita, sillä
niiden toteutumisen arviointi käytössä olleiden lähteiden perusteella olisi ollut lähes
mahdotonta. Kehitysideat kuitenkin tarjosivat mahdollisuuden perehtyä toiminnassa
koettuihin ongelmiin.

Yleisradio on teettänyt useita televisiomaksua käsitteleviä selvityksiä. 1979 laaditussa
selvityksessä *Television luvaton katselu: Alueellinen tutkimus luvattoman*
televisionkatselun yleisyydestä Suomessa Seija Lautiainen kartoittaa luvattonta television
käyttöä eri maantieteellisillä alueilla ja erilaisten televisioiden (mustavalko ja väri)
käyttäjien parissa. Vuonna 1994 laaditussa selvityksessä *Yleisradio: Luvaton tv:n*

---

⁶⁸ Tilastokeskus, http://www.tilastokeskus.fi/til/khi/2011/khi_2011_2012-01-18_tau_001.html, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011.

⁶⁹ Viestintävirasto, <https://www.viestintavirasto.fi/>, viitattu 12.4.2013.

katselu Anja Luomi ja Merja Kettula käsittelevät syitä televisiomaksun maksuhaluttomuuteen ja kuinka luvattomiin katselijoihin voitaisiin vedota. Olen käyttänyt molempia selvityksiä lähinnä analyysin pohjana, minkä vuoksi käsittelen niitä lähteinä enkä aiempuna tutkimuksena.

2.2 Metodi ja näkökulma

Tämä tutkimus on edustaa laadullista tutkimusta, jossa on käytetty pääasiallisena tutkimusmetodina sisällönanalyysia. Tutkimuksessa on lisäksi käytetty täydentävänä menetelmänä sisällön erittelyä ja valideetin arvioinnissa aineistotriangulaatiota.

Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven mukaan sisällönanalyysi on yksi laadullisen tutkimuksen muodoista. Siinä on heidän mukaansa kyse tekstimuotoisen aineiston sisällön selittämisestä.⁷⁰ Heidän mukaansa sisällönanalyysia kuten muutakin laadullista tutkimusta voidaan lähestyä kolmella eri tavalla: aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavasti.⁷¹ Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysissa on käytetty teoriaohjaavaa lähestymistapaa.

Teoriaohjaava sisällönanalyysi on Tuomen ja Sarajärven mukaan aineistolähtöisen ja teorialähtöisen analyysitavan välimuoto. Se etenee samalla tavalla kuin aineistolähtöinen analyysi, mutta aineiston käsitteellistämisessä hyödynnetään valmiita teoreettisia käsitteitä. Näin ollen teoriaohjaavan analyysin vaiheiden kuvailussa voidaan käyttää Milesin ja Hubermasin esittelemää aineistolähtöistä analyysimallia. Se alkaa aineiston pelkistämällä, jatkuu sen ryhmittelyllä ja päättyy teoreettisten käsitteiden luomiseen.⁷² Teoriaohjaavassa analyysissa vain viimeinen vaihe on hieman erilainen. Siinä käsitteitä ei luoda, vaan ne valitaan aiempien teorioiden ja tutkimusten pohjalta.

Olen edennyt tutkimuksessani pääasiassa Milesin ja Hubermasin aineistolähtöisen mallin mukaisesti, mutta teorioihin pohjautuvien käsitteiden perusteella analyysini on ollut teoriaohjaavaa. Aluksi pelkistämävaiheessa perehdyin koko aineistoon ja pilkoin sitä pieniin osiin. Käytännössä koodasin aineistoa poimimalla dokumenteista toistuvia ilmauksia ja listaamalla ne. Sen jälkeen aloin ryhmitellä aineistoa ja muodostin löytämiäni ilmausten pohjalta luokkia. Ryhmittelyn jälkeen aloin käsitteellistää aineistoa siten, että yhdistin kehittämiäni luokkia jo aiemmin muotoilemiini teoreettisiin

---

⁷⁰ Tuomi & Sarajärvi 2009, 104–106.

⁷¹ Mt., 95–100.

⁷² Mt., 108–109 ja 117.

käsitteisiin. Havainnollistaakseni analyysini muodostumista otan esimerkiksi luvun 4.2 ”Maksuvelvollisuuden ylläpitäminen”. Aluksi koodasin pääasiassa tekstimuotoista aineistoa ja havaitsin, että siinä toistuvat usein muun muassa ilmaukset ”irtisanominen”, ”maksun peruuttaminen”, ”maksukehotus” ja ”luvan uusiminen”. Ilmausten perusteella muodostin seuraavat alaluokat: maksamisen helppous, irtisanomisen vaikeus ja uhka-keinot. Näiden kolmen luokan havaitsin muodostavan yläluokan ”maksuvelvollisuuden ylläpitäminen”, jonka olemassa olon olin kuitenkin tiedostanut jo etukäteen; empiirisen kokemukseni perusteella olin muodostanut etukäteen teoreettisiksi yläluokiksi ”maksuvelvollisuuden ylläpitäminen”, ”markkinointi” ja ”tiedottaminen”. Kyseiset yläluokat olin yhdistänyt perintäjärjestelmän toimintaan ja luonut teoreettiset käsitteet ”suostuttelu” ja sen perusteella edelleen ”kontrollipolitiikka”. Teoriaohjaavan analyysin avulla sain paitsi tukea etukäteen määrittelemilleni teoreettisille käsitteille etenemällä aineiston ehdoilla myös valmiit otsikot tutkimukseni kappaleille.

Sisällönanalyysin ohella olen käyttänyt tutkimusmetodina sisällön erittelyä. Tuomen ja Sarajärven mukaan sillä tarkoitetaan dokumenttien analyysia siten, että esimerkiksi tekstin sisältöä kuvataan kvantitatiivisesti.⁷³ Jari Eskolan ja Juha Suorannan mielestä sisällön erittelyä taas voitaisiin kuvailla erilaisiksi tavoiksi järjestää ja luokitella laadullista aineistoa siten, että painopiste on aineiston sisällön määrällisessä analyysissa.⁷⁴ Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt sisällön erittelyä esimerkiksi eri rangaistusmuotojen analysoinnissa ja maksuvelvollisuutta vältelleiden henkilöiden analysoinnissa. Kuten aineiston esittelyssä olen kertonut, sakkoluetteloihin on kirjoitettu salakuuntelusta tuomittujen henkilöiden saamat rangaistukset. Listaamalla eri rangaistustyyppit ja poimimalla tietoja sanktioiden ankaruudesta eri tapauksissa pystyin päättämään, millaisia rangaistuksia salakuuntelusta ylipäättään määrättiin sekä kuinka ankaria rangaistukset olivat erilaisissa luvattomuustapauksissa.⁷⁵ Maksuvelvollisuutta vältelleitä henkilöitä analysoidessani puolestaan käytin sisällön erittelyä ammattien listaamisessa: keräsin sekä sakkoluetteloista että radiolupien tarkastajien raporteista tietoja salakuuntelusta tuomittujen henkilöiden ammasteista. Ammatilistauksen perusteella pystyin tekemään päätelmän, jonka mukaan luvattomuutta esiintyi kaikissa yhteiskuntaluokissa.

---

⁷³ Tuomi & Sarajärvi 2009, 106.

⁷⁴ Eskola & Suoranta 1999, 186–189.

⁷⁵ Esimerkiksi miten luvattomuusajan pituus vaikutti sakkojen määrään ja suuruuteen.

Vaikka sisällönanalyysi on vastannut tutkimukseni tarpeisiin hyvin, sen käyttöön on kuitenkin liittynyt ongelmia. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia.⁷⁶ Koska oma aineistoni muodostuu useista eri aineistotyypeistä, en ole voinut käyttää sisällönanalyysia aivan kaikkien aineistojen analysoinnissa. Esimerkiksi digitaalisessa muodossa olevat mainokset ja tietoiskut eivät ole tekstiä, enkä ole voinut sen vuoksi soveltaa puhdasta sisällönanalyysia niihin. Mainosten analysoinnissa voitaisiin käyttää esimerkiksi diskurssianalyysia ja semiotiikkaa, mutta koska omassa tutkimuksessani mainokset ja niiden kaltaiset tietoiskut ovat vain täydentävää aineistoa, en ole halunnut käyttää kyseisiä metodeja. Sen sijaan olen soveltanut sisällönanalyysia myös digitaaliseen aineistoon. Periaatteessa sisällönanalyysi vaatisi, että olisin ensin litteroinut aineiston. Mielestäni se oli kuitenkin tarpeetonta, sillä sisällönanalyysin periaatteet soveltuivat myös digitaaliseen aineistoon. Aloitin analysoinnin katsomalla kaikki mainokset ja tietoiskut läpi. Sen jälkeen etsin niistä toistuvia teemoja, joista muodostin koodeja ja edelleen luokkia. Esimerkiksi tietoiskuista muodostin koodit ”säädökset” ja ”faktat”, jotka yhdistin luokaksi ”informointi”. Mainoksista puolestaan muodostin muun muassa koodit ”edullisuus” ja ”monipuolisuus” sekä ”lakisääteisyys” ja ”rangaistavuus”, joiden pohjalta muodostin luokat ”positiivisuus ja kannustaminen” sekä ”negatiivisuus ja pelottelu”. Näin toimimalla pystyin analysoimaan mainoksia ja tietoiskuja samalla tavalla kuin muuta aineistoa. Lisäksi sisällönanalyysin avulla havaitsin tietoiskujen ja mainosten keskinäisen eron: tietoiskuissa painotetaan informointia ja faktojen esittämistä, kun taas mainoksissa yritetään positiivisia ja negatiivisia puolia esittämällä kannustaa ja pelotella ihmisiä televisiomaksun maksajiksi.

Vaikka monipuolinen aineisto on vaikeuttanut valitsemani metodin käyttöä ajoittain, siitä on kuitenkin ollut enemmän hyötyä kuin haittaa: monipuolisen aineiston ansiosta tutkimukseni validiteetti on vahvistunut. Norman K. Denzinin mukaan tutkijan tulisi tarkastella tutkimuskohdetta monesta eri näkökulmasta, jotta tämä välttäisi vain yhdestä näkökulmasta tehtyihin analyyseihin ja teorioihin liittyvät puutteet ja vajavaiset tulkinnot. Siinä hyvä keino on Denzinin mukaan triangulaatio eli useiden eri menetelmien tai lähestymistapojen käyttäminen saman ilmiön tarkastelussa.⁷⁷ Tarkemmin sanottuna triangulaatio voidaan määritellä erilaisten metodien, tutkijoiden,

---

⁷⁶ Tuomi & Sarajärvi 2009, 104.

⁷⁷ Denzin 1970, 297 ja 300–301.

tiedonlähteiden tai teorioiden yhdistämiseksi. Triangulaatiota onkin olemassa ainakin neljää eri tyyppiä: aineisto-, metodi-, teoria- ja tutkijatriangulaatio.⁷⁸ Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt aineistotriangulaatiota eli olen kerännyt aineistoa monipuolisesti eri lähteistä eri muodoissa. Aineistotriangulaation avulla olen pystynyt paikkaamaan aukkoja ja ratkomaan ongelmia, joita vain yhden aineistotyypin käyttäminen olisi tutkimukseen jättänyt. Olen esimerkiksi analysoinut rankaisemis-käytäntöjä säädöksiä ja tarkastajille annettuja ohjeita yhdistämällä, mikä ei olisi ollut mahdollista vain yhden aineistotyypin perusteella.

Triangulaatiosta huolimatta lähes kaikki aineistoni on viranomaisaineistoa, ja ainoan poikkeuksen muodostavat tarkastajien kertomukset. Se on ollut tietoinen valinta, sillä vain monipuolisen viranomaisaineiston kautta olen pystynyt vastaamaan tutkimus-kysymyksiini. Aineisto sopiikin erinomaisesti tutkimukseni viranomaisnäkökulmaan. Aineiston luonne on kuitenkin pakottanut minut pohtimaan jatkuvasti aineiston mahdollisuuksia ja sen puutteita: esimerkiksi televisiomaksuun liittyvien kokemusten analysointi oli pakko jättää pois, minkä ohella epävirallista sosiaalista kontrollointia käsitellään vain vähän. Lisäksi esimerkiksi tarkastajien kertomusten analysoinnissa olen ollut erityisen tarkkana; kertomuksista olen poiminut muutamia esimerkkejä ja niiden perusteella olen todennut yleisesti, että tarkastajien saamia ohjeita ei aina noudatettu kirjaimellisesti vaan soveltaen. En kuitenkaan ole tutustunut tarkemmin tarkastuksiin tarkastajien todellisen toiminnan tasolla vaan analysoimani tarkastuskäytännöt koskevat pääasiassa sitä, kuinka viranomaiset pyrkivät toteuttamaan kontrollipolitiikkaa – eivät niinkään sen toteutumista.

---

⁷⁸ Tuomi & Sarajärvi 2009, 143–145; Eskola & Suoranta 1999, 69.

3 Televisiomaksun tausta

3.1 Televisiomaksu kansainvälisesti

Kun julkista yleisradiotoimintaa ryhdyttiin kehittämään 1900-luvun alkupuolella, sen rahoituksessa päädyttiin hyvin erilaisiin käytäntöihin kansainvälisesti. Pääasiassa rahoitukseen oli kaksi mallia. Yhdysvalloissa radiotoiminta rahoitettiin kaupallisesti ja sen harjoittaminen oli täysin vapaata. Käytännössä radiolähetyksiä sai esittää kuka tahansa, ja toiminta rahoitettiin mainoksilla. Iso-Britanniassa ja yleisesti muualla Euroopassa radiotoiminta oli rajoitetumpaa. Yleisradiotoimintaa varten perustettiin kansallisia monopoliyhtiöitä, joiden rahoitus turvattiin käyttäjiltä perittyjen kuuntelumaksujen avulla. Suomen yleisradiotoiminnassa päädyttiin eurooppalaiseen käytäntöön, ja mallia otettiin erityisesti Iso-Britanniasta ja Ruotsista.⁷⁹

Television ja radion käyttäjiltä perittävät maksut ovat kansainvälisesti edelleen yleinen tapa rahoittaa julkisen palvelun yleisradiotoimintaa, vaikka yleisradiolle kehitelläänkin Suomen tavoin korvaavia rahoitusmalleja monessa maassa – lisääntyvä kilpailu ja epävarma rahoitus ovat ajaneet monet yleisradioyhtiöt vaikeuksiin.⁸⁰ Euroopassa televisiomaksua peritään edelleen Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Iso-Britanniassa, joissa yleisradioyhtiöiden toiminta rahoitetaan pääasiassa televisiomaksuilla.⁸¹ Lisäksi jonkinlaista televisiomaksuun rinnastettavaa käyttömaksua peritään ainakin Irlannissa, Italiassa, Itävallassa, Ranskassa, Saksassa ja Sveitsissä. Niissä kuitenkin televisiomaksu muodostaa vain osan yleisradiotoiminnan budjetista, ja yhtiöt keräävät lisäksi rahaa mainoksilla.⁸² Televisiomaksusta sen sijaan on luovuttu Suomen lisäksi jo Islannissa, Belgiassa ja Hollannissa.⁸³

Iso-Britannia

Yleisradiotoiminnan keulakuvana pidetään usein Iso-Britannian yleisradioyhtiö BBC:tä, joka on toiminut uranuurtajana sekä televisiomaksun että yleisradion monopoli-toiminnan saralla. Yhtiön tausta on 1920-luvun alkuvuosissa, jolloin radiolaiteteollisuus kiinnostui yleisradiotoiminnasta. Teollisuuden edustajat eivät kuitenkaan voineet oma-

⁷⁹ Engblom & Wormbs 2007, 10–11; Kemppainen 2001, 9, 48; Lyytinen 1996, 126.

⁸⁰ Iosifidis 2005, 31.

⁸¹ Radiotjänst, <http://www.radiotjanst.se/sv/Avgiften/Finansiering/>, viitattu 21.4.2013; DR, <http://www.dr.dk/OmDR/Licens/sprog/english.htm>, viitattu 21.4.2013; NRK, <http://www.nrk.no/informasjon/finans/1.8037439>, viitattu 21.4.2013; BBC <http://www.bbc.co.uk/aboutthebbc/insidethebbc/whoweare/licencefee/>, viitattu 21.4.2013.

⁸² Yle, <http://yle.fi/yleisradio/faq/tv-maksu/paljonko-tv-maksu-muualla-euroopassa>, viitattu 2.10.2012.

⁸³ Lund 2012, 8.

toimisesti aloittaa toimintaa, vaan mukaan vaadittiin valtio. Sen seurauksena alkoivat pitkälliset neuvottelut yleisradiotoiminnan aloittamisesta, ja ne huipentuivat syksyllä 1922 yleisradioyhtiö British Broadcasting Companyn perustamiseen. Yhtiön toiminnan alku ei kuitenkaan ollut ongelmaton, sillä yleisradiotoimintaa varten vaadittiin postilaitoksen myöntämä toimilupa. Se myönnettiin teollisuuden ja valtion yhdessä ylläpitämälle kartellille vasta tammikuussa 1923. BBC siis toimi aluksi Yleisradion tavoin toimiluvan varassa, mutta osittain kaupallisesti rahoitettuna. Valtionyhtiö siitä tuli vasta vuonna 1927, jolloin myös sen nimi muuttui: uusi nimi oli British Broadcasting Corporation eli edelleen BBC.⁸⁴

Uusi BBC vakiinnutti nopeasti paikkansa radiotoiminnassa monopolinsa turvin. Se nähtiin luonnollisena yleisradiotoimijana myös television aikakauden alkaessa, vaikka monopolin laajentamisesta televisioon kiisteltiinkin laajasti. BBC aloitti televisiolähetysten kokeilun vuonna 1929 ja säännölliset lähetykset vuonna 1936, jotka tosin lakkautettiin sodan ajaksi. Yritys sai toimia rauhassa ilman kilpailijoita 1950-luvun puoliväliin saakka. Silloin toiminnan aloitti Britannian ensimmäinen kaupallinen televisiokanava.⁸⁵

BBC:ssä yleisradiotoiminta nähtiin julkisena voimavarana, jota tuli käyttää yleisen hyvän eduksi: sen toiminnassa muun muassa painotettiin koulutusta ja sivistystä pelkän viihteen ohella. Yleisradiotoiminta kokonaan valtion omistamassa BBC:ssä olikin julkista palvelua, joka rahoitettiin alusta alkaen pääosin kuuntelulupamaksuilla ja myöhemmin televisiolupamaksuilla. Britanniassa kuunteluluvat perustuivat vuoden 1904 lakiin (Wireless Telegraphy Act), joka velvoitti radiolaitteen ostajan ensin hankkimaan ostoa varten luvan postilaitokselta. Lupa oli maksullinen, ja sen pohjalta muodostui myöhemmin radiolupa.⁸⁶

Britanniassa varsinaiset ensimmäiset radioluvat (radio licence) otettiin käyttöön vuonna 1922. Aluksi lupamaksujen tuotot jaettiin puoliksi postilaitoksen ja BBC:n kesken, ja niistä saaduilla tuotoilla kustannettiin sekä yleisradiotoimintaa että televisiokokeiluja 1930-luvulla.⁸⁷ 1940-luvun puolivälissä BBC aloitti uudelleen sodan ajaksi keskeytetyt televisiolähetykset. Radioluvista saatavat tuotot eivät kuitenkaan kattaneet television

---

⁸⁴ Salokangas 2007, 36; Lyytinen 1996, 126; Briggs 1961, 3-4, 123.

⁸⁵ Salokangas 2007, 37-38; Ilmonen 1996, 98.

⁸⁶ Salokangas 2007, 36; Lyytinen 1996, 126; Briggs 1961, 7, 11, 49, 93-106, 128-129 ja 229.

⁸⁷ Lupamaksujen lisäksi BBC sai myös osan myytyjen radiolaitteiden hinnasta. Lyytinen 1996, 126; Briggs 1985, 42-43; Briggs 1961, 128-129.

kuluja, joten vuonna 1946 television katsojille määrättiin maksettavaksi televisiolupa (television licence). Televisiolupa oli yhdistetty radio- ja televisiolupa, minkä vuoksi television käyttäjien ei enää tarvinnut maksaa erillistä radiolupaa. Sen sijaan pelkän radion kuuntelijoiden piti maksaa radiolupaa vuoden 1971 helmikuuhun saakka. Vuonna 1968 tavallisen televisioluvan rinnalle otettiin käyttöön väritelevisiolupa, joka oli mustavalkoista kalliimpi.⁸⁸ Nykyään Iso-Britanniassa peritään edelleen televisiolupamaksua (television licence fee), joka on eri hintainen väritelevisiolle ja mustavalkoiselle.⁸⁹

Ruotsi

Vaikka yleisradiotoiminnan ja lupamaksujen juuret juontavat Iso-Britanniaan ja BBC:n rahoittamiseen, Suomen lupajärjestelmää kehitettäessä mallia otettiin eniten Ruotsista. Siellä valtioneuvosto antoi vuonna 1923 lennätinhallitukselle ohjeen, jonka mukaan yleisradiotoiminta tulee rahoittaa lupamaksuin. Päätöksen jälkeen vuonna 1924 perustettiin lupamaksuilla rahoitettu Ruotsin yleisradioyhtiö AB Radiotjänst.⁹⁰ Se aloitti radiolähetykset vuonna 1925 ja televisiolähetykset vuonna 1956. Seuraavana vuonna yleisradiotoiminta kuitenkin organisoitiin uudelleen. Yleisradiolähetyksiä varten perustettiin Sveriges Radio AB (SR), joka otti vastuun sekä julkisesta radio- että televisiotoiminnasta. Uuden yleisradioyhtiön toiminta rahoitettiin edeltäjänsä tavoin lupamaksuilla.⁹¹

Ruotsin yleisradioyhtiö jaettiin 1970-luvun lopussa neljään osaan, jotka kuitenkin toimivat emoyhtiön alaisuudessa. Sveriges Riksradio AB (RR, myöh. SR) alkoi vastata valtakunnallisesta radiotoiminnasta, Sveriges Television AB (SVT) televisio-toiminnasta, Sveriges Lokalförmedling AB (LRAB) alueellisista radiolähetyksistä ja Sveriges Utbildningsradio AB (UR) opetusohjelmista sekä radiossa että televisiossa.⁹² Nykyään Ruotsissa yleisradiotoiminta on hajautettu kolmeen yhtiöön. SVT vastaa televisio-ohjelmista, SR radiosta ja UR tuottaa opetusohjelmia molempiin. Kaikkien yhtiöiden rahoitus muodostuu kuitenkin television käyttäjiltä perittävästä maksusta, ja ne

---

⁸⁸ BBC, <http://www.bbc.co.uk/pressoffice/keyfacts/stories/licencefee.shtml>, viitattu 21.4.2013; Briggs 1985, 242–243 ja 360.

⁸⁹ BBC, <http://www.bbc.co.uk/pressoffice/keyfacts/stories/licencefee.shtml>, viitattu 21.4.2013; TV Licensing, <http://www.tvlicensing.co.uk/about/foi-about-tv-licensing-AB15/>, viitattu 8.1.2013.

⁹⁰ Kemppainen 2001, 48; Lyytinen 1996, 126.

⁹¹ Radiotjänst, <http://www.radiotjanst.se/en/Radio-and-TV-fee/The-history-behind-the-fee>, viitattu 14.4.2013; SR, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3113&artikel=1971599>, viitattu 14.4.2013; Engblom & Wormbs 2007, 11.

⁹² Hulten 2010, 161–162; Kemppainen 2001, 140–141.

omistavat yhdessä maksujen perintää hoitavan Radiotjänstin (RIKAB) sekä hallinnollisia tehtäviä hoitavan SRF:n. Maksujen suuruudesta ja niiden jaosta eri yhtiöiden kesken vastaa kuitenkin Ruotsin valtiopäivät. Televisiomaksun lisäksi yhtiöillä on lupa hankkia myös lisätuloja Euroviisujen ja urheilulähetysten sponsoreilta.⁹³

Ruotsissa radiota varten tarvittiin aluksi erillinen radiolupa (radiolicens), jonka tuottoja käytettiin sekä radioverkon rakentamiseen että ohjelmatuotantoon. Vuonna 1956 radioluvan rinnalle tuli television käyttäjille pakollinen televisiolupa (tv-licens). Sen jälkeen radiolupa tarvittiin enää silloin, kun käytössä oli ainoastaan radio. Jos samalla henkilöllä oli televisio ja radio, televisiolupa kattoi myös radion. 1970-luvun alussa televisioluvan ohella alettiin kuitenkin periä lisämaksua väritelevision omistajilta. Käytännössä televisiolupa kattoi enää ainoastaan mustavalkoisen television - väritelevisiota varten vaadittiin lisälupa. 1970-luvun lopussa lupajärjestelmää ryhdyttiin kuitenkin uudistamaan. Vuonna 1978 luovuttiin erillisestä radioluvasta, ja vuonna 1990 erillisestä väriluvasta.⁹⁴ Sen jälkeen television käyttäjien piti maksaa enää yhtä maksua (tv-avgift). Koska maksuun kuitenkin sisältyi myös radion käyttö ja sen tuotoista osa meni SR:lle, maksun nimi muutettiin vuonna 2010 radio- ja tv-maksuksi (radio- och tv-avgift).⁹⁵ Ruotsissa on edelleen käytössä television käyttäjiltä perittävä maksu; nimestään huolimatta maksuvelvollisia ovat vain television ja siihen rinnastettavien laitteiden – eivät kuitenkaan radion – käyttäjät.⁹⁶ Maksu on kuitenkin kohdannut Suomen tavoin voimakasta arvostelua. Ruotsissa käydäänkin radio- ja televisiomaksun tulevaisuudesta jatkuvaa keskustelua ja pohditaan vaihtoehtoisia rahoitusmahdollisuuksia yleisradio-toiminnalle.⁹⁷

---

⁹³ Radiotjänst, <http://www.radiotjanst.se/en/Radio-and-TV-fee/Financing/>, viitattu 14.4.2013; Yle, <http://yle.fi/yleisradio/ajankohtaista/nain-naapurissa-ruotsi-jatkaa-tv-maksulla-seuraavan-nelivuotiskauden>, viitattu 2.10.2012.

⁹⁴ Radiotjänst, <http://www.radiotjanst.se/en/Radio-and-TV-fee/The-history-behind-the-fee>, viitattu 14.4.2013.

⁹⁵ Radiotjänst, <http://www.radiotjanst.se/sv/Avgiften/Historik-om-avgiften>, viitattu 14.4.2013.

⁹⁶ Radiotjänst, <http://www.radiotjanst.se/en/Radio-and-TV-fee/>, viitattu 14.4.2013.

⁹⁷ Esim. Yle, <http://yle.fi/yleisradio/ajankohtaista/nain-naapurissa-ruotsi-jatkaa-tv-maksulla-seuraavan-nelivuotiskauden>, viitattu 14.4.2013; Engblom 2012; Heino ym. 2010.

3.2 Televisiomaksu ja yleisradiotoiminta Suomessa

3.2.1 Televisiomaksun kehitys

Radiotoiminnan alku ja laki radiolaitteista

Radiotoimintaa kokeiltiin Suomessa ensimmäisen kerran jo ensimmäisen maailmansodan aikana armeijan parissa. Venäläisviranomaiset kuitenkin suhtautuivat suomalaiseseen radiotoimintaan kriittisesti, minkä vuoksi radiot alkoivat yleistyä vasta Suomen itsenäistymisen jälkeen. Radion tulevaisuuden kannalta tärkeä vuosi oli 1919, jolloin säädettiin ensimmäinen radiolaki. Sen mukaan radiolaitteiden rakennus- ja käyttöoikeus kuului valtiolle, joka saattoi harkinnan mukaan myöntää yksityisille toimijoille lupia radiotoiminnan harjoittamiseen.⁹⁸ Radiotoiminta kuuluiikin alusta asti valtion sääntelyn piiriin, mutta yksityishenkilöt saivat valtion myöntämällä poikkeusluvilla kokeilla radiolähetysten tekemistä.

Toiminta radion parissa oli vilkasta 1920-luvun alussa, ja sen ympärille perustettiin useita yhdistyksiä. Radion kuuntelijoiden etua valvomaan perustettiin vuonna 1923 Suomen Radioyhdistys ry, jolla oli keskeinen merkitys radiotoiminnan kehittämisessä. Se sekä aloitti säännölliset radiolähetykset vuonna 1924 että piti yhteyttä valtioneuvostoon radiotoiminnan edistämisestä. Valtioneuvosto pyysi Radioyhdistykseltä lausuntoja ensimmäisistä yksityisistä radiotoiminta-anomuksista, minkä yhteydessä yhdistys pystyi tuomaan esille kantansa yleisradiotoiminnan kehittämisestä. Sen mukaan yleisradiolla oli ennalta arvaamaton mahdollisuus levittää tietoa ja uutisia, minkä vuoksi valtion oli osallistuttava voimakkaasti radiotoiminnan valvontaan ja laitteiden hallintaan. Yleisradiolla oli yhdistyksen mukaan myös keskeinen rooli sivistyksellisten ja ajanvieteohjelmien välityksessä, minkä vuoksi toiminnan rahoitus olisi järjestettävä kuuntelulupien myynnillä.⁹⁹

Yleisradiotoimintaa oli yritetty kehittää voimakkaasti vuoden 1919 radiolaista alkaen. Se oli kuitenkin törmännyt taloudellisiin ongelmiin, sillä koko maan kattavan radiotoiminnan harjoittaminen oli kallista. Yksittäiset radioyhdistykset pyrkivät rahoittamaan toimintaansa mainoksilla, mutta epäonnistuivat siinä. Niinpä niille oli pakko myöntää

---

⁹⁸ Lyytinen 1996, 18.

⁹⁹ Mt., 19–20.

oikeus periä kuuntelulupamaksuja vastineeksi tarjotuista ohjelmista.¹⁰⁰ Vuoden 1924 lopussa muun muassa lehdistön, radioliikkeiden, ministeriön ja radioyhdistysten edustajista koottu väliaikainen radiokomissio esitteli ehdotuksen, jonka mukaan radio-toiminta tuli jättää yhden toimijan vastuulle juuri taloudellisista syistä: monopoliasema turvaisi yleisradioyhtiön talouden ja estäisi yksityisten taloudellisten intressien edistämisen radion kautta. Lisäksi monopolin ajateltiin estävän radion politisoitumisen. Sisällissodasta oli kulunut vain muutamia vuosia, ja radion pelättiin toimivan foorumina poliittisen propagandan levittämiseen. Komission mukaan yleisradioyhtiön pitikin pysytellä poissa politiikasta ja huolehtia ohjelmien korkeasta tasosta huomioimalla kansanvalistuksen ja maaseudun tarpeet.¹⁰¹ Näin ollen radiotoiminnan harjoittaminen valtion valvoman monopolin kautta ja sen rahoitus kuuntelulupamaksuilla sai kannatusta. Se ei kuitenkaan vielä yksin riittänyt, sillä radiota koskeva lainsäädäntö oli jo vanhentunut. Radiota varten tarvittiin uusi laki, jossa määriteltiin lupamaksujen juridinen perusta.

Sekä Radioyhdistyksellä että väliaikaisella radiokomissiolla oli suuri vaikutus yleisradiotoiminnan aloittamisessa ja sen valtiollisessa sääntelyssä. Erityisesti radiokomission esityksen pohjalta laadittiin aloite, joka esiteltiin eduskunnalle. Sen mukaan radiotoiminta pitäisi organisoida lailla, jossa määriteltäisiin lupamaksujen suuruus ja niiden jakautuminen valtion ja toiminnan harjoittajan kesken. Aloite sai kannatusta, ja sen pohjalta tehtiin esitys radiolaista. Laki vahvistettiin vuonna 1927.¹⁰² Sitä täydennettiin samanaikaisesti voimaan tulleella asetuksella radiolaitteista sekä kuusi vuotta myöhemmin annetulla valtioneuvoston päätöksellä.¹⁰³ Uusi laki korvasi edeltäjänsä, vuoden 1919 lain sähkölaitteista langatonta sähköttämistä ja puhelemista varten. Siinä keskityttiin radiolaitteiden käyttämisen ohella yhä enemmän radio-lähetysten kuunteluun, kun taas vanhassa laissa painopiste oli ollut radiotoiminnan harjoittamisessa. Uuden lain ensimmäisessä pykälässä todetaankin seuraavasti: ”Sähkölaitteita langatonta sähköttämistä, puhelemista tai kuuntelemista varten älköön ilman asianomaista lupaa rakennettako tai käytettävä.”¹⁰⁴ Näin ollen kaikenlaisten radiolaitteiden omistaminen ja niiden käyttäminen tuli lain perusteella luvanvaraiseksi. Uusi lupa – radiolupa – oli maksullinen ja määräaikainen. Siitä kerätyt tuotot koottiin

---

¹⁰⁰ Mikkonen 1987, 8.

¹⁰¹ Viljakainen 2004, 34; Lyytinen 1996, 21–22.

¹⁰² 8/1927; Lyytinen 1996, 22.

¹⁰³ 9/1927; 291/1933; Tulppo 1976, 38–39.

¹⁰⁴ 8/1927.

erilliseen radorahastoon, jonka varoja ohjattiin valtioneuvoston harkinnan mukaan yleisradiotoiminnan edistämiseen. Järjestelyn tarkoitus oli turvata yleisradiotoiminnan riippumattomuus.¹⁰⁵

Yleisradiotoimintaa oli harjoittanut vuodesta 1926 asti O.Y. Suomen Yleisradio – A.B. Finlands Rundradion, joka oli muodostunut Suomen Radioyhdistyksen pohjalta. Se vastasi itse ohjelmatuotannosta, mutta toimi valtion ja muiden laitosten tekniikan varassa ja valvonnan alaisena. Yleisradio Oy:n ensimmäinen ohjelma lähetettiin 9.9.1926, ja seuraavana vuonna sen toiminta sidottiin uuteen radiolakiin.¹⁰⁶ Valtio ja Yleisradio solmivat vuonna 1927 ensimmäisen toimilupasopimuksen, jonka perusteella Yleisradio sai vuosina 1927–1934 käyttöönsä 50–85 prosenttia radiolupamaksujen tuotoista ja vuodesta 1935 alkaen kaikki tuotot. Käytännössä Yleisradiolla oli monopoli radiotoimintaan ja oikeus lupatuottoihin, sillä se oli ainoa toimiluvan haltija.¹⁰⁷ Ylen toiminnasta tuli näin lain säätelemää julkista palvelua, joka rahoitettiin käyttömaksuilla – radioluvilla.

Yleisradion toiminta ja rahoitus säilyi pitkälti entisellään vuoteen 1934 asti. Silloin yleisradiotoiminta päätettiin järjestää uudelleen, minkä seurauksena Yleisradion ohjelmatoiminta ja posti- ja lennätinhallituksen ylläpitämä radiotekniikka yhdistettiin. Käytännössä se tarkoitti, että valtio luovutti hallussaan olleet yleisradioasemat ja tekniset laitteet Yleisradiolle ja sai vastineeksi enemmistön Yleisradion osakkeista. Samalla valtio myös sitoutui olemaan myöntämättä toimilupia muille kuin Yleisradiolle. Valtiosta tuli Yleisradion pääomistaja ja Yleisradiosta virallisesti valtion monopoli. Uudistuksen yhteydessä myös Yleisradion nimi muuttui: siitä tuli O.Y. Suomen Yleisradio A.B..¹⁰⁸

Televisio yleistyy

1950-luvulla tiedonvälityksessä tapahtui suuri teknologinen harppaus, kun ”näköradio” saapui Suomeen. Ensimmäinen televisiolähetys nähtiin Stockmannin tavaratalossa 18.11.1950,¹⁰⁹ minkä jälkeen televisiotoiminnan kehittäminen alkoi toden teolla. Varsinaiset televisiolähetykset alkoivat vuonna 1955, kun Teknillisen korkeakoulun opiskelijat ja Radioinsinööriseuran televisiokerho toteuttivat ensimmäisen koe-

---

¹⁰⁵ 8/1927.

¹⁰⁶ Lyytinen 1996, 29.

¹⁰⁷ 8/1927; Viljakainen 2004, 40–41 ja 195.

¹⁰⁸ Viljakainen 2004, 55–56; Lyytinen 1996, 85–86.

¹⁰⁹ Kortti 2007, 64.

lähetyksen posti- ja lennätinhallituksen erityisluvalla.¹¹⁰ Seuraavana vuonna alkoivat säännölliset televisiolähetykset, joista vastasi ensimmäisen varsinaisen televisio-toimiluvan saanut Tekniikan edistämisseuran alainen TES-TV. Se toimi monella tavoin televisiotoiminnan pioneerina, sillä ensimmäisten televisiolähetysten lisäksi se esitti kanavallaan myös ensimmäiset televisiomainokset.¹¹¹

Yleisradiossa television tuloon suhtauduttiin epäilevästi. Televisiota pidettiin liian kalliina ja kannattamattomana, eikä sen tuottojen uskottu kattavan vaadittavia investointeja.¹¹² Lisäksi Yleisradio oli juuri rakentamassa omaa toimitaloaan sekä radion ULA-verkkoa¹¹³, joten television rahoittaminen tuntui vaikealta.¹¹⁴

Yleisradiossa ei kuitenkaan voinut jättää televisiotoimintaa huomioimatta, sillä siihen kohdistui paljon paineita. TES-TV:n toiminta uhkasi Yleisradion viestinnän monopolia, Tallinnassa toimiva neuvostoliittolainen televisioasema lähetti Suomeen asti näkyvää propagandaa ja lisäksi Yleisradion sisällä kuohui: sen oma tekniikkaväki halusi kehittää televisioteknologiaa.¹¹⁵ Niinpä Yleisradion oli pakko lähteä mukaan TES-TV:n kokeiluihin, joista se kuitenkin pian irrottautui ja alkoi kehittää omia televisiolähetyksiään; Yleisradio aloitti koelähetykset vuonna 1957 ja säännölliset lähetykset seuraavana vuonna Suomen Television nimellä.¹¹⁶

Television rahoitus oli Yleisradiolle kuitenkin edelleen ongelma. Koska Yleisradio halusi pysyä mukana televisiotoiminnassa, uusia rahoitusmalleja jouduttiin miettimään. Yleisradion johtokunta esitti muistiossaan Televisiotoiminnan aloittaminen Suomessa kolme vaihtoehtoa: korotettu radiolupamaksu, valtion suoran osallistuminen kustannuksiin erityisveron kautta sekä mainostaminen. Erityisveroa pidettiin hankalana, mutta kaksi muuta vaihtoehtoa toteutettiin. Vuonna 1957 aloitti toimintansa Oy Mainos-TV – Reklam Ab, joka vuokrasi lähetyssaikaa Yleisradion televisioverkosta. Se siis maksoi ison osan tuotoistaan Yleisradiolle verkkovuokrana.¹¹⁷ Mainos-TV:n perustaminen ei kuitenkaan yksin riittänyt televisiotoiminnan kustannusten kattamiseen,

---

¹¹⁰ Kortti 2007, 66; Viljakainen 2004, 92. Teknillinen korkeakoulu oli valtion laitos, joten sillä oli oikeus radiolähettimien käyttämiseen ilman varsinaista toimilupaa vuoden 1927 lain nojalla. Pelkkä ilmoitus posti- ja lennätinhallitukselle oli riittävä. Lukkarinen & Nurmimaa 1988, 17.

¹¹¹ Keinonen 2011; Salokangas 1996, 115.

¹¹² Salokangas 1996, 112 ja 116.

¹¹³ Yleisradio alkoi siirtää radiolähetyksiä ultralyhyille aalloille (ULA tai FM). Salokangas 1996, 24.

¹¹⁴ Kortti 2003, 31.

¹¹⁵ Keinonen 2011, 49–51; Salokangas 1996, 109 ja 113.

¹¹⁶ Salokangas 1996, 113 ja 121.

¹¹⁷ Mt., 116.

vaan myös lupamaksua jouduttiin nostamaan. Radiolupamaksu nousi vuoden 1959 heinäkuussa 1200 markasta 1500 markkaan.¹¹⁸ Yleisradiossa suhtauduttiin kuitenkin epäilevästi televisiotoiminnan maksattamiseen radion kuuntelijoilla radiolupamaksujen korotuksen kautta, minkä lisäksi mainosrahoitteisuutta pidettiin Yleisradiossa perinteisesti ongelmallisena. Toisaalta se oli ainoa keino estää liiallinen lupamaksuihin kohdistuva paine, mutta toisaalta sen pelättiin kaupallistavan yleisradiotoiminnan ja laskevan ohjelmien tasoa sekä luovan kilpailua alalle.¹¹⁹

Valtiotasolla kaupallisen TES-TV:n laajentuminen huolestutti, mikä lisäsi painetta Yleisradion suuntaan. Vaikka Suomessa ei ole koskaan ollut lainsäädäntöön kirjattua yleisradiomonopolia,¹²⁰ Yleisradio nähtiin valtiotasolla luonnolliseksi televisio-toiminnan harjoittajaksi, ja sen olisi toivottu aloittavan työn myös television parissa ja säilyttävän monopolin. Se oli radiotoiminnassaan toteuttanut sille ensimmäisessä toimiluvassa 1920-luvulla määrättyä tehtävää kansansivistyksestä¹²¹ ja julkiselle palvelulle asetettuja vaatimuksia ”kulttuurin palvelemisesta”¹²², minkä lisäksi Yleisradio oli tiukasti valtion valvonnan alaisena – olihan se ollut vuodesta 1934 asti valtion yhtiö.¹²³ Yleisradio oli myös teknisistä, kulttuurisista ja kaupallisista syistä perusteltu valinta televisiotoiminnan kehittäjäksi: vähäiset tekniset resurssit haluttiin keskittää yhdelle toimijalle, sen työtä kansallisen kulttuurin edistäjänä haluttiin tukea ja rajalliset markkinaosuudet haluttiin kohdistaa yhdelle toimijalle, jottei kilpailu olisi hajottanut pieniä resursseja.¹²⁴ Yleisradio olikin ainoa toimija, jolla oli mahdollisuus rakentaa koko maan kattava televisioverkko.¹²⁵

Valtiolla oli siis täysi syy tukea Yleisradiota ja sen monopoliasemaa myös television osalta, vaikka aiheesta käytiinkin 1960-luvun alussa kamppailua eduskunnassa. Lakia monopolista ei saatu aikaiseksi, mutta kilpailun suhteen asia kuitenkin ratkesi kuin itsestään. Yleisradio osti ainoan kilpailijansa, Tesvision¹²⁶, vuonna 1964, jolloin päättyi vuonna 1957 alkanut kahden toimijan kilpailu televisiomarkkinoilla. Yleisradio saavutti

---

¹¹⁸ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

¹¹⁹ Hellman 2012, 48; Salokangas 1996, 116, 118 ja 135.

¹²⁰ Hellman 2012, 46.

¹²¹ Mt., 407.

¹²² Kemppainen 2001, 50.

¹²³ Lyytinen 1996, 85–86.

¹²⁴ Hellman 2012, 46.

¹²⁵ Tulppo 1976, 268.

¹²⁶ Aiemmin TES-TV.

jälleen monopoliaseman – nyt myös televisiotoiminnassa.¹²⁷ Television rahoitus puolestaan ratkaistiin jo aiemmin valtion ja Yleisradion yhteistyönä. Televisiolupamaksu oli ollut esillä Yleisradion johtokunnan muistiossa vuonna 1956, ja sitä oli esitetty käyttöönotettavaksi vuoden 1957 alussa.¹²⁸ Hanke ei kuitenkaan toteutunut suunnitellussa aikataulussa vaan vasta vuotta myöhemmin. Mainos-TV:n ja radioluvan korotuksen ohella Yleisradiota alettiin rahoittaa uudella maksulla, televisioluvalla, vuonna 1958.¹²⁹ Televisiolupaa varten ei heti säädetty uutta lakia, vaan televisio ikään kuin rinnastettiin radioon, ja radiolain nojalla myös television käyttöä varten piti hankkia lupa. Käytäntöä noudatettiin jo vuonna 1958, ja seuraavana vuonna se virallistettiin lakimuutoksella.¹³⁰ Radiolakia täydennettiin koskemaan myös televisiota. Sen ensimmäistä pykälää muutettiin siten, että sähköttämisen, puhelemisen ja kuuntelun rinnalle tuli näkeminen.¹³¹ Näin ollen myös television katseleminen tuli luvanvaraiseksi ja valtion sääntelyn piiriin – sekä keinoksi rahoittaa julkisen palvelun Yleisradion toiminta myös television puolella.

Televisiolupa kehittyy ja uudistuu

Radioluvan tavoin televisiolupa oli konkreettinen lupakirja, joka piti lunastaa postikonttorista. Aluksi se oli kuitenkin vain radioluvan lisälupa. Se ei yksin oikeuttanut television käyttöön, vaan sen lisäksi vaadittiin aina radiolupa, vaikka käyttäjällä ei olisi ollut radiota ollenkaan. Televisiolupa oli huomattavasti kalliimpi kuin radiolupa: vuonna 1958 se maksoi 6 000 markkaa, kun radioluvan hinta oli 1 200 markkaa.¹³²

Suomalaisessa televisiotoiminnassa koettiin 1960-luvun lopulla suuri mullistus, kun väritelevisiot tulivat markkinoille. Yleisradiossa kuitenkin vastustettiin värilähetyksiä jälleen samasta syystä kuin koko televisiotoiminnan aloittamista – väriteknologia oli kallista.¹³³ Niinpä Yleisradion rahoittamiseksi täytyi jälleen keksiä uusi keino, jotta värilähetykset voitiin aloittaa. Ratkaisu oli värilupa. Värilähetysten myötä lupajärjestelmä nimittäin muuttui jälleen, kun vuonna 1969 radioluvan ja televisioluvan

---

¹²⁷ Salokangas 1996, 142; Hellman 2012, 47.

¹²⁸ Ilmonen 1996, 103.

¹²⁹ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

¹³⁰ Vuositolastot, Vivi; Viljakainen 2004, 199.

¹³¹ 405/1959.

¹³² Vuoden 2011 euroiksi kuluttajahintaindeksin rahanarvonkertoimen avulla muunnettuna radiolupa maksoi 27,72 euroa ja televisiolupa 138,6 euroa. Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkojulkaisu).

¹³³ Salokangas 1996, 212.

rinnalle lanseerattiin vielä kolmas lupa – väritelevisiolupa.¹³⁴ Näin ollen 1970-luvun alussa käytössä oli kolme lupatyyppiä¹³⁵, mutta ne eivät olleet vaihtoehtoisia keskenään: radiolupa oli päälupa, jonka lisäksi vaadittiin mustavalkotelevisioon oikeuttava televisiolupa. Jos käytössä oli väritelevisio, radio- ja televisiolupien lisäksi tarvittiin myös värilupa.¹³⁶ Yleisradion rahoituksen kannalta uudistus oli menestys. Värilupa oli suhteessa kallis: sen hinta oli aluksi 100 markkaa, minkä lisäksi täytyi maksaa radio- ja televisiolupamaksuja yhteensä 80 markkaa.¹³⁷ Kalliista hinnasta huolimatta väritelevisio ja siten väriluvan suosio kasvoi vauhdilla, mikä kartutti Yleisradion kassaa.¹³⁸

Yleisradion ja Tesvision kanavakaupan seurauksena Yleisradiolla oli käytössään kaksi kanavaa, sen oma ”Tv-ohjelma” ja Tesvision verkkoon vuonna 1965 perustettu ”Tv-ohjelma 2”,¹³⁹ joista myöhemmin tulivat TV1 ja TV2. ”Kakkoskanavan” näkyvyys oli aluksi rajoitettua: sen aloittaessa toimintansa kanava näkyi vain 34 prosentille väestöstä,¹⁴⁰ ja koko maan se kattoi vasta vuonna 1988. Näkyvyysalueiden vaihtelu tarkoitti jälleen muutosta lupamaksuihin. Vuonna 1972 televisiolupamaksu porrastettiin sen mukaan, näkyikö asuinalueella TV1:n lisäksi TV2 vai ei. Luvasta tuli joko kallis tai halpa.¹⁴¹ Silloin käytössä oli neljä eri lupatyyppiä: suuruudeltaan kiinteä radiolupa, kallis ja halpa televisiolupa sekä kiinteä väritelevisiolupa, jotka eivät edelleenkään olleet keskenään vaihtoehtoisia.

Lupajärjestelmän seuraava muutos koettiin vuoden 1977 alussa, kun radioluvista luovuttiin kokonaan. Radioluvilla oli ollut enää pieni merkitys lupamaksukertymässä, kun taas televisiolupien – ja varsinkin värilupien – taloudellinen merkitys oli suuri. Yleisradiossa haluttiinkin siirtää painopistettä televisiolupien suuntaan, mihin radioluvan lakkauttaminen tarjosi mahdollisuuden. Yhden lupatyypin lopettaminen toi hyväksynnän televisioluvan hinnan voimakkaalle nostamiselle. Lisäksi radiolupien

---

¹³⁴ Vuositolastot, Vivi.

¹³⁵ Itse asiassa lupatyypppejä oli viisi, sillä tavallisen radioluvan lisäksi käytössä oli autoradiolupa ja matkaradiolupa. Ne olivat itsenäisiä lupia, eivätkä ne kelvanneet pääluvaksi televisioluvan rinnalle. Esim. Uusi Suomi 21.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

¹³⁶ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

¹³⁷ Vuoden 2011 euroiksi kuluttajahintaindeksin avulla muunnettuna väriluvan hinta oli 140,56 euroa ja radio- ja televisioluvan hinta yhteensä 112,45 euroa. Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkajulkaisu).

¹³⁸ Vuositolastot, Vivi; Salokangas 1996, 212.

¹³⁹ Tulppo 1976, 277.

¹⁴⁰ Viljakainen 2004, 201.

¹⁴¹ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

lakkauttaminen selkeytti monimutkaiseksi koettua lupajärjestelmää.¹⁴² Uudistuksen seurauksena televisioluvasta tuli itsenäinen lupa. Se kattoi kuitenkin aluksi vain mustavalkotelevision, ja väritelevisioita varten piti edelleen olla sekä televisiolupa että väritelevisiolupa.¹⁴³

Lupajärjestelmän rakenne muuttui kuitenkin jälleen pian. Syyskuussa vuonna 1977 televisiolupa ja sen lisälupa väritelevisiota varten yhdistettiin itsenäiseksi väritelevisioluvaksi, joka oikeutti yksinään väritelevisioon käyttöön. Tällöin tarvittiin enää yksi televisiolupa, jonka hinta määräytyi sen mukaan oliko käytössä mustavalko- vai väritelevisio. Uudistuksen seurauksena jaottelu kalliiseen ja halpaan televisiolupaan ulotettiin myös värilupiin: lupia oli neljässä eri hintaluokassa.¹⁴⁴

Yleisradion rahoituksen kannalta 1970-luvun lupauudistukset olivat tervetulleita. Radioluvan lakkauttamisen seurauksena televisioluvan hintaa nostettiin rajusti – sekä kalliin että halvan televisioluvan hinta nousi kaksinkertaiseksi. Lisäksi Yleisradion taloutta vahvisti väritelevisiolupa, joka oli alusta alkaen suhteellisen kallis muihin lupiin verrattuna: lisäluvan hinta saattoi muodostaa lähes puolet väritelevisioon katsomisen kokonaiskustannuksista. Väritelevisioluvan itsenäistymisen jälkeen tilanne pysyi entisen kaltaisena. Väritelevisiolupamaksu oli lähes kaksinkertainen vastaavaan mustavalkolupamaksuun verrattuna.¹⁴⁵ Korkean hinnan lisäksi lupatuottoja kasvatti väritelevisioiden suosion kasvu. Värilupia lunastettiin vuodesta 1974 alkaen joka vuosi satatuhatta edellisvuotta enemmän 1980-luvun puoliväliin saakka.¹⁴⁶ Kasvu jatkui hieman hitaampana aina 1990-luvulle asti,¹⁴⁷ mihin lienee syynä sekä uusien katsojien määrän absoluuttinen lisääntyminen että vanhojen mustavalkotelevisioiden korvaaminen värillisillä. Väritelevisio olikin suuressa roolissa Yleisradion rahoituksessa, sillä se piti lupatuottojen kertymän tasaisena ja jopa kasvatti Yleisradion budjettia.¹⁴⁸

Vuonna 1981 valtioneuvosto antoi päätöksen yleisradiovastaanottoa tarkoittavista laitteista ja luvista, jolla muutettiin edellistä, vuonna 1933, annettua päätöstä. Päätöksen tarkoitus oli selkeyttää lupasäännösten tulkintaa. Siinä muun muassa määrättiin, että

---

¹⁴² Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Ala-Fossi 2012, 37.

¹⁴³ Muistio 13.1.1988 ”Vastaanottolupien hinnat 1926–1988, kansio 1, Vivi.

¹⁴⁴ Muistio 13.1.1988 ”Vastaanottolupien hinnat 1926–1988, kansio 1, Vivi; Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

¹⁴⁵ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

¹⁴⁶ Vuositilastot, Vivi; Salokangas 1996, 254.

¹⁴⁷ Vuositilastot, Vivi; Ala-Fossi 2012, 37.

¹⁴⁸ Salokangas 1996, 254.

television ostosta annetulla kuitilla saa käyttää laitetta ilman lupaa viikon ajan. Aiemmin uutta laitetta varten oli annettu ostoliikkeestä maksuton kahden viikon koe-lupa.¹⁴⁹ 1980-luvun lopussa tehtiin myös toinen merkittävä päätös televisiolupia koskien, kun maksun hintaporrastusta muutettiin. Televisiolupamaksu on ollut porrastettuna television näkyvyyden perusteella kahteen otteeseen – se on ollut kalliimpi alueilla, joilla kanavia on näkynyt enemmän. Ensimmäisen kerran maksu oli porrastettuna TV 2 näkyvyyden perusteella vuodesta 1972 vuoden 1988 helmikuun loppuun asti. Silloin hintaporrastuksesta luovuttiin hetkellisesti, koska TV 2:n näkyvyys oli saavuttanut lähes koko maan.¹⁵⁰ Siihen kuitenkin palattiin taas seuraavan vuoden kesäkuussa ja porrastusta jatkettiin vuoden 1995 loppuun saakka.¹⁵¹ Silloin perusteena oli Ruotsin TV4:n näkyminen.¹⁵²

Suurten muutosten vuosikymmen

1990-luku oli televisiomaksulle suurten muutosten aikaa. Ensin luovuttiin mustavalko-luvasta ja erillisistä hintatyypeistä. Vuoden 1996 alusta alkaen kaikkien tuli lunastaa samanlainen lupa, joka ei enää liittynyt näkyvyysalueeseen eikä television tyyppiin.¹⁵³

Toinen suuri uudistus tehtiin kaksi vuotta myöhemmin. Televisiolupien periminen oli perustunut pitkään vuoden 1927 radiolakiin, johon oli tehty muutoksia ja täydennyksiä tarvittaessa. Televisiolupia koskeva lainsäädäntö uudistui kuitenkin kokonaan vasta vuonna 1998, jolloin säädettiin lait televisio- ja radiotoiminnasta sekä valtion televisio- ja radorahastosta.¹⁵⁴ Uudet lait astuivat voimaan vuoden 1999 alussa, ja niiden myötä televisiomaksukäytännöt muuttuivat. Yksi suurimmista muutoksista koski maksun nimeä: televisioluvasta tuli käyttöönottoilmoitus ja lupamaksusta televisiomaksu.¹⁵⁵ Television käyttäjän tuli jatkossa ilmoittaa television käytön aloittamisesta Telehallinto-keskukseen, josta asiakkaalle lähetettiin lasku. Asiakkaalla itsellään ei enää uudistuksen jälkeen ollut velvollisuutta todistaa luvan olemassa oloa, vaan asia voitiin tarvittaessa tarkistaa Telehallintokeskuksen rekisteristä. Toinen suuri uudistus koski säädöksen

---

¹⁴⁹ 291/1933; 696/1981; Mikkonen 1987, 19 ja 68.

¹⁵⁰ Muistio 13.1.1988 ”Vastaanottolupien hinnat 1926–1988”, kansio 1, Vivi.

¹⁵¹ Muistio 20.12.1996 ”Televisiolupien hinnat 1988-”, kansio 1, Vivi.

¹⁵² 325/1989.

¹⁵³ 1392/1994; Muistio 20.12.1996 ”Televisiolupien hinnat 1988-”, kansio 1, Vivi.

¹⁵⁴ 744/1998; 745/1998.

¹⁵⁵ Viestintävirasto 15 vuotta, kansio 1, Vivi; 745/1998. Nimenmuutos johtui perustuslain tulkinnasta. Viestinnän vastaanottaminen eli esimerkiksi television katselu oli sananvapauden käyttämistä, joten se ei voinut olla luvanvaraista. Sen sijaan maksua siitä sai periä. Anssi Laakso, Helsingissä 10.4.2013, haastattelija SP.

tiukentumista. Uuden lain myötä luovuttiin monista televisiolupaa koskeneista vapautuksista, ja muun muassa yritysten tuli maksaa aiempaa useammin televisiomaksua.¹⁵⁶

Paitsi televisiomaksun, myös yleisradiotoiminnan kannalta 1990-luku oli muutosten aikaa. Vuonna 1994 Yleisradio joutui entistä suuremman valtiollisen kontrollin alaisuuteen, kun Yleisradiolaki astui voimaan. Sen mukaan Yleisradio ei enää tarvinnut erillistä toimilupaa, mikä vähensi sen riippuvuutta valtioneuvostosta. Toisaalta Yleisradio kuitenkin joutui poliittisen taistelun kentäksi entistä enemmän, sillä uuden lain mukaan valtion tuli omistaa vähintään 70 prosenttia Yleisradio Oy:n osakkeista.¹⁵⁷ Yleisradion asemaan vaikutti merkittävästi myös vuosi 1993, jolloin MTV siirtyi Yleisradion kanavilta kuusi vuotta aiemmin perustetulle Kolmoskanavalle. Sen seurauksena syntyi MTV3, josta tuli Suomen ensimmäinen itsenäinen ja kaupallinen televisiokanava.¹⁵⁸ MTV3:n perustaminen viitoitti tietä myös muille kaupallisille radio- ja televisiotoimijoille. Vuonna 1996 Ruutuneloselle myönnettiin toimilupa televisiota varten. Seuraavana vuonna myös radiotoiminta mullistui, kun ensimmäinen kaupallinen radio, Radio Nova, aloitti toimintansa. Uudet toimijat eivät kuitenkaan olleet täysin vapaita; ne kaikki joutuivat maksamaan toimilupamaksua Yleisradiolle korvauksena siitä, ettei niiden tarvinnut esittää kaupallisesti kannattamattomia, mutta täyteen julkiseen palveluun kuuluvia ohjelmia.¹⁵⁹ Kyseinen maksu muodosti osan Yleisradion rahoituksesta, ja sen tuotot tilitettiin valtion radio- ja televisiorahastoon eli samaan kuin televisiomaksut.¹⁶⁰

Uuden vuosituhannen haasteet

Televisiotoimintaa digitalisoitiin voimakkaasti 2000-luvun alussa, ja 1.9.2007 televisiolähetykset muuttuivat pääosin digitaalisiksi – tosin poikkeustapauksissa digitalisoituminen tapahtui vasta vuoden 2008 alussa.¹⁶¹ Uudistuksella oli suuri vaikutus kaupallisten kanavien toimilupamaksuihin. Vuonna 2002 toimilupamaksut poistettiin radiolta kokonaan, ja television osalta ne ensin puolitettiin ja lopulta poistettiin. Sen seurauksena Yleisradio joutui taloudellisiin vaikeuksiin, sillä sen ainoaksi tulonlähteeksi

---

¹⁵⁶ 745/1998; Ala-Fossi 2012, 37.

¹⁵⁷ 1380/1993; Salokangas 1996, 430–431.

¹⁵⁸ Hellman 2012, 15, 299 ja 359; Salokangas 2007, 49.

¹⁵⁹ Salokangas 2007, 52–54.

¹⁶⁰ 745/1998.

¹⁶¹ Digita, http://www.digita.fi/kuluttajat/tv/vastaanottotavat/digi-tv_n_kehitysvaiheet, viitattu 2.1.2013; Kortti 2007, 197.

jäivät televisiomaksut. Ongelma kuitenkin pyrittiin ratkaisemaan sopimalla televisio-maksun vuosittaisista korotuksista.¹⁶²

Teknologinen kehitys vaikutti myös toisella tavalla televisiomaksuihin. Televisio-maksun sitominen televisioon alkoi vähitellen tuntua vanhentuneelta, kun ohjelmia pystyi helposti katsomaan television lisäksi muilla laitteilla.¹⁶³ Ongelmaan pyrittiin puuttumaan viranomaistasolla vetoamalla lakiin valtion televisio- ja radorahastosta, jossa todetaan television tarkoittavan ”televisio-ohjelmistojen vastaanottoon ja seuraamiseen tarkoitettua laitetta tai laiteyhdistelmää”.¹⁶⁴ Lain tulkinnan perusteella myös tietokoneen käyttö televisio-ohjelmien katsomisessa olisi vaatinut televisio-maksun maksamista. Käytännössä tietokoneiden valvonta oli kuitenkin lähes mahdotonta, joten teknologinen kehitys vaikeutti televisiomaksun kontrollointia.

2000-luvun uudistukset merkitsivät televisiomaksun maksajien määrän laskua. Vuoteen 2004 asti käyttöönottoilmoitusten määrä kasvoi, mutta lukumäärä kääntyi laskuun samaan aikaan kun digisiirtymää valmisteltiin ja maksun vuosikorotuksista sovittiin.¹⁶⁵ Maksajien määrän vähentyminen vaikutti Yleisradion maksukertymään. Televisio-maksuihin perustunut rahoitusjärjestelmä joutuikin kriisiin 2000-luvulla. Lopullinen sinetti sille annettiin vuonna 2011, jolloin valtioneuvosto päätti televisiomaksun lakkauttamisesta ja yleisradioveroon siirtymisestä. Aiheesta säädettiin laki kesällä 2012, ja lain nojalla televisiomaksut lakkautettiin vuoden 2012 lopussa. 1.1.2013 alkaen Yleisradion toiminta on rahoitettu erillisellä yleisradioverolla.¹⁶⁶

---

¹⁶² Salokangas 2007, 55; Soramäki 2007, 90.

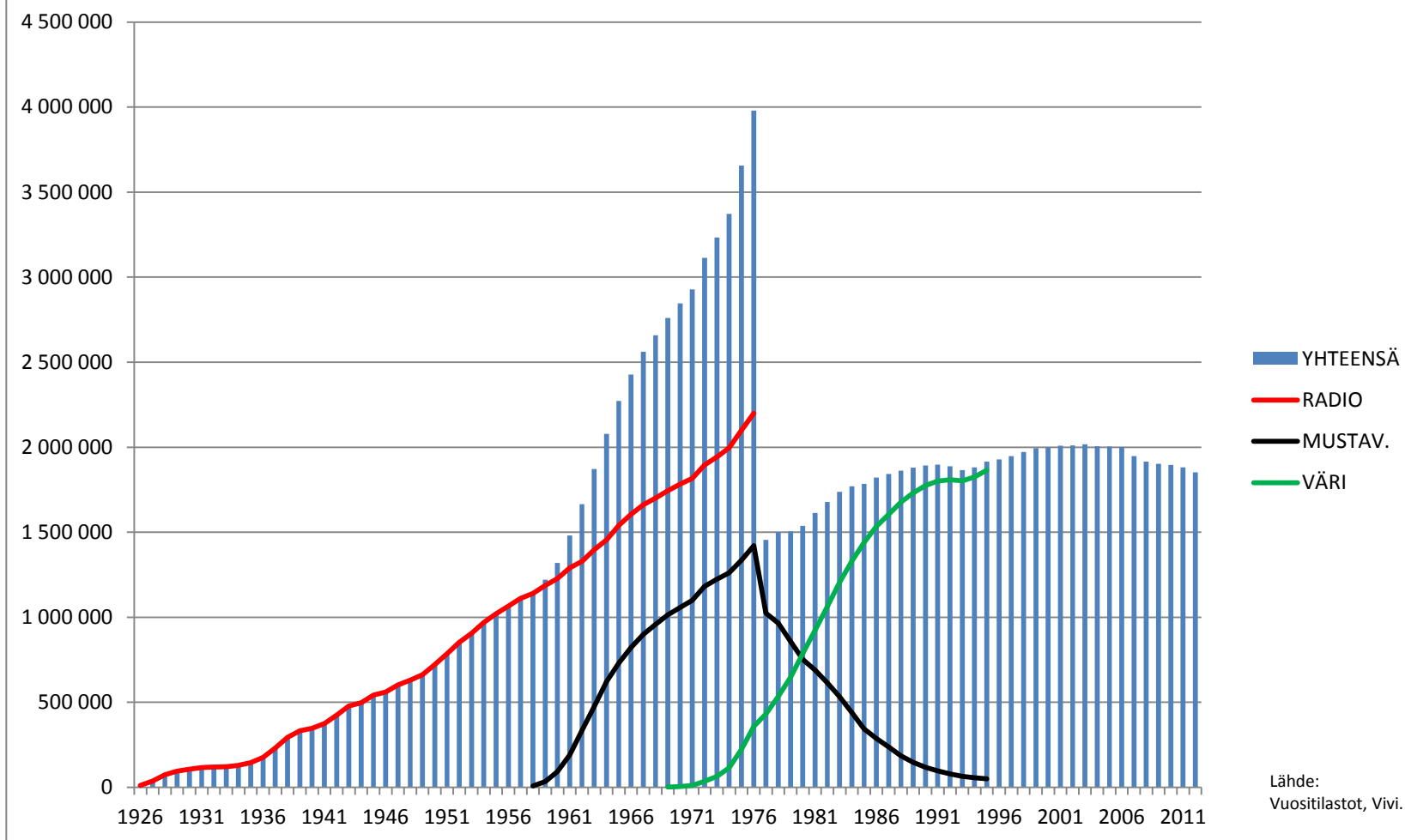
¹⁶³ Kts. Ala-Fossi 2012.

¹⁶⁴ 745/1998.

¹⁶⁵ Vuositilastot, Vivi.

¹⁶⁶ 474/2012; 475/2012.

Kuvio 1. Voimassa olevat luvat ja maksut vuosina 1926-2012.

3.2.2 Lupien ja maksujen määrät

Kuviossa 1 on kuvattuna eri lupien ja maksujen määrät vuosina 1926–2012.¹⁶⁷ Siitä voidaan havaita maksuun tehdyt uudistukset ja lupien päällekkäisyydet helposti. Radiolupien osalta kasvu on ollut melko tasaista. Lupamäärät lähtivät nopeasti kasvuun 1920-luvun lopussa, ja 100 000 radioluvan raja rikkoutui vuonna 1930. Sen jälkeen lupien kysynnän kasvu hidastui selkeästi lamavuosien ajaksi. Taloudellisen kasvun myötä radiolupia kuitenkin alettiin jälleen hankkia kiihtyvällä tahdilla, ja vuonna 1935 lupamäärät kääntyivät jyrkkään nousuun. Vuonna 1945 lupia oli lunastettu 500 000 ja kymmenen vuotta myöhemmin jo miljoona. Sen jälkeen kasvu säilyi voimakkaana aina radioluvan lakkauttamiseen saakka.¹⁶⁸ Siihen ei kuitenkaan ollut syynä pelkästään radioiden lisääntyminen, vaan televisioluvalla oli suuri vaikutus radiolupien määriin. Koska televisiota varten tarvittiin aluksi myös radiolupa, televisioiden suosio lisäsi myös radiolupien kysyntää 1950-luvun lopulta alkaen. Lisäksi kasvua selittää myös lupien hankinta aiemmin luvattomille laitteille. Esimerkiksi sota-aikana uusia radioita ei ollut saatavilla, mutta lupamäärät kasvoivat siitä huolimatta.¹⁶⁹ Radiolupien määrän lisääntymisessä on myös otettava huomioon radioverkon laajentuminen ja sen vaikutus: lupamäärät luonnollisesti kasvoivat sitä mukaa kun radioverkon kuuluvuusalue laajeni ja saavutti enemmän ihmisiä.¹⁷⁰

Televisiolupien osalta kasvu oli radiolupia voimakkaampaa ja nopeampaa.

Ensimmäisenä vuonna lupia lunastettiin vain alle 8 000, mutta seuraavana vuonna niitä oli jo lähes 35 000. Sen jälkeen kasvu kiihtyi vauhdilla. Vuoden 1961 lopussa lupia oli lähes 200 000 ja vuonna 1969 jo miljoona.¹⁷¹ 1970-luvun alussa väritelevisioita alkoi tulla yhä enemmän markkinoille, ja niiden suosio kasvatti myös mustavalkolupien kysyntää – väritelevisiota varten kun tarvittiin väriluvan lisäksi sekä radiolupa että mustavalkotelevisioon oikeuttava televisiolupa. Näin ollen tilastoissa näkyvä mustavalkolupien määrän kasvu vuoden 1969 jälkeen ei ole seurausta vain mustavalkotelevisioiden suosion kasvusta vaan päinvastoin: väritelevisioiden määrän lisääntyminen kasvatti sekä radio- että mustavalkolupien kysyntää saman lailla kuin aiemmin televisiolupa lisäsi radiolupien kysyntää.

¹⁶⁷ Kuvion pohjana oleva määrätaulukko on liitteessä 1.

¹⁶⁸ Vuositolastot, Vivi.

¹⁶⁹ Etelä-Suomen Sanomat 9.11.1945, Salakuunteluleikkelet 1945–1947, Vivi.

¹⁷⁰ Endén 1996, 25; Tulppo 1976, 119.

¹⁷¹ Vuositolastot, Vivi.

Vuoden 1977 uudistukset näkyvät lupamäärissä selvästi. Radiolupien lakkauttamisen jälkeen lupien kokonaismäärä romahti. Määrä laski lähes neljästä miljoonasta puoleentoista miljoonaan. Lisäksi romahdukseen vaikutti televisiолupien erottaminen toisistaan eli itsenäisiin mustavalko- ja värilupiin siirtyminen. Yhtä laitetta varten tarvittiin enää yksi lupa, joten väritelevision varten vaaditut mustavalkoluvat eivät enää vaikuttaneet kokonaismäärään. Uudistuksen seurauksena myös mustavalkolupien määrä kääntyi jyrkkään laskuun samalla kun väritelevision lupia hankittiin vauhdilla. Syitä tähän on ainakin kaksi: uudet televisiot hankittiin yhä useammin värillisinä, minkä lisäksi ennen uudistusta väritelevision omistaneet luopuivat turhaksi muuttuneesta mustavalkoluvasta. Mustavalkolupien lukumäärä pienenikin todella voimakkaasti. Vuoden 1977 aikana määrä väheni 400 000 kappaleella. Sen jälkeen mustavalkolupien määrä jatkoi laskua, ja vuonna 1980 värilupia oli jo enemmän kuin mustavalkoisia.¹⁷²

Radio- ja televisiолupien sekä televisiомaksujen kokonaismäärä on kasvanut jatkuvasti kahta poikkeusta lukuun ottamatta. Vuoden 1977 uudistukset vaikuttavat laskeneen lupien kokonaismäärää, mutta todellisuudessa kyse oli vain lupauudistuksesta. Mustavalkolupien määrä oli vuoden 1976 lopussa pienempi kuin vuoden 1977 lopun televisiолupien kokonaismäärä,¹⁷³ joten kyse on vain lupauudistuksen aiheuttamasta vaikutelmasta eikä varsinaisesta lupamäärän laskusta. Television luvun suosio kasvoi, vaikka tilastollinen kokonaismäärä romahti. Sen sijaan todellista laskua tapahtui 1990-luvun alussa ja toisen kerran 2000-luvun alkupuolella. Vuoden 1992 aikana lupamäärä pieneni ensimmäistä kertaa koko lupajärjestelmän historian aikana. Määrän lasku jatkui myös seuraavana vuonna, ja yhteensä vuosien 1992–1993 aikana luvat vähenivät yli 30 000 kappaleella. Vuonna 1994 lupamäärät kuitenkin alkoivat kasvaa, ja vuonna 1995 televisiолupia oli jo enemmän kuin koskaan aiemmin. Lupamäärien kehitys 1990-luvulla viittaakin voimakkaasti lamaan – samoin kuin 1930-luvulla. Sen sijaan toiselle laskukaudelle on vaikeampaa löytää yksittäistä selitystä. Vuonna 2003 television maksujen määrä alkoi pienentyä, ja maksun suosio laski aina vuoden 2012 loppuun saakka.¹⁷⁴ Kyse ei siis ole ollut mistään yksittäisestä tapahtumasta vaan negatiiviseksi kääntyneestä trendistä. Aihetta käsitellään lisää luvussa 3.2.4.

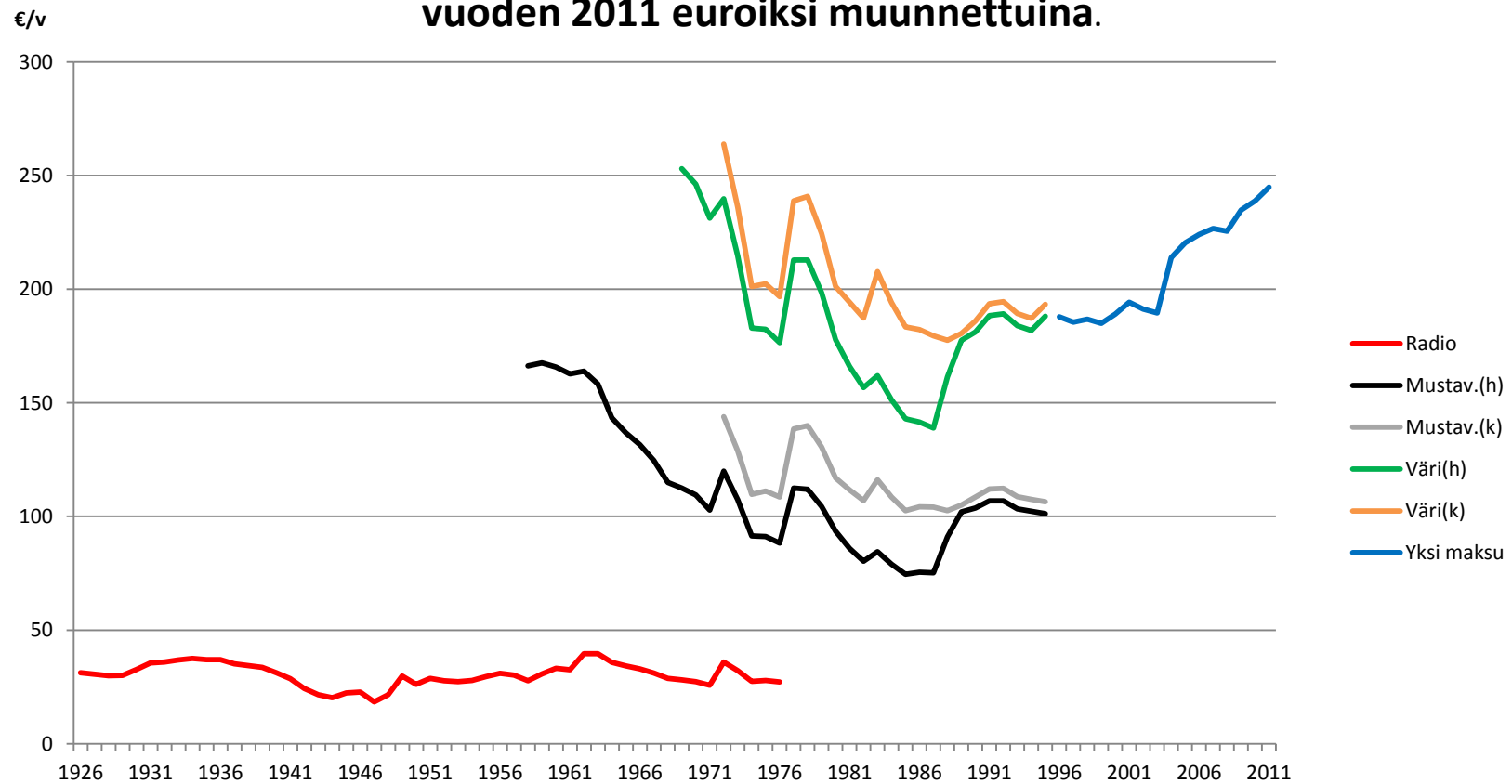
¹⁷² Vuositolastot, Vivi.

¹⁷³ Mustavalkolupa oli pakollinen myös pelkän väritelevision käyttäjille vuoteen 1977 asti, joten sen lukumääriin sisältyvät myös väriluvat. Niinpä mustavalkoluvan lukumääriä vuodelta 1976 voidaan verrata vuoden 1977 lopun televisiолupien kokonaismäärään.

¹⁷⁴ Vuositolastot, Vivi.

**Kuvio 2. Radion ja television käyttömaksut vuosina 1926–2011
vuoden 2011 euroiksi muunnettuina.**

Lähde: Hlntatiedot, kansio 1, Vivi; Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkojulkaisu).

3.2.3 Lupien ja maksujen hinnat

Kuviossa 2 on kuvattuna televisiomaksun hintakehitystä vuosina 1926–2011 siten, että eri vuosien hinnoista on tehty vertailukelpoisia muuntamalla ne kuluttajahintaindeksiin perustuvan rahanarvonkertoimen avulla vuoden 2011 euroiksi. Hintatiedot eivät ole eri lupatyyppejen hintoja, vaan niillä on kuvattu sitä, paljonko tietyn tyyppisen laitteen käyttöön vaaditut luvat ovat maksaneet tietyillä näkyvyysalueilla. Esimerkiksi väriluvan hinta vuosina 1969–1976 muodostuu radioluvasta, mustavalkoluvasta ja väriluvasta. Vuoden 1977 lupien itsenäistymisen jälkeen hinnat ovat eri lupatyyppejen hintoja. Vuosien 1972–1996 hinnoissa on huomioitu jako kalliiseen ja halpaan lupaan, mikä on merkitty kuvioon kirjaimilla k ja h.¹⁷⁵ Tilanteissa, joissa luvan hinta muuttui kesken kalenterivuoden, luvalla on laskettu kyseisen vuoden painotettu keskihinta. Kuvion taustalla olevien laskelmien hintatiedot ovat liitteessä 2.

Kuviosta 2 voidaan havaita, että radioluvan hinta on pysynyt edullisena suhteessa televisiolupaan. Sen hintakehityksestä voidaan kuitenkin huomata suuria, eri vuosien keskinäisiä eroja, jotka ovat todennäköisesti seurausta voimakkaista suhdannevaihteluista. Radioluvan hinta on ollut alhaisin vuonna 1947, jolloin luvan hintaa korotettiin 300 markasta 500 markkaan. Suuresta nimellisestä korotuksesta huolimatta lupa maksoi keskimäärin vain 18,50 euroa vuonna 1947. Radioluvan hinta puolestaan oli korkeimmillaan vuonna 1962, jolloin sen hintaa korotettiin 1500 markasta 2000 markkaan. Radioluvan hinta oli tuolloin lähes 40 euroa.¹⁷⁶

Televisiolupien osalta hintojen vaihtelu on ollut radiolupia suurempaa, ja hintamuutokset selittyvät pitkälti lupauudistuksilla ja inflaatiolla. 1970-luvun alussa hinnat laskivat voimakkaasti, mikä selittyy pitkälti inflaatiolla: voimakkaan inflaation aikana lupien hinnat pysyivät ennallaan, minkä vuoksi niiden hinta suhteessa muuhun hintatasoon laski. Toisaalta taas vuonna 1972 aloitettu jaottelu kalliiseen ja halpaan lupaan vaikutti myös käyttökustannuksiin, sillä hinnoittelussa ei huomioitu inflaatiota.¹⁷⁷

Esimerkiksi kalliiseen mustavalkolupaan perustunut värilupa halpeni yli 60 euroa vuosina 1972–1974. Hinnat kääntyivät kuitenkin rajuun nousuun jo vuonna 1977. Kuten luvussa 3.2.1 on kerrottu, radioluvan lakkauttaminen mahdollisti televisioluvan hinnan

---

¹⁷⁵ Vuosina 1972–1977 televisioluvan lisäluvan, väriluvan, hinta oli kiinteä eikä jakoa kalliiseen ja halpaan ollut. Kuviossa esiintyvä jako kalliiseen ja halpaan värilupaan kyseisinä vuosina on seurausta televisioluvan eli mustavalkoluvan kalliin ja halvan luvan hintaeroista.

¹⁷⁶ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

¹⁷⁷ Salokangas 1996, 253.

korotuksen. Lisäksi lupien itsenäistyminen tarjosi toisen tilaisuuden hinnan korotukseen.

1980-luvun alussa lupien hinnat alkoivat jälleen laskea, ja laskusuhdanne jatkui vuotta 1983 lukuun ottamatta vuosikymmenen loppupuolelle saakka. Vuosina 1988–1989 tehty muutos kalliin ja halvan luvan perusteissa¹⁷⁸ näkyy kuviossa kuitenkin selvästi. Uuden kanavan näkyminen antoi perusteen hintojen nostamiselle. Muutoksen jälkeen televisioluvan hinta vakiintui, ja se säilyi ennallaan myös vuoden 1996 lupauudistuksen jälkeen; vuoden 1995 lopussa mustavalkolupia oli enää murto-osa kaikista televisioluvista, kuten kuvioista 1 huomataan, joten kaikille samanhintaisen televisiomaksun hinta asetettiin samalle tasolle kuin värilupa.

Itsenäisen televisiomaksun hinta säilyi vuodesta 1996 vuoteen 2003 asti suunnilleen samalla tasolla, minkä jälkeen se lähti huimaan nousuun. Maksu kallistui alle kymmenessä vuodessa yli 50 eurolla ja alkoi tavoittaa 1970-luvun huippulukemia. Kuvioista 2 voidaankin tehdä tähän liittyvä tärkeä havainto. Väritelevisiota varten vaaditut luvat vuonna 1969 maksoivat enemmän kuin vuonna 2011, ja myös vuonna 1972 väritelevisiön käyttäminen kalliilla näkyvyysalueella maksoi enemmän kuin vuonna 2011. 2000-luvun nousu televisiomaksujen hinnoissa on kuitenkin ollut kuvion perusteella todella nopeaa ja voimakasta. Todennäköisesti televisiomaksun hinta olisi jatkanut kasvuaan ja noussut ennätyskorkealle, mikäli televisiomaksu olisi ollut käytössä vielä vuonna 2013. Tästä antaa viitteitä vuoden 2012 televisiomaksu, joka oli jo 252,25 euroa.¹⁷⁹

Valtioneuvosto on aina päättänyt televisiomaksun suuruudesta, eikä Yleisradio ole voinut muuta kuin ehdottaa maksuun tehtäviä korotuksia.¹⁸⁰ Näin ollen maksun hinta ei ollut sidottuna todellisiin kustannuksiin, eikä se aina seurannut muun hintatason kehitystä. Televisiomaksun hinnoista päätettiin pitkälti muiden tekijöiden valossa – usein hinnat määräytyivät poliittisen valtataistelun seurauksena. Lisäksi valtioneuvosto käytti televisiomaksua eräänlaisena kiristyskeinona Yleisradion suuntaan.¹⁸¹

---

¹⁷⁸ Vuonna 1988 luovuttiin TV2:n näkyvyyteen perustuneesta kalliista ja halvasta hintaluokasta. Vuonna 1989 jaotteluun kuitenkin palattiin, jolloin perusteena oli Ruotsin TV4:n näkyminen. Aihetta on käsitelty edellä luvussa 3.2.1.

¹⁷⁹ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

¹⁸⁰ 8/1927; 745/1998.

¹⁸¹ Hellman 2012, 94–95; Lyytinen 1996, 126.

Televisiomaksun hinnan määräytymisen yhteydessä on politiikan lisäksi muistettava televisiолuvan erikoinen rakenne. Mustavalkotelevision käyttäminen on aina ollut huomattavasti väritelevisioita edullisempaa, minkä lisäksi näkyvyysalue on vaikuttanut suuresti luvan hintaan. Televisiolupamaksusta puhuttaessa onkin aina otettava huomioon se, minkä tyyppisestä luvasta puhutaan – varsinkin, kun edellä mainittujen lupien lisäksi oli olemassa myös maksuttomia lupia. Esimerkiksi 1920-luvulla radioamatööreille ja sokeille myönnettiin maksuttomia radiolupia, ja vuonna 1969 kuurot saivat mahdollisuuden anoa vapautusta televisioon vaaditusta radioluvasta.¹⁸² Kokemukseni mukaan myös televisiomaksusta saattoi saada vapautuksen Viestintäviraston harkinnan mukaan.

3.2.4 Hinnan ja määrän suhteesta

Televisiomaksun lukumäärien ja hintojen välistä suhdetta on hankala analysoida, sillä esimerkiksi lupiin tehdyt muutokset, kuten itsenäisiin televisiолupiin siirtyminen 1970-luvulla, sekä erilaiset lupatyypit ja -hinnat vaikeuttavat suoran yhteyden tarkastelua. Lisäksi radioiden ja televisioiden lukumäärän kasvu vaikutti myös lupien määriin – oli pa luvan hinta mikä tahansa. Ongelmista huolimatta hintojen ja määrien suhteesta voidaan tehdä muutamia havaintoja.

Kuviosta 1 havaitaan, että televisiomaksujen määrät kääntyivät laskuun vuosien 2003–2004 taitteessa, ja lasku jatkui aina vuoteen 2012 saakka. Kuviosta 2 taas huomataan, että samaan aikaan televisiomaksun hinta kääntyi rajuun nousuun: vuoden 2003 jälkeen televisiomaksun hintaa korotettiin vuosittain.¹⁸³ Näin ollen hinnoilla ja määrillä tuntuisi olleen jonkinlainen yhteys ainakin 2000-luvulla.¹⁸⁴ Yksi syy yhteydelle voisi olla Yleisradion tasaisen rahavirran turvaaminen. Kun maksajien määrä on laskenut, hintoja on pitänyt korottaa enemmän, jotta rahakertymä on pysynyt riittävänä.¹⁸⁵ Toisaalta taas hintojen jatkuva korottaminen on saattanut johtaa maksajien kaikkoomiseen. Näin ollen hintojen korotuksen ja määrien laskun järjestystä on vaikea määrittää – tilastojen perusteella ei voida analysoida kumpi johti kumpan.

---

¹⁸² Mikkonen 1987, 11 ja 54.

¹⁸³ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

¹⁸⁴ Jos hinnoille ja määrille lasketaan rahanarvonkertoimella inflaatiokorjattu korrelaatio vuosille 2004–2012, korrelaatiokertoimeksi tulee -0,89. Se viittaa voimakkaaseen riippuvuuteen: korotus toisessa vaikuttaa toiseen negatiivisesti eli hinnan korotus laskee maksumääriä ja päinvastoin. Korrelaatio on kuitenkin vain suuntaa-antava analyysiin liittyvien epävarmuuksien vuoksi, joten en analysoi sitä enempää. Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Vuositilastot, Vivi.

¹⁸⁵ Kuten luvussa 3.2.1 kerrottiin, kaupallisten kanavien toimilupamaksuista luopuminen vaikutti osaltaan myös televisiomaksun vuosikorotuksiin.

Kuvion 1 perusteella radio- ja televisiolupien sekä televisiomaksujen määrät kasvoivat 1990- ja 2000-lukujen poikkeuksia lukuun ottamatta 85 vuoden ajan. Kehitys näyttäisi kuvion 2 perusteella olleen hinnoista riippumatonta, sillä hinnat vaihtelivat rajusti. Esimerkiksi väritelevision käyttömaksu halvemmalla alueella vaihteli 253 euron ja 138 euron välillä. Siitä huolimatta väritelevisiolupien määrä kasvoi vuotta 1993 lukuun ottamatta jatkuvasti.¹⁸⁶ Näin ollen muut syyt kuin hinta ovat vaikuttaneet merkittävästi lupa- ja maksumääriin. Esimerkiksi väritelevisioiden määrän kasvulla oli varmasti suuri merkitys lupamääriin; ihmiset hankkivat väritelevisioita ja niille lupia huolimatta luvan hinnasta. Lisäksi muun muassa television käyttötapojen muuttumisen 2000-luvulla on väitetty vaikuttaneen maksujen määriin. Teknologisen kehityksen vuoksi televisio-ohjelmien katsominen on ollut mahdollista ilman varsinaista televisiota, mikä on osaltaan vähentänyt televisiomaksun maksajien joukkoa.¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Vuositilastot, Vivi.

¹⁸⁷ Marko Ala-Fossin mukaan teknologisen kehityksen usein väitetään aiheuttaneen televisiomaksujärjestelmän vanhentumisen yleisradiotoiminnan rahoitusmuotona. Ala-Fossin mukaan suurempi syy televisiomaksun määrien laskuun on kuitenkin sen sosiaalisen hyväksynnän pienentyminen mediakentän muutoksen myötä. Ala-Fossi 2012.

4 Televisiomaksun periminen

Televisiomaksujärjestelmän jatkuvuuteen pyrkineessä kontrollipolitiikassa keskeinen keino on ollut suostuttelu, ja siitä on vastannut perintäjärjestelmä. Anu Mustosen mukaan suostuttelu on tietoista toimintaa eli ”toisen tahallista ja tavoitteellista ohjaamista kohti halutunlaista käyttäytymistä, asennetta tai uskomusta.”¹⁸⁸ Daniel O’Keefen mukaan suostuttelussa taas on kyse kahden tahon vuorovaikutuksesta. Siinä suostuttelija pyrkii saavuttamaan oman tavoitteensa vaikuttamalla suostuteltavan asenteisiin erilaisin keinoin. Suostuttelu ei kuitenkaan O’Keefen mukaan voi perustua pakkoon, vaan siinä suostuteltava pyritään saamaan vakuuttuneeksi viestistä ja vapaaehtoisesti toimimaan halutulla tavalla. Suostuttelulla siis pyritään vaikuttamaan suostuttelun kohteen toimintaan ja ajatteluun siten, että suostuteltava haluaa itse toimia suostuttelijan tavoittelemalla tavalla.¹⁸⁹ Mustosen ja O’Keefen näkemykset voisi tiivistää määritelmään, jonka mukaan suostuttelun tavoite on saada joku toimimaan halutulla tavalla omasta tahdostaan. Televisiomaksujen maksamiseen pyrkivässä suostuttelussa toimittiin pitkälti näin ja toiminnasta voidaan havaita Mustosen ja O’Keefen esittämiä näkemyksiä; ihmisiä taivuteltiin tietoisesti ja tarkoitushakuisesti maksamaan maksua. Ketään ei kuitenkaan pakotettu siihen, vaan erilaisilla toimenpiteillä pyrittiin kasvattamaan ja ylläpitämään ihmisten halua maksaa televisiomaksua.

Gary C. Woodwardin ja Robert E. Denton Jr:n mukaan suostuttelu perustuu asenteiden muokkaamiseen, muuttamiseen ja vahvistamiseen.¹⁹⁰ Televisiomaksujen yhteydessä nämä tulevat esille suostuttelun kohteiden ja käytettyjen keinojen kautta. Toisaalta perintäjärjestelmässä pyrittiin pitämään kiinni jo olemassa olleista maksajista vahvistamalla heidän maksuhalukkuuttaan. Tällöin suostuttelussa turvauduttiin erilaisiin uhkakeinoihin ja maksukäytäntöihin. Tavoitteena oli turvata, että kerran maksuvelvollisiksi ilmoittautuneet huolehtivat myös jatkossa velvollisuuden noudattamisesta. Toisaalta taas perintäjärjestelmässä pyrittiin tavoittamaan täysin ilman maksua olleita henkilöitä, joiden televisiomaksua koskeneita asenteita yritettiin muokata ja muuttaa. Uusia asiakkaita taivuteltiin suhtautumaan positiivisemmin televisiomaksuun ja

---

¹⁸⁸ Mustonen 2001, 37–39.

¹⁸⁹ Daniel O’Keefe. Lainattu Denton & Woodward 2004, 5.

¹⁹⁰ Denton & Woodward 2004, 6.

rohkaistiin sen maksamiseen. Pääasiassa siihen pyrittiin tiedottamiseen ja markkinointiin perustuneella suostuttelulla sekä positiivisten sanktioiden avulla.

4.1 Perintäjärjestelmästä

Radio- ja televisiolupien sekä televisiomaksujen perinnästä eli rahan keräämisestä vastasi vuodesta 1927 alkaen valtion viranomainen.¹⁹¹ Aluksi perintä oli kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alaisen väliaikaisen lennätinhallituksen tehtävä, ja nimenmuutoksen myötä vuonna 1927 siitä alkoi vastata posti- ja lennätinhallituksen alainen radiolupakonttori. Vuonna 1958 radiolupakonttori muuttui radiolupajaostoksi. Seuraavan kerran nimeä vaihdettiin radioluvista luopumisen jälkeen vuonna 1980, jolloin radiolupajaostosta tuli televisiolupajaosto. Vain kuuden vuoden kuluttua televisiolupajaosto erotettiin omaksi erityisyksiköksi, ja sen nimi muuttui jälleen. Uusi nimi oli televisiolupakeskus.¹⁹² Se ehti toimia vain kaksi vuotta, koska vuonna 1988 se siirrettiin uuden Telehallintokeskuksen alaisuuteen. Silloin siihen yhdistettiin myös tarkastustoiminta Yleisradiosta. Tämän jälkeen sen nimi vaihtui televisiolupapalveluiksi ja edelleen tv-maksuhallinnoksi vuonna 1999. Vuonna 2001 Telehallintokeskus muuttui Viestintävirastoksi,¹⁹³ jossa tv-maksuhallinto alkoi toimia tv-maksut tulosalueena. Vuonna 2013 televisiomaksuista vastaa toukokuun loppuun saakka tv-maksut toimiala.¹⁹⁴

Kehitys

1920-luvulla yleisradiotoiminnan rahoittamiseen kehiteltiin erilaisia keinoja, sillä maanlaajuisen radiotoiminnan harjoittaminen oli kallista. Yksittäiset yhdistykset pyrkivät tekemään kattavia radiolähetyksiä, mutta ne törmäsivät taloudellisiin ongelmiin pian toiminnan aloittamisen jälkeen. Radiotoimintaa ei pystytty rahoittamaan mainonnalla, minkä vuoksi radioyhdistyksille myönnettiin oikeus kuuntelumaksujen perimiseen vuonna 1923. Radiolaitteiden käyttöä varten oli siis alusta alkaen hankittava kuuntelulupa. Luvan hankkiminen oli kuitenkin yksityishenkilöille monimutkaista, sillä

---

¹⁹¹ Yleisradio on useasti halunnut ottaa hoidettavakseen lupamaksujen perinnän, mutta tehtävää ei ole annettu sen vastuulle. Yleisradiossa kuitenkin toimi vuoteen 1988 asti osasto, joka vastasi radio- ja televisiolupien tarkastustoiminnasta. Osasto on tunnettu muun muassa nimillä radiolupien valvontatoimisto ja tv-lupatoimisto. Radiolupien tarkastajien toiminta 1955–1958, Vivi; Joukkotiedotusvälineille annettavia tietoja lupa-asioista, Vivi; Mikkonen 1987, 54.

¹⁹² Mikkonen 1987, 11, 47, 62 ja 76.

¹⁹³ 518/1988; Tv-maksut, <https://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/historia.html>, viitattu 6.11.2012; Viestintävirasto, <https://www.viestintavirasto.fi/viestintavirasto/virastonesittelyjatehtavat/historia.html>, viitattu 19.3.2013.

¹⁹⁴ Anssi Laakso, Helsingissä 10.4.2013, haastattelija SP.

lupa maksettiin yhdistykselle, mutta sen myönsi kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö. Lupaani liittyi myös paljon muuta byrokratiaa, sillä jokaisesta luvan anojasta oli toimitettava vastaavan ministeriön lisäksi tiedot puolustusministeriöön, lennätinhallitukselle, keskuspoliisille ja maaherralle.¹⁹⁵

Suomen Radioyhdistys toimi aluksi kuuntelulupien välittäjänä jäsentensä sekä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön välillä. Kun se vuonna 1926 yhdistyi ohjelmatoinnin aloittaneeseen Yleisradioon, Yleisradio alkoi vastata lupien myynnistä. Sen seurauksena luvan hankkiminen ei enää vaatinut radioyhdistyksen jäsenyyttä, vaan lupia myytiin Yleisradion konttorissa ja muutamissa radioliikkeissä kaikille halukkaille. Luvan myönsi kuitenkin edelleen vain ministeriö; luvan hankkijan oli täytettävä lupanomus ja maksettava lupa Yleisradion konttorissa, josta anomus toimitettiin ministeriöön.¹⁹⁶

Radioluvan hankkiminen oli alusta alkaen ollut vaikeaa, eikä Yleisradion toteuttama uudistus juuri helpottanut sitä. Tilanne muuttui vasta vuoden 1927 helmikuussa, jolloin radiolaki astui voimaan. Sen perusteella kuuntelulupien myynti ja niiden myöntäminen siirtyi kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alaisen väliaikaisen lennätinhallituksen tehtäväksi – nimenmuutoksen myötä siitä alkoi vastata samana vuonna posti- ja lennätinhallituksen lennätinosasto ja erityisesti sen liikenneosasto, johon myöhemmin muodostui radiolupakonttori. Se vastasi sekä radiolupien myöntämisestä että radiorahaston hoitamisesta.¹⁹⁷

Radiolupa oli konkreettinen lupakirja, ja sen pystyi aluksi hankkimaan joko kirjeitse suoraan radiolupakonttorista tai tilauslomakkeen täyttämällä lennätintoimistosta sekä vuoden 1927 kesän jälkeen myös postikonttoreista. Kirjeitse suoraan radiolupakonttorista tehdyissä tilauksissa lupa maksettiin postiennakolla, ja se toimitettiin radiolupakonttorista valmistumisen jälkeen suoraan asiakkaalle. Lennätin- ja postitoimipaikoissa asiakkaan tuli maksaa lupa välittömästi sekä täyttää tilauslomake, johon merkittiin luvan tilaajan nimi, ammatti tai arvo, asunto, postiosoite ja radion sijaintipaikka. Toimipaikoista lupatilaukset toimitettiin edelleen radiolupakonttoriin, jossa luvat kirjoitettiin. Sen jälkeen luvat toimitettiin asiakkaille joko vapaakirjeessä tai

---

¹⁹⁵ Mikkonen 1987, 7-8.

¹⁹⁶ Lyytinen 1996, 19, 29, 31 ja 126; Mikkonen 1987, 8.

¹⁹⁷ Lyytinen 1996, 126; Mikkonen 1987, 9-11.

sähkösanomankantajan mukana.¹⁹⁸ Vaikka lupien kierrättäminen lennätin- ja postitoimipaikoista radiolupakonttoriin ja takaisin toimipaikkaan kuulostaa hankalalta, toimintaan oli olemassa selvä syy. Radiolupakonttorin toivottiin valvovan lupien hankkijoita ja siten radion käyttäjiä. Todellisuudessa valvonta oli kuitenkin olematonta, sillä lupa myönnettiin käytännössä kaikille hakijoille.¹⁹⁹

Radiolupakonttori paitsi myönsi ja myi lupia myös huolehti niiden uusimisesta ja päivittämisestä sekä ylläpiti kortistoa ja tilastoja voimassa olevista luvista. Konttorissa työmäärä olikin melkoinen, sillä luvat olivat voimassa vain kalenterivuoden kerrallaan, ja radiolupakonttorin täytyi kirjoittaa uusien tilausten lisäksi vanhat lupakirjat joka vuosi uudelleen – vuoden 1928 alussa lupia oli uusittavana lähes 40 000. Lupien kirjoittamisen ohella myös niiden maksun perintä oli työlästä. Uusitut lupakirjat toimitettiin radiolupakonttorista niitä välittäviin toimipaikkoihin, joiden tehtävä oli periä maksu uusitusta luvasta. Käytännössä kaupungeissa vastuussa oli postinkantaja ja maaseudulla postitoimipaikka, joka pyysi luvan haltijaa lunastamaan uusitun luvan postista.²⁰⁰ Toisaalta maksun perintä oli myös tuloksellista, sillä postinkantajan kotioverella suorittama rahastus oli varmasti tehokasta. Silloin asiakkaan täytyi vain maksaa lupa, eikä hänen tarvinnut lähteä erikseen hoitamaan asiaa postiin.

Suuren työmäärän vuoksi radiolupakonttorin ja edelleen koko lupajärjestelmän toimintaa päätettiin uudistaa vuonna 1929, jolloin radiolupakonttori luopui uusien lupien myynnistä ja niiden myöntämisestä. Lisäksi lupien voimassa oloa uudistettiin siten, että luvan hankkimisajankohdasta riippumatta se oli voimassa vuoden eteenpäin. Sen jälkeen uuden luvan pystyi ostamaan suoraan posti- ja lennätinhallituksen eri toimipaikoista ilman, että radiolupakonttorin täytyi se erikseen kirjoittaa. Radiolupakonttori huolehti kuitenkin edelleen lupakortiston ylläpidosta ja lupien uusimisesta.²⁰¹ Tämä olikin oivallinen kontrollointikeino. Lähettämällä valmiiksi kirjoitetun luvan suoraan asiakkaalle joko postinkantajan tai postikonttorin kautta radiolupakonttori varmistui siitä, että luvat todella tuli uusittua ja maksettua – valmiiksi kirjoitettu lupa kun oli pakko lunastaa tai muuten maksu voitiin periä ulosoton kautta. Asiakkaiden omalle

---

¹⁹⁸ Mikkonen 1987, 10–11.

¹⁹⁹ Mt., 14.

²⁰⁰ Mt., 14–15.

²⁰¹ Mt., 14–15. Radioluvat ja myöhemmin televisioluvat maksettiin pääasiassa vuosittain, mutta ajanjaksolla 1.2.1979–31.12.1992 maksukausi oli puoli vuotta. Vuonna 2007 tuli mahdolliseksi maksaa televisiomaksu kuukausittain, minkä ohella maksun pystyi maksamaan myös neljä kertaa vuodessa. Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

vastuulle uusimista ei haluttu jättää; uudistustoimenpiteiden suunnittelussa oli ehdotettu monivuotista lupakirjaa, johon asiakkaan olisi pitänyt oma-aloitteisesti hankkia radiolupamerkki vuosittain. Hanke kuitenkin kaatui Yleisradion vastustukseen.²⁰² Lupa-kontrolli haluttiin pitää radiolupakonttorin vastuulla. Kortiston avulla konttori pysyi selvillä luvanhaltijoiden määrästä ja henkilöllisyydestä, ja automaattinen lupien uusiminen ehkäisi unohtamisesta ja maksuhaluttomuudesta johtuvia maksujen laiminlyöntejä. Asiaa käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

Uusi toimintamalli osoittautui toimivaksi, ja se oli pääpiirteissään käytössä aina 1960-luvulle asti. Kolmenkymmenen vuoden aikana perintäjärjestelmään tehtiin vain muutamia muutoksia. Vuonna 1937 luvissa siirryttiin 12 kuukauden jaksoon: aiemmin lupia oli erääntynyt neljännesvuosittain, kun taas uudessa järjestelmässä lupia erääntyi maksettavaksi ja konttoriin uusittaviksi joka kuukausi. Lisäksi talvisodan aikana lupien automaattisesta uusimisesta jouduttiin hetkellisesti luopumaan, ja se jäi asiakkaiden omalle vastuulle. Normaaliin järjestelmään palattiin kesäkuussa 1940, sillä lupia oli jäänyt uusimatta noin 50 000.²⁰³ Talvisodan aikana kokeiltu asiakkaan oma-aloitteisuuteen perustunut järjestelmä ei siis ollut toiminut, ja lupatuottojen turvaamiseksi vaadittiin jälleen viranomaisten kontrollia. Tosin sota-aikana lupien uusimatta jättäminen ei välttämättä johtunut unohtamisesta tai välinpitämättömyydestä vaan kansallinen poikkeustila oletettavasti heijastui myös radiolupiin.

1930-luvulla kehitetyn perintäjärjestelmän avulla onnistuttiin perimään 97–98 prosenttia radioluvista.²⁰⁴ Siihen oli kuitenkin pakko tehdä muutoksia 1960-luvulla, kun radiolupajaoston resurssit kävivät riittämättömiksi muun muassa televisioluvan vuoksi - lisäksi teknologinen kehitys pakotti myös radiolupajaoston uudistumaan. 1960-luvulla lupien perinnässä tehtiin kaksi suurta uudistusta. Niistä ensimmäinen oli siirtyminen reikäkorttien käyttöön vuonna 1962. Aiemmin luvat oli kirjoitettu kantakorteille käsin tai kirjoituskoneella, mutta uuden reikäkorttijärjestelmän ansiosta toiminta muuttui koneelliseksi. Toinen suuri uudistus liittyi maksun perintään, kun vuonna 1963 siirryttiin postisiirtoihin. Ennen uudistusta uusittava lupa täytyi ensin maksaa joko postinkantajalle tai postikonttoriin, ja uusi lupa piti aina maksaa postikonttorissa; lupa kirjoitettiin ja lähetettiin asiakkaalle vasta, kun tieto maksun suorittamisesta oli

---

²⁰² Mikkonen 1987, 10, 14–15.

²⁰³ Mt., 20 ja 25–26.

²⁰⁴ Mt., 44.

saapunut radiolupajaostoon. Postisiirtoperinnässä lupa ja tilillepanokortti annettiin asiakkaalle samanaikaisesti eli luvan sai välittömästi maksun yhteydessä.²⁰⁵

1970-luvulla radiolupajaostossa kohdattiin jälleen resurssipula. Värilupien tuleminen, lupien hintaporrastus ja Yleisradion aloittamat tehostetut tarkastukset työllistivät jaostoa valtavasti. Työmäärän kasvun seurauksena perimistoimia uudistettiin jälleen. Vuonna 1976 lupamaksujen perintä keskitettiin radiolupajaostoon, ja postitoimipaikat toimivat enää maksujen välittäjinä. Uudet luvat tuli maksaa edelleen postissa oston yhteydessä, ja maksut välitettiin sieltä edelleen radiolupajaoston tilille. Uusittavat luvat taas piti itse maksaa automaattisesti kotiin postitettua tilillepanokorttia käyttäen suoraan radiolupajaoston tilille entisen postitoimipaikan tilin sijasta,²⁰⁶ mikä helpotti lupamaksujen valvontaa merkittävästi. Lisäksi lupien kirjaamisessa siirryttiin reikäkorteista nauha-tallennukseen ja mikrokortteihin.²⁰⁷ 1970-luvun loppua kohden perintätoimet helpottuivat huomattavasti. Radioluvista luopuminen, siirtyminen yhteen lupatyyppiin ja teknologiset uudistukset vähensivät jaoston työmäärää, minkä seurauksena keskittyminen uusiin toimintoihin – tiedotukseen ja markkinointiin – tuli mahdolliseksi.

1980-luvulla maksun perintään tehtiin jälleen suuria muutoksia, jotka tehostivat perintätoimia entisestään. Vuonna 1982 perintäjärjestelmässä siirryttiin suoraan käyttöön eli käytännössä kaikki lupatiedostot siirrettiin tietokoneilla käsiteltäviksi. Uudistuksen myötä käytännön työ helpottui ja nopeutui, minkä ohella se teki perintätoimista sujuvampia. Erilaisilla hauilla lupatietoja pystyttiin etsimään muun muassa nimen ja osoitteen perusteella, kun aiemmin tiedot oli pitänyt etsiä käsin. Uuden järjestelmän etu oli myös tietojen ajantasaisuus ja välitön päivittyminen - aiemmin muutosten päivitys saattoi kestää kuukausia. Lisäksi lupatarkastajille pystyttiin uuden rekisterijärjestelmän ansiosta toimittamaan ajantasaiset listat osoitteista, joiden lupa-asiat olivat kunnossa. Vuonna 1985 televisiолupajaosto alkoi myös hankkia osoitetietoja Väestörekisterikeskuksesta, minkä seurauksena tuli mahdolliseksi selvittää myös ”luvattomat” osoitteet vertaamalla luparekisterin tietoja väestörekisterin asukastietoihin.²⁰⁸ Lisäksi valtioneuvoston päätös vuodelta 1981 tehosti maksun perintää. Päätöksen mukaan lupa-

---

²⁰⁵ Mikkonen 1987, 49–51.

²⁰⁶ Lupamaksujen perintäjärjestelmä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985; Mikkonen 1987, 57 ja 78; Isokangas 1977, 4.

²⁰⁷ Mikkonen 1987, 59.

²⁰⁸ Mikkonen 1987, 71–71. Laki ei kuitenkaan ole sallinut rekisterin pitämistä luvattomista talouksista. Luvattomuustietojen perusteella voitiin kuitenkin laatia esimerkiksi tarkastuksen avuksi listoja, jotka piti tuhota heti käytön jälkeen. Ohjeet televisiomaksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

rekisteriin tuli merkitä entisten tietojen lisäksi luvanhaltijan henkilö- tai liiketunnus.²⁰⁹ Entistä tarkemmat yksilöintitiedot edesauttoivat sekä perintä- että tarkastustoimia, sillä esimerkiksi osoitteenmuutoksen yhteydessä oli helpompaa määritellä oliko kyseessä luvaton käyttö vai oliko vanha lupa vain unohtunut päivittää.

1980–1990-lukujen taitteessa televisiolupakeskuksessa tapahtui merkittävä toimintaperiaatteiden muutos, kun lupien suhteen siirryttiin ilmoitusmenettelyyn. Sen myötä lupien myynti loppui postitoimipaikoissa²¹⁰ ja siirtyi suoraan televisiolupakeskukselle. Televisiolupakeskus alkoi jälleen vastata tilausten perusteella lupien myynnistä ja niiden uusimisesta, muutosten kirjaamisesta sekä maksujen perinnästä. Toiminnasta tulikin asiakkaan ja televisiolupakeskuksen välistä eikä posteilla enää juuri ollut roolia. Luvan hankinnasta tuli myös entistä enemmän asiakkaan oma velvollisuus. Aiemmin luvan oli saanut helposti lähimmästä postista, mutta uudistuksen myötä se täytyi itse tilata televisiolupakeskuksesta joko postista saatavalla lomakkeella tai puhelimitse. Toisaalta uudistus kuitenkin helpotti uuden luvan hankintaa. Sen tilaaminen oli helppoa, sillä puhelinsoitto korvasi aikaisemman postissa käynnin. Myös luvan maksamiseen tarjoutui uusia mahdollisuuksia, kun maksua ei ollut enää pakko suorittaa heti käteisellä. Lisäksi uudistus helpotti maksujen perintää televisiolupakeskuksen puolesta. Vastuu maksujen keräämisestä keskitettiin yhteen paikkaan ja sekä uusien että uusittavien lupien maksukäytännöt yhdenmukaistettiin, mikä helpotti kontrollointia.²¹¹ Samaan aikaan kontrollointi helpottui myös toisesta syystä, kun perintä- ja tarkastustoiminnat keskitettiin samaan paikkaan Telehallintokeskuksen perustamisen myötä.²¹²

1990-luvulla manuaalisesti tehtävien töiden määrä oli 1980-luvun uudistuksista huolimatta edelleen suuri, sillä esimerkiksi ulosottohakemukset lähetettiin käsin. Vuonna 1993 tilanne kuitenkin muuttui, kun uusi tietojärjestelmä Tellu otettiin käyttöön. Sen avulla maksutarkkailu ja perintätoimet nopeutuivat merkittävästi.²¹³ 1990-luvulla maksujen kontrollointi helpottui myös toisesta syystä. Vuodesta 1996 alkaen televisiomaksun pystyi tilaamaan internetin kautta.²¹⁴ Uudistus helpotti paitsi

---

²⁰⁹ 696/1981; Mikkonen 1987, 67.

²¹⁰ Poikkeuksena olivat vuonna 1984 käyttöön otetut määräaikaisten luvien, joita myytiin edelleen posteissa. Lupa oli tarkoitettu tilapäiseen, lyhyeen käyttöön ja sen pystyi lunastamaan yhdeksi tai kahdeksi kuukaudeksi. Posti- ja telehallituksen kirje 544/40/84, 21.3.1984, kansio 2, Vivi; 803/1988.

²¹¹ Uuden luvan ilmoitusmenettely, muistio 4.2.1987, kansio 3, Vivi; 803/1988; 859/1992; Mikkonen 1987, 78.

²¹² Viestintävirasto 15 vuotta, kansio 1, Vivi; 518/1988.

²¹³ Mietintö 11.5.1989, Vivi.

²¹⁴ Tv-maksut, <http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/historia.html>, viitattu 16.4.2013.

maksun tilaamista asiakkaan puolesta myös sen kontrollointia - suoraan digitaalisessa muodossa saapuneita tilauksia kun oli paljon helpompi käsitellä ja kirjata tietokoneelle.

2000-luvulla perintäjärjestelmän toimintaan vaikutti huomattavasti digisiirtymä. Sen seurauksena yhteydenottomäärät kasvoivat oleellisesti; asiakkaat kohdistivat digitalisoitumista koskevia protesteja televisiomaksun perintäjärjestelmään, vaikka sillä ei ollut mitään tekemistä itse muutoksen kanssa. Toisaalta digitalisoituminen myös helpotti perintätoimia, sillä televisiomaksun maksajien määrä laski. Sen seurauksena myös lähetettävien laskujen määrä pienentyi.²¹⁵

4.2 Maksuvelvollisuuden ylläpitäminen

Televisiomaksun maksuhalukkuuden ylläpitäminen oli perintäjärjestelmän tärkeä tehtävä. Ihmisiä piti jatkuvasti vakuuttaa maksamisen eduista ja maksamattomuuden haitoista. Perintäjärjestelmässä ei voitu unohtaa maksunsa jo maksavia, vaan heitä täytyi suostutella pysymään maksajien ja luvanhaltijoiden joukossa myös sen jälkeen, kun he olivat jo kerran hankkineet luvan tai tehneet käyttöönottoilmoituksen. Käytännössä siihen pyrittiin helpottamalla maksun maksamista, vaikeuttamalla sen irtisanomista ja uhkaamalla maksuvelvollisuuden laiminlyönnin välittömillä seurauksilla, kuten viivästysmaksuilla. Maksun tilaamisesta tehtiin mahdollisimman vaivatonta, ja uusi lupa tai lasku lähetettiin asiakkaalle automaattisesti. Pääsääntöisesti televisiomaksun voimassa pitämiseen ei tarvittu asiakkaan puolelta toimenpiteitä, vaan siitä huolehdittiin automaattisesti. Sen sijaan maksun irtisanominen oli asiakkaan omalla vastuulla.

4.2.1 Maksamisen helppous

Kuten edellisessä luvussa kerrotaan, radiolupien aikana luvat uusittiin vuosittain automaattisesti radiolupakonttorissa ilman, että asiakkaan täytyi itse huolehtia asiasta. Toisenlaista toimintatapaa oli kokeiltu talvisodan aikana, mutta kokeilu oli päättynyt epäonnistumiseen.²¹⁶ Näin ollen lupien uusiminen haluttiin säilyttää viranomaisten vastuulla myös televisiolupien aikana. Radio- ja televisiolut uusittiinkin automaattisesti, ellei lupaa peruttu²¹⁷ tai irtisanottu. Sen jälkeen uusittu lupa lähetettiin laskun kera asiakkaalle maksettavaksi joko vuosittain tai puolivuositain.²¹⁸ Samanlainen toimintatapa jatkui myös Telehallintokeskuksen ja Viestintäviraston

---

²¹⁵ Anssi Laakso, Helsinki 10.4.2013, haastattelija SP.

²¹⁶ Mikkonen 1987, 14–15 ja 25–26.

²¹⁷ Televisiomaksu voitiin peruuttaa maksamattomien laskujen vuoksi. Asiaa käsitellään lisää seuraavassa luvussa.

²¹⁸ Lupamaksujen perintäjärjestelmä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985; 696/1981.

aikana, kun asiakasta laskutettiin automaattisesti sovituin väliajoin.²¹⁹ Televisio- maksujen laskutus olikin viranomaisten vastuulla talvisotaa lukuun ottamatta koko järjestelmän olemassaolon ajan. Lupakontrollin kannalta automaattinen lupien uusinta ja televisiomaksujen laskutus osoittautui toimivaksi keinoksi, ja se ehkäisi unohtamisesta johtuvia maksun laiminlyöntejä tehokkaasti. Automaattisesti kotiin tai postitoimi- paikkaan tullut lasku muistutti maksuvelvollisuudesta ja pakotti maksamaan laskun – ellei laskua maksettu vapaaehtoisesti, se perittiin lopulta erilaisten uhkakeinojen avulla, kuten luvussa 4.2.3 kerrotaan.

Koska maksujen laskutuksesta huolehdittiin automaattisesti viranomaistasolla, asiakkaan omalla vastuulla oli toimitetun laskun maksamisen ohella ainoastaan uuden luvan hankkiminen tai käyttöönottoilmoituksen tekeminen sekä tarpeettoman televisio- maksun irtisanominen. Asiakkaan siis täytyi itse tehdä aloite televisiomaksun hankkimiseksi, mutta sen jälkeen viranomaiset kontrolloivat maksuvelvollisuutta niin pitkään kun asiakas irtisanoi maksun – ja osin sen jälkeenkin. Jo vuonna 1927 uuden radioluvan lunastajat merkittiin kortistoon,²²⁰ jonka pohjalta luotiin ensin luparekisteri kaikista luvanhaltijoista sekä myöhemmin television käyttäjärekisteri. Käytännössä uuden luvan tai käyttöönottoilmoituksen tekijän henkilötiedot merkittiin heti rekisteriin, ja niitä säilytettiin siellä vuosien ajan myös sen jälkeen, kun asiakas irtisanoi televisio- maksun.²²¹ Viranomaisilla olikin jatkuvasti käytössään tiedot kaikista televisiomaksun haltijoista. Rekisterin pohjalta viranomaisten oli mahdollista valvoa maksuvelvollisuuden noudattamista – se muun muassa mahdollisti automaattisen laskutuksen. Rekisteri on kuitenkin mahdollistanut myös muunlaisen valvonnan. Esimerkiksi vuoden 1999 laissa valtion televisio- ja radiorahastosta todetaan, että Telehallintokeskuksella on oikeus käyttää käyttäjärekisterin tietoja televisiomaksuihin liittyvien tehtävien hoitamisessa.²²² Näin ollen esimerkiksi tietoja televisioluvan irtisanoneista henkilöistä pystyttiin toimittamaan televisiomaksutarkastajille tai heihin voitiin kohdistaa mainontaa. Kerran rekisteriin päädyttyään asiakkaan tiedot olivat pitkään viranomaisten käytössä, mistä oli suuri apu kontrolloinnille.

---

²¹⁹ 803/1988.

²²⁰ Mikkonen 1987, 10–11 ja 14.

²²¹ 696/1981; 745/1998.

²²² 745/1998.

4.2.2 Irtisanomisen vaikeus

Lennätinhallitus antoi vuonna 1927 ohjeen, jonka mukaan luvanhaltijan tulee ilmoittaa radion käytön lopettamisesta ennen kuluvan lupakauden umpeutumista. Muutoin lupa uusitaan, ja luvanhaltijan tulee maksaa lupamaksu myös seuraavalta lupakaudelta kokonaisuudessaan.²²³ Asia esitettiin samoin myös vuoden 1981 valtioneuvoston päätöksessä. Sen mukaan lupa tuli irtisanoa ennen sen erääntymistä tai muuten se oli maksettava alkaneelta lupakaudelta.²²⁴ Käytäntö säilyikin periaatteessa samanlaisena koko televisiomaksujärjestelmän ajan: asiakkaan täytyi aina ilmoittaa laitteiden käytön lopettamisesta ja irtisanoa itse voimassaolevan televisiomaksu. Määräyksen sisältöön ja seurauksiin on kuitenkin tehty muutoksia. Vuonna 1988 säädettiin, että televisioluvan voi irtisanoa myös kesken lupakauden. Tällöin asiakkaalle palautettiin lupakauden jäljellä olevien täysien kalenterikuukausien osuus lupamaksusta palautuskuluilla vähennettynä.²²⁵ Neljä vuotta myöhemmin täysiin lupakausiin sidotusta palautuksesta luovuttiin. Irtisanominen astui voimaan heti kun siitä ilmoitettiin Telehallinto-keskukselle, ja asiakkaalle palautettiin tai hyvitetiin luvan voimassaolon päättymisen jälkeen käyttämättä jäänyt osuus kokonaisuudessaan palautuskuluilla vähennettynä.²²⁶ Vuonna 1999 voimaan tulleessa laissa puolestaan määrättiin, että ”Maksuvelvollisuus päättyy Telehallintokeskuksen saatua tiedon television käytön loppumisesta. – – Maksetusta televisiomaksusta palautetaan tai hyvitetään käyttämättä jäänyt osuus, joka maksetaan siitä ajankohdasta, jona television käytön lopettaminen on tullut Telehallintokeskuksen tietoon”.²²⁷ Näin ollen televisiomaksun maksuvelvollisuus jatkuu kunnes asiakas irtisanoi televisiomaksun. Perintäjärjestelmässä ei yritetty helpottaa irtisanomista, eikä esimerkiksi laskun maksamatta jättäminen merkinnyt maksun irtisanomista.

Vaikka televisiomaksun irtisanominen oli asiakkaan tehtävä, perintäjärjestelmällä oli kuitenkin oikeus oman harkintansa mukaan peruuttaa erääntynyt televisiomaksu, ellei asiakas maksanut sitä maksukehotuksista huolimatta. Tällöin television käyttäjän katsottiin laiminlyöneen televisiomaksun maksuvelvollisuuden, minkä seurauksena televisiomaksu voitiin irtisanoa eli peruuttaa.²²⁸ Näin ollen laskun maksamatta

---

²²³ Mikkonen 1987, 10.

²²⁴ 696/1981.

²²⁵ 803/1988.

²²⁶ 859/1992; 861/1992.

²²⁷ 745/1998.

²²⁸ 696/1981; 803/1988; 745/1998.

jättäminen johti todellisuudessa televisiomaksun irtisanomiseen, vaikka se ei sitä automaattisesti tarkoittanutkaan. Maksun laiminlyönti irtisanomistarkoituksessa oli kuitenkin asiakkaan kannalta huono vaihtoehto. Käytännössä maksu piti jättää maksamatta useammin kuin kerran ennen sen peruuttamista – esimerkiksi vuonna 1985 vasta kolmannen lupamaksun laiminlyönti johti peruuttamiseen.²²⁹ Vuonna 1999 voimaan tullessa laissa taas määrättiin, että maksu täytyy laiminlyödä vähintään kuuden kuukauden ajalta ennen kuin se voidaan peruuttaa.²³⁰ Näin ollen laskut pääsivät kasautumaan, ja asiakkaan piti maksaa ne ulosoton uhalla. Vuonna 1988 erääntyneiden lupamaksujen perintää tehostettiin entisestään, kun käyttöön otettiin viivästysmaksu.²³¹ Niinpä asiakkaan maksettavaksi tulivat alkuperäisten laskujen lisäksi myös viivästysmaksut ennen kuin maksu peruutettiin laiminlyöntien vuoksi. Maksun laiminlyönti oli siis sekä kallis että hidas tapa irtisanoa se. Peruuttamiseen saattoi kulua pitkä aika, sillä perintäjärjestelmällä oli lain mukaan harkintavalta maksujen peruuttamisen suhteen.²³²

Koska perintäjärjestelmä pyrki ylläpitämään televisiomaksujen maksamista, maksun peruuttaminen ei ollut sen etujen ja tavoitteiden mukaista eikä siihen ryhdytty välittömästi. Peruuttamisen mahdollisuutta käytettiin usein ensin uhkauksena. Havaintojeni mukaan ennen maksun peruuttamista asiakkaalle lähetettiin useita maksu-kehotuksia ja tiedote uhkaavasta televisiomaksun peruuttamisesta sekä informaatiota luvattoman television käytön seurauksista.²³³ Kontrollonin kannalta televisiomaksun peruuttamisen mahdollisuus olikin hyödyllinen keino. Peruuttamisella uhkaaminen vetosi oletettavasti niihin, jotka pelkäsivät luvattoman television käytön seurauksia. Lisäksi pitkä odotusaika ennen maksun peruuttamista kartutti televisiomaksukertymää.

4.2.3 Uhkakeinot

Radio- ja televisioluvat sekä myöhemmin televisiomaksut olivat luonteeltaan poikkeuksellisia palvelumaksuja, sillä ne piti maksaa etukäteen ennen palvelun käyttöä; maksu on pääsääntöisesti pitänyt suorittaa joko heti lupaa lunastettaessa ja sitä uusittaessa tai erikseen ilmoitettuna eräpäivänä maksukauden alussa.²³⁴ Aina maksua ei

---

²²⁹ Lupamaksujen perintäjärjestelmä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

²³⁰ 745/1998.

²³¹ 792/1988; 803/1988.

²³² Esim. 745/1998.

²³³ Yhteydenottojen avulla asiakkaalle myös varattiin tilaisuus tulla kuulluksi asiasta. Anssi Laakso, Helsingissä 10.4.2013, haastattelija SP.

²³⁴ 803/1988; 861/1992; 745/1998; Mikkonen 1987.

kuitenkaan maksettu ajoissa. Sen vuoksi perintäjärjestelmällä oli käytössään erilaisia uhkakeinoja, joiden avulla viivästyneitä maksuja kontrolloitiin ja maksajia suostuteltiin.

1920-luvulta 1970-luvulle saakka radio- ja televisiolupa oli käytännössä pakko maksaa ennen kuin luvan sai haltuun. Lupamaksu oli pakko suorittaa ennakoon tai samanaikaisesti joko lupaa postikonttorista lunastettaessa tai postinkantajan kanssa asioitaessa. Voimassaolevaa uutta lupaa ei siis ollut mahdollista saada ennen kuin se oli maksettu, joten lupamaksuja ei juuri voinut jäädä rästiin. 1960-luvun alussa tilanne jatkui entisellään, vaikka perinnässä siirryttiin postisiirtoihin. Silloin lupa maksettiin erillisellä tilillepanokortilla, mutta varsinainen lupa annettiin edelleen vasta maksun yhteydessä.²³⁵ 1970-luvulla sen sijaan luvan maksamatta jättäminen tuli mahdolliseksi. Uusi lupa piti edelleen maksaa postikonttorissa samalla kuin luvan sai, mutta uusittavien lupien kohdalla maksusta huolehtiminen jäi luvanhaltijan omalle vastuulle. Lupa ja maksamisessa käytetty tilillepanokortti olivat sama asia, joten luvanhaltija sai uusitun luvan käyttöönsä ennen sen maksamista.²³⁶ 1980-luvun lopussa maksujen perinnässä siirryttiin ilmoitusmenettelyyn, minkä seurauksena uusien ja uusittavien lupien maksukäytännöt yhdenmukaistuivat – sen jälkeen myös täysin uuden luvan maksu oli mahdollista jättää rästiin. Maksua ei enää tarvinnut suorittaa heti postissa, vaan siitä tuli huolehtia itse laskun maksamalla.²³⁷ Samanlainen käytäntö säilyi televisiomaksun päättymiseen saakka. Esimerkiksi vuonna 2012 asiakkaalle lähetettiin automaattisesti lasku, joka erääntyi seuraavan maksukauden alussa. Asiakkaan oma velvollisuus oli huolehtia, että lasku tuli maksettua.

Vaikka lupamaksun laiminlyönti ei ollut mahdollista 1920-luvulta 1970-luvulle niissä tapauksissa, joissa luvanhaltijalla oli hallussaan voimassaoleva lupa, maksukontrollinnissa tarvittiin silti maksukehotuksia. Niitä lähetettiin sellaisille luvanhaltijoille, joiden lupa oli vanhentunut, mutta jotka eivät olleet lunastaneet heille lähettyä uusittua lupaa postista. Käytännössä maksukehotuksessa muistutettiin, että uusittu lupa oli saapunut postiin ja se täytyi lunastaa.²³⁸ 1970-luvulta alkaen vuoden 2012 loppuun asti maksukehotuksia puolestaan lähetettiin tapauksissa, joissa lupaa ei

---

²³⁵ Mikkonen 1987, 10–11, 17 ja 51.

²³⁶ Lupamaksujen perintäjärjestelmä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985; Mikkonen 1987, 57 ja 78; Isokangas 1977, 4.

²³⁷ 803/1988; 861/1992; Mikkonen 1987, 78.

²³⁸ Mikkonen 1987, 17.

maksettu alkuperäisellä tilillepanokortilla tai laskulla eräpäivään mennessä.²³⁹ Maksukehotus onkin ollut käytössä eri muodoissa koko televisiomaksujärjestelmän ajan, mutta kehotusten määrät ovat vaihdelleet eri aikoina. Esimerkiksi vuonna 2012 asiakkaalle lähetettiin kokemuksen mukaan alkuperäisen laskun jälkeen kehotuslasku ja kaksi perintälaskua, kun taas 1930-luvulla perintää yritettiin kahdesti.²⁴⁰ Vaihteluista huolimatta maksukehotus oli keskeinen keino perintätoimien onnistumisen kannalta: esimerkiksi vuonna 1976 maksukehotuksia lähetettiin kuukausittain 30 000 luvanhaltijalle, joista 18 000 maksoi luvan kehotuksen saatuaan.²⁴¹

Maksukehotuksen ohella perinnän apuna on aina käytetty ulosottoa. Jos luvanhaltija jätti maksukehotuksesta huolimatta luvan lunastamatta postista tai erääntyneen laskun maksamatta, maksu siirrettiin lopulta perittäväksi ulosoton kautta.²⁴² Ulosotolla oli kaksijakoinen vaikutus perintätoimien onnistumisen kannalta. Toisaalta sen avulla yritettiin todella periä maksamattomia lupamaksuja – esimerkiksi 1980-luvun alkupuolella ulosottoon päätyi vajaa neljä prosenttia kaikista luvista.²⁴³ Toisaalta taas ulosoton uhkaa käytettiin tehokeinona maksukehotuksissa. Esimerkiksi 2000-luvulla lähetetyissä perintälaskuissa kerrottiin seuraavasti:

Kirjanpitoimme mukaan oheista saatavaamme ei ole maksettu lähettämästämme perintälaskusta huolimatta. Tulemme siirtämään saatavamme paikkakuntanne ulosottoviranomaisen perittäväksi (Laki valtion televisio- ja radiorahastosta 745/98 15 §). Teillä on vielä mahdollisuus suorittaa maksunne yllämainittuun päivämäärään mennessä ilman ulosotosta aiheutuvia lisäkustannuksia. Ulosottoimenpiteistä saattaa myös seurata luotonsaantia vaikeuttava merkintä luottotietoihinne.²⁴⁴

Vuonna 1988 televisiolupiin tehtiin suuria muutoksia, jotka vaikuttivat perinnässä käytettyihin uhkakeinoihin. Yksi muutoksista koski lupien voimassaoloa, joka määriteltiin uudella tavalla. Ennen vuotta 1988 vain kokonaan maksettu televisiolupa oli

---

²³⁹ Lupamaksujen perintäjärjestelmä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985; Mikkonen 1987, 57 ja 78; Isokangas 1977, 5.

²⁴⁰ Mikkonen 1987, 17.

²⁴¹ Isokangas 1977, 5.

²⁴² Lupamaksujen perintäjärjestelmä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985; 696/1981; 803/1988; 745/1998; Mikkonen 1987, 17; Isokangas 1977, 5.

²⁴³ Lupamaksujen perintäjärjestelmä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

²⁴⁴ Kahden lähetetyn perintälaskun tekstit erosivat toisistaan, ja ensimmäinen perintälasku oli sävyiltään lempeämpi kuin toinen. Tämä lainaus on peräisin toisesta perintälaskusta. Perintälasku 2, Vivi.

ollut voimassa.²⁴⁵ Perintäjärjestelmässä olikin voitu hyödyntää luvan voimassaoloa eräänlaisena uhkakeinona. Jos luvanhaltija jätti luvan maksamatta, hän saattoi jäädä kiinni tarkastuksessa, vaikka hänellä olisi ollut hallussaan uusittu – mutta maksamaton – lupa. Tällöin voitiin katsoa, että maksuvelvollisuus oli laiminlyöty ja television käyttö luvatonta, vaikka lupa olikin olemassa. Tilanne kuitenkin muuttui uudistuksen myötä. Vuonna 1988 annetun asetuksen mukaan ”Yleisradiolähetysten vastaanottimen käyttämiseen annettu lupa on voimassa siihen saakka, kun lupa irtisanotaan tai peruutetaan.”²⁴⁶ Näin ollen luvat eivät enää olleet sidottuja niiden maksamiseen. Luvanhaltija saattoi jättää lupamaksun maksamatta, mutta lupa pysyi voimassa siitä huolimatta. Sen seurauksena perintäjärjestelmä menetti luvan voimassaoloon perustuneen uhkakeinon; luvanhaltija saattoi esittää tarkastajalle maksamattoman luvan, joka kuitenkin tulkittiin voimassaolevaksi. Tällöin perintäjärjestelmälle jäi kaksi vaihtoehtoa: joko luvanhaltija piti jotenkin saada maksamaan lupa tai lupa piti peruuttaa.

Koska televisiomaksujen perintä olisi oletettavasti vaikeutunut sekä ilmoitusmenettelyyn siirtymisen että luvan voimassaolon uudelleen määrittelyn vuoksi, vuoden 1988 televisiolupauudistuksessa otettiin käyttöön uusi uhkakeino, viivästysmaksu, maksukehotuksen ja ulosoton rinnalle.²⁴⁷ Asiaa oli käsitelty jo vuoden 1985 vastaanottolupamaksujen perinnän tehostamista varten perustetussa työryhmässä,²⁴⁸ mutta virallisesti viivästysmaksu tuli käyttöön vasta vuonna 1988.²⁴⁹ Tuolloin asiasta määrättiin erillisellä asetuksella, jonka mukaan ”Siltä, joka ei suorita televisiolupamaksua maksamiselle määrättyssä määräajassa, peritään lupamaksun ohella viivästysmaksua sen mukaan kuin valtioneuvosto määrää.”²⁵⁰ Valtioneuvoston päätöksessä asiaa tarkennettiin ja siinä todettiin seuraavasti:

Televisiolupamaksu on maksettava viimeistään laskussa mainittuna eräpäivänä. Jos laskua ei ole maksettu viimeistään eräpäivänä, televisiolupamaksun lisäksi peritään viivästysmaksuna 20 markkaa, jos Telehallintokeskus on ryhtynyt toimenpiteisiin lupamaksun perimiseksi.

---

²⁴⁵ 696/1981. Toisaalta säädöksiä tulkinnaa käytettiin harkintaa. Usein luvan voimassaolon tulkittiin laista huolimatta päättyvän vasta, kun lupa peruutettiin epäonnistuneen ulosoton seurauksena. Kyse oli siis nimenomaan uhkauksesta eikä todellisesta toimintamallista. Vastaus kuluttaja-asiamiehen kirjeeseen 15.3.1982, kansio 2, Vivi.

²⁴⁶ 792/1988.

²⁴⁷ 792/1988; 803/1988.

²⁴⁸ Yhteenveto työryhmän esityksistä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

²⁴⁹ 792/1988; 803/1988.

²⁵⁰ 792/1988.

Jos Telehallintokeskus on siirtänyt televisiолupamaksun ulosottotoimin perittäväksi, peritään viivästysmaksu kaksinkertaisena. Kaksinkertainen viivästysmaksu peritään myös siltä, jonka todetaan laiminlyöneen televisiолuvan hankkimisen.²⁵¹

Viivästysmaksu oli käytössä vuodesta 1988 vuoteen 2012 saakka, ja sillä pyrittiin ensisijaisesti vähentämään myöhästyneiden maksujen määrää.²⁵² Se toimi ulosoton tavoin uhkauksena ja pelotteena. Esimerkiksi vuonna 2012 kehotuslaskuissa uhattiin 12 euron perintäkuluilla, mikäli laskua ei makseta.²⁵³ Lisäksi se oli myös rangaistus – ellei maksua maksanut ajoissa, seurauksena oli korotettu maksu. Viivästysmaksulla oli kuitenkin myös muita tarkoituksia, sillä se oli myös keino kartuttaa televisiомaksutuottoja ja kattaa myöhässä maksettujen maksujen perinnästä aiheutuneita kustannuksia.²⁵⁴

4.3 Tiedottaminen

Suostuttelu ja tiedottaminen ovat toisiaan lähellä olevia viestinnän muotoja, mutta niiden ero on toiminnan päämäärä. Tiedottamisella pyritään informoimaan ihmisiä, mutta sillä ei tietoisesti yritetä vaikuttaa heidän tekoihinsa. Tärkeintä on, että viesti saadaan välitettyä eteenpäin. Suostuttelussa puolestaan tärkeintä on välitetyn viestin vaikuttavuus. Siinä informoidaan samalla tavalla kuin tiedottamisessa, mutta yritetään myös saada tiedon vastaanottaja toimimaan annetun informaation edellyttämällä tavalla.²⁵⁵ Televisiомaksujen perinnässä tiedottaminen on ollut keskeisessä roolissa – sekä perintäjärjestelmälle että Yleisradiolle on ollut tärkeää, että televisiомaksuvelvollisuudesta on informoitu riittävästi. Näin on pyritty ehkäisemään sitä, että televisiомaksu olisi jäänyt maksamatta tietämättömyyden vuoksi. Tiedottaminen ei kuitenkaan ole yksin ollut riittävä toimenpide, vaan sitä on usein täydennetty edellisessä luvussa esitellyllä maksamisen helppoudella; sen on toivottu johtavan todellisiin tekoihin yhdessä tiedottamisen kanssa, mistä ovat hyviä esimerkkejä suoraan koteihin lähetetyt kampanjakirjeet. Itse kirjeessä tiedotettiin televisiомaksuvelvollisuudesta, kun taas sen liitteenä oli lomake, jonka täyttämällä pystyi helposti tekemään television käyttöönottoilmoituksen. Televisiомaksutiedotuksessa kyseessä ei siis ole ollut pelkkä tiedon levittäminen, vaan myös halutunlaisten seurausten tavoittelu. Televisiомaksujen

---

²⁵¹ 803/1988.

²⁵² Yhteenveto työryhmän esityksistä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

²⁵³ Kehotuslasku, Vivi.

²⁵⁴ Yhteenveto työryhmän esityksistä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

²⁵⁵ Denton & Woodward 2004, 18–19.

kontrolloinnissa voitaisiinkin puhua suostuttelevasta tiedottamisesta, jonka tavoitteena oli maksajien määrän kasvattaminen.

1980-luvun puoliväliin saakka tiedotustoiminta oli keskittynyt lähinnä tarkastusten ympärille, ja siitä oli ollut vastuussa Yleisradio eikä perintäjärjestelmä.²⁵⁶ Vuonna 1985 kuitenkin perustettiin Yleisradion ja posti- ja telehallituksen yhteinen työryhmä, jossa keskityttiin sekä tarkastustoiminnan että tiedottamisen tehostamiseen ja sitä kautta lupamäärän lisäämiseen. Työryhmän raportin mukaan tiedotuksessa tulisi painottaa enemmän myönteistä puolta, ja sen mukaan ”tiedotustoiminnan tavoitteena on kertoa yleisölle, miksi lupamaksu tarvitaan ja mitä tv-luvan vastineeksi saa”. Uusiksi keinoiksi esitettiin otettavan myönteinen tiedottaminen Yleisradion toiminnasta ja taloudesta, lupatarkastustiedotteiden tehostaminen sekä kohdennettu tiedottaminen niille ryhmille, joissa luvattomuus oli tutkimusten mukaan suurinta. Lisäksi tiedottamisessa pyrittiin tehostamaan eri viestintävälineiden käyttöä. Television ja radion ohella haluttiin suosia painettuja esitteitä, joukkokirjeitä sekä lehtiä.²⁵⁷ Työryhmän esitystä alettiin toteuttaa vähitellen, ja 1980-luvun loppu muodostui käännekohdaksi toiminnassa. Silloin vastuu kaikesta tiedottamisesta siirtyi Telehallintokeskukselle, jossa tiedotusta uudistettiin merkittävästi työryhmän esittämällä tavalla.

4.3.1 Lakisääteisyys

Televisionmaksusäännöksiä koskevalla tiedotuksella on aina ollut suuri merkitys kontrolloinnille, ja siihen keskityttiin erityisesti säädösten muuttuessa. Esimerkiksi vuonna 1981 Valtioneuvosto antoi päätöksen yleisradiovastaanottoa tarkoittavista laitteista ja luvista. Päätöksessä uudistettiin paljon televisiolupasäännöksiä.²⁵⁸

Uudistuksen seurauksena posti- ja telehallituksen televisiolupajaosto ja Yleisradion lupatarkastustoimisto laativat kaikkiin kotitalouksiin jaetun ”Luvallanne” -tiedotteen. Siihen oli koottu ”säännöksiä, jotka jokaisen on hyvä tietää”. Tiedote on 15 sivua pitkä vihko, jossa käydään läpi muuttuneet säädökset. Lisäksi siinä esitellään lupamaksun suuruus ja annetaan yleisiä ohjeita muun muassa uuden television hankkimisesta ja luvan irtisanomisesta sekä informoidaan televisiolupatarkastuksista. Tiedotteessa on myös oma luku salakatselijoille. Siinä kerrotaan, että luvattomia televisioita on yli 100 000, mikä merkitsee 40 miljoonan markan vajetta lupatuottoihin vuosittain.

---

²⁵⁶ Tämän vuoksi käsittelen säädöksistä tiedottamista pääasiassa vain 1980-luvulta eteenpäin.

²⁵⁷ Posti- ja telehallituksen kirje 665/02/85, 28.5.1985, kansio 2, Vivi; Yhteenvedo työryhmän esityksistä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

²⁵⁸ 696/1981.

Tekstissä myös todetaan korostetusti, että toiset joutuvat maksamaan, mikäli yksi ei maksa. Tämän jälkeen tiedotteessa kerrotaan laista, jonka mukaan televisiomaksu on maksettava aina, kun käytössä on vastaanotin. Samassa yhteydessä myös tuodaan esille, mitä kaikkea televisioluvalle saa: ”Vastaanottoluvalle sait 1.6.80–31.5.81 välisenä aikana 4 092 tuntia ohjelmaa kahdella kanavalla. Esimerkiksi värilupa maksaa siten vain 1 mk 34 p lähetyksiltä eli 12 p ohjelmatuntia kohti. Se ei ole suuri summa.” Tämän jälkeen tekstissä kerrotaan, kuinka kalliiksi salakatselu voi tulla. ”Sakkorangaistus ja laitteen menetys valtiolle voi maksaa Sinulle yli 5 000 markkaa. Ajattele!”.²⁵⁹ Näin ollen tiedotteen avulla on selkeästi haluttu vedota sen lukijaan. Salakatselu on pyritty esittämään mahdollisimman negatiivisena ja pelottavana, kun taas luvan maksamiseen on kannustettu. Luvallanne -tiedote onkin ollut sekä tiedote että eräänlainen mainos.²⁶⁰ Siinä pyritään myymään televisioluta sen halpaa hintaa ja laajaa tarjontaa korostamalla, lakiin vetoamalla sekä pelottelemalla.

Yleisradio huolehti pääasiassa tarkastustiedotteista, mutta niiden kautta myös yleisestä säädöstiedottamisesta. Yleisradion kenties näkyvin tiedotuskeino olivat televisiossa esitetyt tietoisuuskäytännöt. Esimerkiksi vuoden 1975 tehotarkastusten yhteydessä esitettiin tietoisuus, jossa televisiolutatarkastaja saapuu naisen kotiovelle. Siinä nainen esittää ensin tarkastajalle matkaradioluvan ja vasta sen jälkeen radioluvan. Näin tarkastaja pääsee kertomaan naiselle, että ”väritelevisiota varten tarvitaan radiolupa, mustavalkoinen televisioluta ja väritelevisioluta”.²⁶¹ Myös kymmenen vuotta myöhemmin tehdyissä tietoisuuskäytännöissä keskitytään tarkastuksiin ja niiltä välttymiseen sekä säädöksistä tiedottamiseen. Vuoden 1983 tietoisuuskäytännössä kerrotaan, kuinka turhilta tarkastuskäynneiltä jatkossa välttytään, kun tarkastajat saavat ajantasaiset tiedot televisiolutajasta.²⁶² Vuoden 1985 tietoisuuskäytännössä tehostetuista lutatarkastuksista taas Heikki ja Kaija²⁶³ etsivät lupaansa ja pohtivat lupasäädöksiä. Kaija muun muassa kysyy Heikiltä, mitä olisi käynyt, ellei lupa olisi ollut kunnossa ja tarkastaja olisi saapunut. Heikki vastaa tähän luettelemalla luvattomuuden seuraukset: takautuvan lupamaksun, sakot ja laitteen menettämisen. Tiedotteessa siis jälleen informoidaan tehotarkastuksista

---

²⁵⁹ Luvallanne -tiedote 1981.

²⁶⁰ Mainontaa käsitellään lisää luvussa 4.4.1.

²⁶¹ Lutatarkastaja kotikäynnillä -tietoisuus, Elävä arkisto.

²⁶² Tietokone tehotarkastuksen apuna -tietoisuus, Elävä arkisto.

²⁶³ Heikki ja Kaija oli TES-TV:hen kuuluneessa Tamvisiossa aloitettu ja myöhemmin TV2:ssa esitetty draamasarja, jota esitettiin vuosina 1961–1976. Sen pääosissa olivat Tampereen työväenteatterin näyttelijät Vili Auvinen (Heikki) ja Eila Roine (Kaija). Sarja kertoi työväestöön kuuluvan tamperelaisen nuorenparin arjesta. Hietala 2007, 359; Ruoho 2007, 265.

ja luvattomuuden seurauksista, minkä lisäksi siinä kehoitetaan laittamaan heti lupa-asiat kuntoon. Kertoja myös ohjaa katsojia lunastamaan luvan sekä kysymään lisätietoja lähimmästä postista.²⁶⁴ Vuoden 1986 väritelevisiota käsittelevässä tietoisuuskassa puolestaan värikkäisiin vaatteisiin pukeutunut nainen kehottaa mustavalkoluvan haltijoita kiiruhtamaan heti seuraavana päivänä postiin lunastamaan väriluvan, jos he näkevät kuuluttajan puvun sinisenä tai hatussa violetin kukan.²⁶⁵ Yleisradion esittämät tietoisuuskat pyrkivätkin paitsi tiedottamaan myös uhkaamaan: niissä annettiin toimintaohjeita ja kerrottiin säädöksistä sekä kerrottiin luvattomuuden seurauksista varsin uhkaavaan sävyyn. Aihetta käsitellään lisää luvuissa 4.4 ja 5.2.1.

Sen jälkeen kun tiedotustoiminta jäi vuonna 1988 kokonaan Telehallintokeskuksen vastuulle, säädöstiedotus alkoi monipuolistua. Väylänä käytettiin toki edelleen Yleisradion kanavia televisio- ja radiotiedotteissa, mutta niiden lisäksi kehitettiin koko ajan uusia keinoja. Paperisia maksuvelvollisuudesta informoivia tiedotteita alettiin esimerkiksi painaa eri kielillä,²⁶⁶ millä pyrittiin selvästi puuttumaan tietämättömyydestä johtuviin maksun laiminlyönteihin. Lisäksi aktiivista tiedottamista harjoitettiin muun muassa internetissä televisiomaksujen sivuilla, joissa sekä informoitiin voimassa olevista säädöksistä että kerrottiin, millaisissa tapauksissa televisiomaksu on tarpeellinen.²⁶⁷ Lisäksi säädöksistä on kokemukseni mukaan tiedotettu esimerkiksi laskujen kääntöpuolella.

4.3.2 Tiedotuskampanjat

Keskeinen keino televisiomaksujen tiedotustoiminnassa olivat erilaiset maksua koskeneet kampanjat. Ensimmäinen suuri kampanja toteutettiin jo vuonna 1928, kun Yleisradio käynnisti salakuuntelun vastaisen kampanjan. Sen aikana radiossa kehoitettiin laajasti salakuuntelijoita hankkimaan lupa, ja Yleisradio-lehdessä varoitettiin toistuvasti salakuuntelusta.²⁶⁸ Sen jälkeen kampanjointia jatkettiin ahkerasti varsinkin tarkastusta koskien. Esimerkiksi vuonna 1945 Yleisradio julkaisi eri puolilla maata lehdissä tiedotteita, joissa kerrottiin tarkastajien saapuvan paikkakunnalle. Tiedotteissa kehoitettiin salakuuntelijoita lunastamaan lupa välittömästi, etsimään lupa valmiiksi

---

²⁶⁴ Heikin ja Kaijan lupa-asiat -tietoisuus, Elävä arkisto.

²⁶⁵ Väritelevisiolupa -tietoisuus, Elävä arkisto.

²⁶⁶ Tiedotteita oli esimerkiksi suomeksi, ruotsiksi, englanniksi ja venäjäksi. Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM

²⁶⁷ Tv-maksut, <http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/saadokset.html> , viitattu 1.12.2012; Tv-maksut, <http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/ukk.html>, viitattu 1.12.2012.

²⁶⁸ Salokangas 1996, 120.

tarkastajalle esitettäväksi sekä annettiin toimintaohjeita sen varalle, että lupa olisi kadonnut.²⁶⁹ Yleisradio toteuttikin itse suuren osan kampanjoista, ja varsinkin tehotarkastusten yhteydessä kampanjat olivat laajoja. Muun muassa vuosien 1984–1985 tehotarkastusten aikana Yleisradio toteutti kuusiosaisen tiedotuskampanjan. Siihen sisältyi joukkokirjeiden lähetys oppi-, hoito- ja huoltolaitoksiin, televisiossa esitettyjä tietoisukuja, uutistiedotteita radiossa ja televisiossa, lehdissä julkaistuja tiedotteita, alueradiolähetysksiä paikallisradioissa tarkastusten aikana sekä koteihin ja yrityksiin jaettuja esitteitä.²⁷⁰ Kampanjat olivatkin todella monipuolisia, ja niissä käytettiin lähes kaikkia mahdollisia viestintävälineitä – kirjeitä, televisiota, radiota sekä lehtiä.

Valtakunnallisten kampanjoiden lisäksi keskeinen tiedotuskeino olivat tietyille ryhmille kohdistetut kirjekampanjat, joilla pyrittiin tavoittamaan henkilökohtaisesti maksun laiminlyöneet henkilöt. Kampanjoita tehtiin sekä alueellisina kirjekampanjoina että ennen tehotarkastuksia. Niissä informoitiin maksuvelvollisuudesta tai tiedotettiin tehostettujen tarkastusten alkavan alueella, ja kehoitettiin vastaanottajaa maksamaan televisiomaksu.²⁷¹ Kirjeen mukana lähetettiin myös lomake, jolla käyttöön-ottoilmoituksen pystyi tekemään.²⁷² Lisäksi kirjekampanjoilla yritettiin tavoittaa maksun irtisanoneita sekä muuttoilmoituksen tehneitä henkilöitä, joilla ei ollut voimassa olevaa televisiomaksua. Usein uuteen osoitteeseen muuttanut henkilö sai pian muuton jälkeen kirjeen Viestintävirastosta.²⁷³ Kirjekampanjoilla pyrittiin tavoittamaan myös täysin luvattomien talouksien ohella mahdollisesti väärällä luvalla televisioita katsoneet henkilöt. Esimerkiksi 1980-luvun lopussa mustavalkoluvan haltijoille lähetettiin tiedotuskirje, jossa tiedotettiin väriluvasta ja kehoitettiin selvittämään sen tarpeellisuus kodissa.²⁷⁴

4.3.3 Asiakaspalvelu

Tiedottaminen on ollut säädösten ja kampanjoiden osalta viranomaislähtöistä, mutta niiden rinnalla on jatkuvasti pidetty yllä myös asiakaspalvelua. Tiedottamisen onnistumisen ja kontrolloinnin kannalta oli oleellista, että myös asiakkaalla oli

---

²⁶⁹ Kaskö Tidningen 20.10.1945 ja Länsi-Savo 20.2.1946, Salakuunteluleikkeet 1945–1947, Vivi.

²⁷⁰ Televisiolupa-asioita koskeva tiedotuskampanja toimintakaudella 1984/85, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

²⁷¹ Ohjeet televisiomaksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

²⁷² Televisiolupasäännösten tarkistaminen 18/1991, 30; Tv-maksut, <http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/tiedotteet.html>, viitattu 2.3.2013.

²⁷³ Ohjeet televisiomaksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

²⁷⁴ Lupatarkastus- ja tiedotustoiminta, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

mahdollisuus kysyä ja saada neuvoja televisiomaksua koskeneissa asioissa. Asiakaspalvelun lähtökohtana olikin se, että asiakkaalle tarjottiin tilaisuus saada apua silloin, kun tämä sitä itse halusi ja tarvitsi.

Suurimmaksi osaksi asiakaspalvelusta vastasi vuosina 1927–1988 maksun perintäjärjestelmä sekä sen apuna toimineet postitoimipaikat, joissa sekä myytiin että päivitettiin lupia ja tarjottiin neuvoja. Niiden ohella neuvontaa annettiin myös Yleisradion lupatarkastustoimistossa.²⁷⁵ Lisäksi asiakaspalvelijoina toimivat myös tarkastajat. Heidän edellytettiin tuntevan yleisradiotoimintaa ja lainsäädäntöä sekä neuvovan niin yksityisiä ihmisiä kuin lehdistöä, poliisia ja jopa postien henkilökuntaa.²⁷⁶ Ihmisille pyrittiinkin tarjoamaan monia eri vaihtoehtoja lupa-asioiden hoitamiseen ja tiedon saantiin, mikä viittaa selkeästi suostutteluun: lupa-asiat haluttiin tehdä helpoksi, jotta mahdollisimman moni olisi hoitanut asian oma-aloitteisesti.

Tilanne kuitenkin muuttui 1980–1990-lukujen vaihteessa, kun suoraan televisiomaksua koskeneesta asiakaspalvelusta alkoi vastata ainoastaan Telehallintokeskus ja myöhemmin Viestintävirasto.²⁷⁷ Vaikka toiminta keskitettiin yhteen paikkaan, kontrolloinnin kannalta tavoitteet säilyivät ennallaan. Televisiomaksun maksaminen ja uuden luvan hankkiminen pyrittiin pitämään yksinkertaisena ja yhteydenottokynnys matalana, mutta eri tavoin kuin aiemmin. Useiden toimipaikkojen sijasta asiakaspalvelussa alettiin suosia monipuolisesti eri yhteydenottokeinoja. Vuonna 2012 asiakas pystyi olemaan yhteydessä Viestintävirastoon ja tekemään käyttöönottoilmoituksen puhelimitse, internetlomakkeella, sähköpostitse, kirjeitse, postista saatavilla tai kampanjakirjeiden mukana tulleilla lomakkeilla sekä tulella paikan päälle. Näin ollen varsinkin uuden televisiomaksuilmoituksen tekeminen oli helppoa – varsinkin, kun internetlomakkeista käsiteltiin ensimmäisenä uudet tilaukset ja puhelinpalvelussa uuden maksun tilaajat pääsivät keskustelemaan virkailijan kanssa asiakaspalvelun puhelinpalveluun kerääntyneen jonon ohi.²⁷⁸

---

²⁷⁵ Salakuunteluleikkeleet 1945–1947, Vivi; Luvallanne -tiedote 1981; Mikkonen 1987.

²⁷⁶ Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

²⁷⁷ Viestintävirasto 15 vuotta, kansio 1, Vivi.

²⁷⁸ Asiakaspalvelun puhelinpalveluun saapuvat puhelut oli reititetty siten, että uuden käyttöönottoilmoituksen tekijät pääsivät hoitamaan asiansa ennen muita. Petri Peutere, Helsingissä 15.4.2013, haastattelija SP.

4.4 Markkinointi

Ahti Laitisen mukaan kontrollipolitiikkaan ja kontrollointiin kuuluvat positiiviset sanktiot eli palkinnot, joiden avulla ihmisten käyttäytymistä ohjataan haluttuun suuntaan ja siten turvataan järjestelmän jatkuvuus.²⁷⁹ Matti Laineen mielestä positiiviset sanktiot puolestaan vahvistavat normin mukaista käytöstä. Palkitseminen on keino saada ihmiset toimimaan normin mukaisesti.²⁸⁰ Televisiomaksujen kontrollipolitiikassa markkinointi oli keino viestiä televisiomaksun hyvistä puolista ja sen eduista. Televisiomaksun maksamalla katsojat saivat palkinnoksi televisio-ohjelmia ja monipuolisia Yleisradion palveluita. Palkintojen olemassa oloa ja niiden saavuttamista markkinoinnin avulla korostamalla ihmisiä pyrittiin suostuttelemaan maksajiksi ja näin vahvistettiin maksamiseen liittyvää normia.

Markkinoinnilla on positiivisten sanktioiden esille tuonnin ohella myös toisenlainen merkitys suostuttelulle. Dentonin ja Woodwardin mukaan mainostaminen on suostuttelun vaikuttavin muoto, jonka merkitys kasvaa jatkuvasti.²⁸¹ Asia tiedostettiin myös perintäjärjestelmässä, ja televisiomaksujen suostutteluun perustuvassa kontrolloinnissa mainonnalla oli suuri merkitys. Se oli tärkein televisiomaksun markkinointimuoto, mutta mainonnan rinnalla käytettiin myös maksun aktiivista myyntiä. Televisiomaksun markkinointi olikin jakautunut kahteen osaan.

Markkinoinnin alku

Telehallintokeskuksen alaisuudessa televisiomaksujen perintäjärjestelmässä aktivoiduttiin uudella tavalla televisiomaksun suhteen,²⁸² kun perintäjärjestelmän suostuttelukeinovalikoimaa laajennettiin markkinoinnilla – tiedotuksen ja muistuttamisen rinnalle alkoi nousta yhä enemmän televisiomaksun aktiivinen myynti ja mainostus. Oletettavasti muutoksella pyrittiin vetoamaan uudella tavalla niihin, jotka epäröivät televisiomaksun hankkimista. Toisaalta siirtyminen markkinointiin oli myös tarpeellinen tukitoimi, jolla varmistettiin maksuvelvollisuudesta huolehtiminen; ilmoitusmenettelyyn siirtymisen jälkeen televisiomaksun hankkiminen perustui entistä enemmän asiakkaan oma-aloitteisuuteen, kuten luvussa 4.1 kerrotaan.

---

²⁷⁹ Laitinen 1978a, 3. Sanktioita käsitellään laajemmin tarkastuksen yhteydessä luvussa 5.

²⁸⁰ Laine 2007, 18.

²⁸¹ Denton & Woodward 2004, 262–264.

²⁸² Tv-maksut, <http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/historia.html>, viitattu 5.3.2013.

Televisiomaksujen markkinointi aloitettiin 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa, ja siitä oli päävastuussa perintäjärjestelmä. Markkinointi erosi huomattavasti aiemmasta säädös-tiedottamisesta, sillä siinä keskityttiin voimakkaasti asiakkaiden taivutteluun eikä vain suostuttelevaan informointiin. Maksua pyrittiin myymään suoraan asiakkaille tarkastajien, telemarkkinoinnin ja normaalin asiakaspalvelun avulla. Lisäksi käyttöön otettiin mainokset; laajoissa mainoskampanjoissa mainoksia esitettiin televisiossa, radiossa, internetissä, lehdissä sekä erillisille mainoslehtisille painettuina. Yleisradion pääasiassa 1970- ja 1980-luvuilla tekemät tietoiskut olivat olleet mainosmaisia, mutta luonteeltaan tiedottavia – niillä pyrittiin informoimaan, mutta ei suoraan taivuteltu ihmisiä luvan hankintaan. Sen sijaan Telehallintokeskuksen ja Viestintäviraston aikana televisiomaksumainoksissa hyödynnettiin tehokkaasti mainonnan keinoja, ja 1990- ja 2000-luvuilla esitetyt televisiomaksumainokset olivat luonteeltaan jopa tuotemainoksiin verrattavia.

4.4.1 Mainostaminen

Anu Mustosen mukaan suostuttelevat viestit ja mainokset ovat usein joko informatiivisia tai tunteisiin vetoavia. Informatiivisiin viesteihin liittyvät järkeen vetoaminen ja faktatietojen esittäminen. Tällöin voidaan esimerkiksi tuoda esille taloudellinen etu, jota suostuminen toisi mukanaan. Tunteisiin vetoavilla viesteillä puolestaan pyritään vähentämään suostuttelun kohteen vastarintaa suostuttelijan ehdotusta kohtaan muun muassa pelkoa herättämällä ja perustarpeisiin vetoamalla.²⁸³ Televisiomaksumainoksissa Mustosen esittämiä suostuttelun tyylejä käytettiin monipuolisesti. Informatiivisilla mainoksilla korostettiin televisiomaksun ja Yleisradion positiivisia puolia, mihin päätettiin keskittyä jo vuoden 1985 uudistustyöryhmän tuloksena.²⁸⁴ Tunteisiin vetoavilla mainoksilla puolestaan korostettiin maksuttomuuden negatiivisia puolia ja peloteltiin sen ikävillä seurauksilla.

Televisiomaksun positiivisten puolien esille tuonti ilmenee selkeimmin 2000-luvulla lanseeratusta televisiomaksujen iskulauseesta ”Tv-maksu. Mitä kaikkea sillä saakaan!” Lause nostettiin usein esille eri mainoksissa, ja niille kaikille oli yhteistä Yleisradion palvelujen esittely. Muun muassa mainoslehtisessä ”Usein kysyttyjä kysymyksiä tv-maksusta” toisella puolella kerrotaan televisiomaksusäädöksistä ja toisella luetellaan

---

²⁸³ Mustonen 2001, 45–49.

²⁸⁴ Yhteenveto työryhmän esityksistä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

Yleisradion ohjelmia. Niiden alle on kirjoitettu kyseinen iskulause.²⁸⁵ Vastaava esimerkki on myös ”ylen hyvää” –kampanja, jossa eri yhteyksissä televisiomaksusta puhuttaessa käytettiin sanaleikkiä Ylen hyvää ja ylen hyvää.²⁸⁶ Lisäksi Yleisradion toiminnasta kerrottiin suoraan monissa mainoksissa. Eräässä mainoksessa esimerkiksi todetaan, että ”Yleisradio on kuin pääkaupunki, jonne on keskitetty kaikki tärkeät toiminnot. Muut kaupungit sitten täydentävät kokonaisuutta, jotta koko maa toimii.” Tärkeillä toiminnoilla mainoksessa tarkoitettiin muun muassa yleishyödyllisiä julkisia palveluista sekä esimerkiksi ruotsinkielisiä ohjelmia.²⁸⁷ Yleisradion sisällön ja sen tarjoamien palveluiden esittely olikin pitkään mainosten keskeisin sisältö. Sen avulla sekä pyrittiin rohkaisemaan maksun maksamiseen että esiteltiin televisiomaksun oikeutusta sekä sen mahdollistamia palveluita. Tavallaan mainoksilla on haluttu kertoa yksinkertaisesti siitä, että televisiomaksun maksamisesta seuraa palkkio – loistavat televisio-ohjelmat.

Eräänlainen kannustuskeino oli myös ”Kiitos kun maksat” –kampanja, jossa televisiomaksua ei suoraan yritetty myydä. Kampanjan mainoksissa vain tiedotettiin, mitä kaikkea televisiomaksulla kustannetaan.²⁸⁸ Sen jälkeen ihmisiä kiitettiin maksamisesta ja kerrottiin, mitä kaikkea edullisella televisiomaksulla saa. Maksun edullisuus olikin tärkeä vaikuttamis- ja kannustuskeino, ja useissa eri mainoskampanjoissa televisiomaksun suhteellinen edullisuus oli keskeisin teema. Vuonna 1990 Yleisradio esitti kaksi tietoisuuskampanjaa, joissa vertailtiin television ohjelmatarjonnan edullisuutta muihin kulttuurimenoihin verrattuna.²⁸⁹ 2000-luvulla esitetyssä mainoksessa puolestaan kerrottiin, kuinka Suomessa on Pohjoismaiden edullisin televisiomaksu.²⁹⁰ Lisäksi esimerkiksi vuoden 2006 Pääsylippu –kampanjan mainoksissa jäljiteltiin yleisesti tunnettujen pääsylippujen ulkonäköä ja kerrottiin, kuinka ”Yleisradiolipun” hinta on vain 0,53 euroa vuorokaudessa.²⁹¹ Kampanjan aikana mainoksia esitettiin televisiossa ja sen aikana ihmisille muun muassa jaettiin pääsylippujen näköisiä kortteja, joissa oli seuraava teksti:

---

²⁸⁵ Usein kysyttyjä kysymyksiä tv-maksusta, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, , ViviMM.

²⁸⁶ Ylen hyvää –mainos, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM.

²⁸⁷ Gommin ja Pommin tv-maksu-shop -mainos, ViviMM.

²⁸⁸ Kiitos kun maksat –mainos, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM.

²⁸⁹ Lupamaksuisku 1 -tietoisuus ja Lupamaksuisku 2 -tietoisuus, Elävä arkisto.

²⁹⁰ Gommin ja Pommin tv-maksu-shop –mainos, ViviMM.

²⁹¹ Pääsylippu -mainokset, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM.

TV-maksu oikeuttaa katsomaan ja kuuntelemaan vuoden aikana mm. yli 100 konserttia YLEn kanavilta. Konsertit voi halutessaan tallentaa omaan käyttöön. Katsomossa voi nauttia mieleisiään ruokia ja juomia. Sinne voi kutsua myös ystäviään ilman eri maksua.²⁹²

Televisiomaksujen hankkimiseen pyrittiin kannustamaan ja rohkaisemaan myös huomiota ja kohua herättämällä. Vuonna 1991 lanseerattiin mainoskampanja ”Luvallinen tirkistely sallittu”, jonka aikana sekä suurissa ulkomainoksissa että television tietoisuissa esiintyi alastomia ihmisiä. Kampanja sai osakseen suurta huomiota, ja se muun muassa valittiin vuoden parhaaksi mainokseksi Suomessa. Kampanjan ja sen kanssa samanaikaisesti toteutettujen muiden markkinointitoimenpiteiden seurauksena uusia lupia hankittiin kahden kuukauden aikana 11 000 kappaletta eli mainoksen huomiohakuisuudella oli ainakin jossain määrin toivotunlainen seuraus.²⁹³ Kaksimielisen kampanjan lisäksi potentiaaliin maksajiin pyrittiin vetoamaan esikuvien ja auktoriteettien avulla. Useissa mainoksissa esiintyi julkisuuden henkilöitä, jotka kertoivat, kuinka erinomainen televisiomaksu oikein on. Erään paperitiedotteen kannessa poseeraa näyttelijä Jasper Pääkkönen, joka toteaa, että ”Ilman tv-maksua meiltä jäisi kokematta monta kunnon urheiludraamaa.”²⁹⁴ Televisiossa puolestaan on esitetty mainoksia, joissa on esiintynyt niin Martti Suosalo, Anna Hanski, Juha Veijonen kuin Tiina Lymikin.²⁹⁵ Mainoksissa kuitenkin ehkä keskeisimmät hahmot olivat Gommi ja Pommi²⁹⁶, joiden ympärille rakennettiin todella suuri kampanja 2000-luvulla. Gommi ja Pommi nimittäin esiintyivät muun muassa lahjakorteissa, televisiomainoksissa, radiossa ja mainoslehtisissä. Gommille ja Pommille perustettiin myös omat nettisivut, joilta televisiomaksun pystyi helposti tilaamaan. Lisäksi kampanjaan kuului erilaista Gommi ja Pommi -oheismateriaalia, kuten pipoja.²⁹⁷

Vuonna 2008 televisiomaksuainonnassa otettiin käyttöön uusi keino kun televisiomaksulahjakortti²⁹⁸ tuli myyntiin. Lahjakortin taustalla oli huoli vähentyvistä televisio-

---

²⁹² Kutsu konserttiin!, Pääsylippu –mainos, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM.

²⁹³ Viestintävirasto 15 vuotta, kansio 1, Vivi.

²⁹⁴ Jasper Pääkkönen -mainos, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM.

²⁹⁵ Lupapalvelut 70-vuotta eikä suotta -mainos ja Lupa helpottaa elämää -mainos, tietoisukkooste, ViviMM; Tiina Lymi & Juha Veijonen –mainos, ViviMM.

²⁹⁶ Gommi ja Pommi on M.A. Nummisen ja Pedro Hietasen muodostama kissa- ja jänisasuihin pukeutuva duo, joka esittää erityisesti lastenmusiikkia. Facebook Gommi & Pommi, <https://www.facebook.com/GommiJaPommi>, viitattu 6.3.2013.

²⁹⁷ Gommin ja Pommin tv-maksu-shop -mainos, ViviMM; Gommi ja Pommi -radiomainokset 2007, ViviMM; Tv-maksulahjakortti, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM.

²⁹⁸ Lahjakortti oli mahdollista ostaa halutun pituiselle ajalle kuukaudesta vuoteen. Käytännössä lahjan antaja oli yhteydessä Viestintävirastoon ja teki television käyttöönnottoilmoituksen. Virastosta tilaajalle

maksun maksajista, mutta sen avulla pyrittiin myös luomaan mukava, uusi keino televisiomaksun maksamiselle. Lahjakortin taustalla nimittäin oli ajatus, että tunnolliset maksajat, kuten vanhemmat, pystyivät hankkimaan televisiomaksun lahjaksi lapsilleen. Viestintäviraston mukaan se hoituu ”kivemmin” lahjakortin avulla kuin niin, että lapset tuovat laskut vanhempien maksettaviksi.²⁹⁹ Televisiomaksu olikin ollut mahdollista maksaa toisen henkilön puolesta jo ennen lahjakorttia, mutta lahjakortin avulla mahdollisuudesta haluttiin tiedottaa paremmin ja laajemmin. Lahjakortti tuotiinkin markkinoille laajan Gommi ja Pommi -aiheisen mainoskampanjan avulla, ja lahjakorttimainoksia esitettiin muun muassa radiossa, internetissä ja lehdissä. Lahjakortilla pyrittiin lisäksi kohottamaan televisiomaksun imagoa ja luomaan siitä lahjaksi kelpaava tuote tai palvelu. Viestintäviraston mukaan nimittäin ”Tv-maksu on erityisesti nuorille hyödyllinen lahja. Se sopii esimerkiksi opiskelun takia kotoa pois muuttavalle nuorelle tai yhteisen kodin perustaville. Sen voi kätevästi antaa myös yo-, kihlajais- tai häälahjaksi.”³⁰⁰

Kannustamisen ohella televisiomaksuainonnassa turvauduttiin uhkailuun ja pelotteluun. Se nousi esiin mainoksissa, joissa tuotiin ilmi maksamattomuuden seuraukset itselle ja muille. Esimerkiksi erään mainoskampanjan tunnus oli lause ”Kun yksi ei maksa, muut maksavat enemmän”. Kampanjaan kuului muun muassa mainos, jossa mies syö ravintolassa. Aterian päätteeksi hän vie laskun toiseen pöytään ja poistuu paikalta mitään sanomatta.³⁰¹ Toisessa mainoksessa puolestaan mies tankkasi huoltoasemalla autoaan ja laittoi tankkaamisen jälkeen bensiinipistoolin suoraan seuraavan auton tankkiin. Tämän jälkeen hän ajoi tiehensä ja maksu jäi seuraavan huoleksi.³⁰² Erään toisen kampanjan myötä taas tuli tutuksi ”Seuraava maksaa” -tunnuslause. Kampanjan aikana esitettiin televisiomainosta, jossa kaupan kassalla edellä menevä henkilö asettaa hihnalle kyltin, jossa lukee ”seuraava maksaa”.³⁰³ Näin ollen mainosten kautta haluttiin tuoda esille jokaisen velvollisuus maksaa televisiomaksu samoin kuin muut palvelut. Sanomaa vielä korostettiin esittämällä maksamattomuuden seuraukset

---

lähetettiin lasku ja erillinen juhlava lahjakortti, jonka tämä sai antaa lahjan vastaanottajalle. Tv-maksulahjakortti, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM

²⁹⁹ HS, <http://www.hs.fi/talous/artikkeli/Viestint%C3%A4virasto+Tv-lupa+sopii+vaikka+h%C3%A4%C3%A4lahjaksi/1135236320848>, viitattu 8.3.2013.

³⁰⁰ Tv-maksulahjakortti, Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010, ViviMM; Viestintävirasto, http://www.ficora.fi/index/viestintavirasto/lehdistotiedotteet/2008/P_22.html, viitattu 5.3.2013.

³⁰¹ Kun yksi ei maksa, muut maksavat enemmän –mainos (ravintolassa), Tietoiskukooste, ViviMM.

³⁰² Kun yksi ei maksa, muut maksavat enemmän –mainos (huoltoasemalla), Tv-maksuainokset 2001–2006, ViviMM.

³⁰³ Seuraava maksaa –mainos, Tietoiskukooste, ViviMM.

muille ihmisille ja koko yhteiskunnalle. Lisäksi mainosten piiloviestin ohella niihin kuului jo Yleisradion tietoiskuista tuttuja piirteitä ja suoria, informatiivisia viestejä. Esimerkiksi Gommi ja Pommi kertoivat eräässä mainoksessa rangaistuksen suuruuden sekä puhuivat Yleisradion tarjoamista palveluista.³⁰⁴ Tällä pyrittiin selkeästi muistuttamaan, että maksu oli lakisääteinen velvollisuus, jonka täyttämällä katsoja sai rahoilleen vastinetta.

Televisiomaksujen kehittämistyöryhmän raportissa vuodelta 1985 todetaan, että televisiomaksua koskevassa tiedotustoiminnassa tulisi huomioida erityisesti ne ryhmät, joissa tutkimusten mukaan maksuvelvollisuuden laiminlyönti on yleisintä.³⁰⁵ Asiaan paneuduttiin tiedottamisessa, kuten luvussa 4.3 kerrotaan. Se nousi kuitenkin voimakkaasti esiin myös suoranaيسessa mainonnassa, ja mainoksia kohdistettiin tiedotteiden tavoin tietyille ryhmille. Vuonna 1993 toteutettiin suuri Puhumatta paras – mainoskampanja, jonka aikana televisiossa esitettiin laajasti televisiomaksumainoksia. Siihen kuului myös keskeisesti kohdennettu mainonta. Marraskuussa 1993 lähetettiin 100 000 luvattomaan kotitalouteen Kotivinkki -lehden näytenumero, jonka välissä oli televisiolupamainos sekä palautuskuori luvan hankkimista varten. Mainoksessa oli kuvattuna ”syyttävä sormi”, ja siinä kerrottiin otsikon ”Jos olisin tiennyt, mitä luvaton TV:n katselu minulle maksoi, olisin hankkinut TV-luvan” alla seuraava tarina:³⁰⁶

Vuosi sitten ostin TV-vastaanottimen. Sen hinta oli 3.900 markkaa. En kuitenkaan tullut hankkineeksi TV-lupaa. Vuotta myöhemmin jäin kiinni luvattomasta TV:n katselusta. Seuraukset olivat uskomattomat – lupatarkastaja ilmoitti luvattomuudesta poliisilaitokselle, josta sain kutsun saapua poliisikuulusteluun. Seuraavan kerran kuulin asiasta, kun haastemiehet toivat minulle haasteen saapua oikeuteen syytettynä luvattomasta TV:n katselusta. Tapaus oli selvä: Oikeus tuomitsi minut maksamaan 15 päiväsakkoa, joka tekee yhteensä 1.500 markkaa, sekä samalla vastaanotin tuomittiin valtiolle menetetyksi. Lisäksi oikeus tuomitsi minut maksamaan takautuvasti TV-lupamaksuja 852 markkaa. Kokonaiskustannukset olivat 6.492 markkaa. Kyllä TV-lupa olisi kannattanut hankkia ajoissa.³⁰⁷

Mainoksen sävy oli uhkaava ja varoittava perinteisten tarkastusmainosten tavoin.

Mainoksella haluttiinkin selvästi muistuttaa, ettei luvan hankkiminen ollut vapaaehtoista

---

³⁰⁴ Gommin ja Pommin tv-maksu-shop -mainos, ViviMM.

³⁰⁵ Yhteenveto työryhmän esityksistä, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985, Vivi.

³⁰⁶ Tiedote 3.11.1993, Telehallintokeskus, Vivi; Luomi & Kettula 1994.

³⁰⁷ Kertomuksen nimimerkkinä oli Entinen luvaton TV:n katselija. Tiedote 3.11.1993, Telehallintokeskus, Vivi.

vaan velvollisuus, jonka laiminlyönnistä rangaistiin ankarasti.³⁰⁸ Yleisradion teettämän tutkimuksen mukaan mainoksen avulla haluttiin myös vedota suoraan luvattomiin henkilöihin ja kertoa, että heidän luvattomuutensa oli viranomaisten tiedossa. Koska lehti ja siten tiedote jaettiin vain luvattomiin talouksiin, sen kohdennettu viesti välittyi heti vastaanottajalle ja saattoi siten havahduttaa katsojat ymmärtämään, että lupa-tarkastus oli suunnitelmallista toimintaa. Usein kun luultiin, että tarkastuksia tehtiin vain luvan irtisanoneisiin talouksiin sekä satunnaisesti kaikkiin – myös luvallisiin – asuntoihin.³⁰⁹

Kotivinkki oli poikkeuksellinen mainos, jonka tarkoitus oli herättää huomiota. Se ei kuitenkaan suinkaan ollut ainoa kohdennettu mainos. Esimerkiksi 2000-luvulla televisiomaksuainoksia julkaistiin useana vuonna Ylioppilaskalenterissa³¹⁰ eli niillä pyrittiin vetoamaan ryhmään, joka usein laiminlöi maksuvelvollisuuden – opiskelijoihin. Mainokset olivat toisinaan Kotivinkin tavoin uhkaavia, mutta toisinaan myös kannustavia ja suostuttelevia. Esimerkiksi lukukauden 2009–2010 kalenterissa Gommi osoittaa etusormella lukijaa ja toteaa, että ”TV-MAKSU PITÄÄ MAKSAA.” Vieressä Pommi säästää sanomaa toteamalla ”Just niin! Tsekkaa tv-maksu-shop.fi”.³¹¹ Seuraavan vuoden kalenterissa puolestaan ylistetään televisiomaksua sekä sen mahdollistamaa riippumatonta ja monipuolista tiedonvälitystä. Mainoksessa luonnollisesti myös kehoitetaan tekemään käyttöönottoilmoitus.³¹²

4.4.2 Suoramarkkinointi

Televisiomaksujen markkinointiin kuului mainostamisen ohella myös aktiivinen maksun myyminen varsinkin 1990- ja 2000-luvuilla. Televisiomaksun myynnin organisoinnista oli päävastuussa perintäjärjestelmä, mutta varsinainen myyntityö oli ulkoistettua toimintaa.

1990-luvun puolivälissä televisiomaksun myynnissä otettiin käyttöön uusi televisio-maksun myyntikeino – telemarkkinointi. Puhelimitse tehtävän televisiomaksun myynnin tarkoituksena oli tavoittaa henkilöitä, jotka eivät olleet tehneet käyttöönotto-

---

³⁰⁸ Mainittu 6 492 markkaa on vuoden 2011 euroiksi kuluttajahintaindeksin avulla muunnettuna 1 452 euroa. Rangaistus oli siis todella tuntuva. Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin (verkkojulkaisu).

³⁰⁹ Luomi & Kettula 1994.

³¹⁰ Ylioppilaskalenteri on Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan vuosittain julkaisema, opiskelijoille jaettava kalenteri. HYY, <http://hyy.helsinki.fi/fi/opiskelijalle/j%C3%A4senmaksut-edut/j%C3%A4senedut-ja-%E2%80%93palvelut>, viitattu 8.3.2013.

³¹¹ Ylioppilaskalenteri 2009–2010, takakansi.

³¹² Ylioppilaskalenteri 2010–2011, takakansi.

ilmoitusta tai lunastaneet televisiолupaa alueellisista tai muuttaneille suunnatuista kirjekampanjoista huolimatta. Puhelimessa henkilöiltä tiedusteltiin televisiomaksun tarpeellisuutta ja tarjottiin mahdollisuus sen hankkimiseen. Käytännössä myyntityö toteutettiin niin, että Viestintävirasto palkkasi telemarkkinointiin erikoistuneita yrityksiä tekemään myyntityötä, ja toimitti niille tiedot talouksista, joilla televisiomaksua ei ollut. Viestintäviraston henkilöstö ei osallistunut myyntityöhön.³¹³

Televisiomaksun myyntiin osallistuivat myös televisiomaksutarkastajat. Tarkastusten yhteydessä tarkastajat tarjosivat asiakkaalle mahdollisuutta tehdä käyttöönottoilmoitus välittömästi seuraavasta päivästä alkaen eli tarkastaja käytännössä tarjoutui tekemään tilauksen asiakkaan puolesta. Jos tarkastaja ei tavoittanut asiakasta, hän jätti postiluukkuun tai -laatikkoon kirjeen, jossa kerrottiin tarkastajan käyneen ja palaavan asiaan. Kirjeeseen kuului myös tilauslomake eli tarkastaja ikään kuin myi televisiomaksua kirjeen avulla. Lisäksi tarkastajien oli mahdollista soittaa asiakkaalle ja myydä maksua puhelimitse normaalin telemarkkinoinnin tapaan.³¹⁴

Telemarkkinointi oli kallista, sillä telemarkkinointiyritykset laskuttivat Viestintävirastoa soitettujen puheluiden perusteella.³¹⁵ Lisäksi tarkastajille maksettiin palkkio jokaisesta uudesta telemarkkinoinnin kautta tehdystä käyttöönottoilmoituksesta.³¹⁶ Siitä huolimatta toiminta oli kannattavaa, koska kaikista telemarkkinointiyritysten tavoittamista³¹⁷ henkilöistä keskimäärin kymmenen prosenttia teki käyttöönottoilmoituksen.³¹⁸ Yhteensä tarkastajien ja yritysten tekemän telemarkkinoinnin kautta saatiin uusia maksajia lähes 150 000 vuosina 1998–2012.³¹⁹

Sekä telemarkkinoinnin että tarkastajien tekemän myyntityön tarkoitus oli paitsi lisätä televisiomaksun maksajien määrää myös madaltaa sen hankkimisen kynnystä: yllättäen saapuva tarkastaja tai puhelu saattoi saada ihmiset tilaamaan maksun ilman suurempaa harkintaa. Lisäksi suoramarkkinointi tarjosi erittäin helpon keinon käyttöönottoilmoituksen tekemiseen, sillä asiakkaan ei tarvinnut itse edes täyttää lomaketta, vaan

---

³¹³ Ohjeet televisiomaksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

³¹⁴ Ohjeita televisiomaksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

³¹⁵ Kristiina Holmasto, Helsingissä 10.4.2013, haastattelija SP.

³¹⁶ Televisiomaksutarkastajien tehtävät ja palkkiot, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

³¹⁷ Tavoitetuilla tarkoitetaan puhelimeen vastanneita henkilöitä.

³¹⁸ Anssi Laakso, Helsingissä 10.4.2013, haastattelija SP. Tarkastajien prosenteista ei ole tietoa.

³¹⁹ Luku sisältää sekä telemarkkinointiyritysten että tarkastajien myynnin seurauksena tilatut maksut. Telemarkkinointitilasto, Vivi.

asia hoitui joko tarkastajan tai telemarkkinointiyrityksen kautta. Suoramarkkinointi kuuluikin oleellisesti perintäjärjestelmän käyttämään suostuttelukeinojen valikoimaan.

5 Televisiomaksutarkastus

Kontrollipolitiikan päämääränä on Jukka Kekkonen ja Heikki Ylikankaan mukaan olemassa olevan yhteiskuntajärjestelmän puolustaminen.³²⁰ Ahti Laitisen mukaan sen harjoittamisessa keskeisessä osassa ovat yhteiskunnan virallisten instituutioiden asettamat sanktiot, joita yksilö joutuu kohtaamaan oman käyttäytymisensä seurauksena.³²¹ Kuten luvussa 4.4 kerrotaan, sanktioiden tarkoitus on toimia normin vahvistajina ja ohjata käyttäytymistä haluttuun suuntaan.³²² Kyseisessä luvussa esitellään positiivisia sanktioita ja niiden mahdollistamaa palkitsemista osana kontrollipolitiikkaa. Sanktiot voivat kuitenkin olla myös negatiivisia; useimmiten sanktiot mielletään ainoastaan negatiivisiksi ja ne rinnastetaan rangaistuksiin.³²³ Tällöin rankaiseminen on konkreettinen keino, jonka avulla ihmiset pyritään saamaan toimimaan halutulla tavalla ja normin mukaisesti.

Televisiomaksujen kohdalla rankaiseminen on muodostanut yhdessä suostuttelun kanssa kontrollipolitiikan perustan – sen avulla ihmisiä yritettiin ohjata televisiomaksun maksamiseen. Kontrollipolitiikan toteuttamisessa rankaiseminen oli osa televisiomaksujen tarkastustoimintaa, joka on maksun perintätoimien kääntöpuoli. Koska rankaiseminen ei kuitenkaan ollut mahdollista ilman laittoman teon paljastumista, tarkastustoimintaan kuului oleellisesti eräänlaisena tukitoimena maksuvelvollisuuden noudattamisen valvonta – tarkkailu. Sen avulla pyrittiin tuomaan esiin epäkohtia, joihin sitten puututtiin rankaisemalla. Tarkastustoiminta olikin jakautunut kahtia: se alkoi tarkkailusta ja päättyi rankaisemiseen, ellei tavoitetta saavutettu ennen sitä.

Tarkastustoiminnassa pyrittiin puuttumaan luvattomaan television ja radion käyttöön joko muuttamalla luvaton käyttö luvalliseksi tai estämällä luvattoman laitteen käyttö kokonaan – esimerkiksi jo vuoden 1927 radiolaissa määrätään viranomaiset tarkkailemaan luvattomuutta ja estämään luvattoman laitteen käyttö.³²⁴ Koska konkreettinen käytön estäminen kuitenkin oli mahdotonta eikä ketään voitu pakottaa televisiomaksun hankkimiseen, tarkastustoiminnassa yritettiin vaikeuttaa laitonta

---

³²⁰ Kekkonen & Ylikangas 2003, 79–80.

³²¹ Laitinen 1978a, 3.

³²² Laine 2007, 18.

³²³ Laitinen 1978a, 3.

³²⁴ 8/1927.

television ja radion käyttöä sekä tehdä niiden katsomisesta kannattamatonta ja epähoukuttelevaa erilaisin tarkkailu- ja rankaisukeinoin. Rankaisemisen ja tarkkailun yhteydessä käytetyt keinot kuitenkin erosivat huomattavasti suostuttelusta. Suostuttelussa ihmisiä kannustettiin vapaaehtoiseen, oma-aloitteiseen maksamiseen, kun taas rankaisemisessa käytettiin pelkoa ja uhkailua. Rankaisemiseen turvauduttiinkin usein silloin, kun suostuttelu ei jostakin syystä saanut ihmisiä toimimaan lain edellyttämällä tavalla; rankaiseminen oli viimeinen keino vedota henkilöihin, joita suostuttelu ei vakuuttanut.

Lainsäädäntö ja kotirauha

Radiolaitteet ovat valtion silmälläpidon alaisia. Niillä, joiden huoleksi silmälläpito on annettu, on oikeus, jos todennäköisillä³²⁵ perusteilla epäillään jonkun, noudattamatta tämän lain säännöksiä, rakentaneen radiolaitteen tai sellaista laitetta käyttävän, toimittaa tarkastus asian selville saamiseksi.³²⁶

Televisiolupien tarkastus perustui yli 70 vuoden ajan radiolakiin ja sen yllämainittuun pykälään, mutta toiminnan luonnetta tarkennettiin kahdesti valtioneuvoston päätöksillä. Vuonna 1933 valtioneuvosto teki päätöksen yleisradiovastaanottoa tarkoittavista laitteista ja luvista. Siinä todettiin, että ”Vastaanottolaite ja sen toiminta ovat valtion silmälläpidon alaiset. Laitteen haltijan tulee noudattaa niitä määräyksiä, joita asianomaiset valtionviranomaiset tässä kohdin antavat.”³²⁷ Päätös oli merkittävä, sillä sen seurauksena kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö antoi vuonna 1934 määräyksen, jossa tarkastustoimet siirrettiin Yleisradion vastuulle.³²⁸

Vuonna 1981 valtioneuvosto uudisti vuoden 1933 päätöstä ja siihen lisättiin kohta, jonka mukaan ”vastaanottimen käyttämiseksi katsotaan myös sen pitäminen tai säilyttäminen sellaisissa olosuhteissa, joissa se koska tahansa on vähäisin toimenpitein käytettävissä yleisradiolähetyksen vastaanottamiseen”.³²⁹ Päätöksen jälkeen tarkastustoiminta helpottui, sillä enää tarkastustilanteessa ei tarvinnut tehdä tulkintoja siitä, onko laite käytössä – sen nimittäin oletettiin olevan käytössä, ellei käyttämättömyys ollut

---

³²⁵ Termi todennäköisyys viittaa tässä epäilyä radiolain rikkomisesta. Kyse voi olla ilmiannosta, epäillyn henkilön puheista ja käyttäytymisestä tai viranomaisen havainnoista, kuten antennin näkemisestä tai ohjelman kuulemisesta. Hiekkataipale 1976, 33.

³²⁶ 8/1927.

³²⁷ 291/1933.

³²⁸ Tiedoksianto O.Y. Suomen Yleisradio A.B:lle 30.8.1934, kansio 2, Vivi.

³²⁹ 696/1981.

ilmiselvää. Todellisuudessa vain television vieminen varastoon tai sen pakkaaminen laatikkoon todisti, ettei laite ollut käytössä. Sen sijaan esimerkiksi töpselin irrottaminen seinästä ei riittänyt, sillä televisio oli edelleen helposti käytettävissä.³³⁰

Vuoteen 1999 asti maksun tarkastaminen perustui vuoden 1927 lakiin ja sen perusteella tehtyihin valtioneuvoston päätöksiin. Sen jälkeen laki kumottiin ja korvattiin uudella lailla valtion televisio- ja radorahastosta. Siinä televisiomaksutarkastus oli edelleen keskeisessä osassa, ja se oli määrätty Telehallintokeskuksen velvollisuudeksi.

Telehallintokeskus valvoo 9 §:n mukaisen ilmoitusvelvollisuuden noudattamista. Telehallintokeskus voi määrätä tätä tehtävää suorittamaan erityisiä tarkastajia.³³¹

Televisiomaksutarkastus on näin ollen lakien nojalla oikeutettua. Usein se myös koettiin legitimiiksi, sillä maksun tunnollisesti maksaneiden mielestä salakuuntelua ja -katselua piti valvoa.³³² Koska maksun kuitenkin jätti viimeisinä vuosina maksamatta 10–25 prosenttia maksuvelvollisista kotitalouksista,³³³ televisiomaksu ei saavuttanut täydellistä oikeutusta kansan parissa. Sen vuoksi maksuvelvollisuuden ja lain noudattamista valvottiin ovelta ovelle tehtyjen televisiomaksutarkastusten avulla.

Vuoden 1933 valtioneuvoston päätöksessä radiolaitteiden tarkastajille annettiin oikeus päästä siihen paikkaan, jossa radiota tai sen osaa säilytettiin. Lisäksi päätöksessä veloitettiin radion käyttäjä esittämään voimassa oleva lupa tarkastajalle tarkastuksen yhteydessä.³³⁴ Näin ollen tarkastajat saivat oikeuden mennä sisään ihmisten asuntoihin ilman heidän suostumustaan, mikäli oli syytä epäillä radiolaitteen olevan käytössä. Käytännössä tarkastaja ei kuitenkaan voinut tunkeutua väkisin sisään, jos asukas tiukasti esti tarkastuksen suorittamisen.³³⁵ Tilanne säilyi ennallaan myös vuonna 1981 tehdyn päätöksen jälkeen.³³⁶ Periaatteessa tarkastajilla oli edelleen oikeus päästä tilaan, jossa televisiota epäiltiin käytettävän ilman lupaa. Käytännössä heillä ei kuitenkaan ollut

---

³³⁰ Tieto perustuu omaan kokemukseeni ja perehdytykseeni tv-maksujen asiakasneuvojana.

³³¹ 745/1998.

³³² Esim Lyytinen 1996, 120–121.

³³³ Tv-maksujohtaja Anssi Laakso, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012; Ala-Fossi 2012, 39–40.

³³⁴ 291/1933.

³³⁵ Kotirauhan yhteydessä rajanveto sen ja tarkastajan oikeuksien välillä on vaikeaa. Esimerkiksi luvussa 5.3 esiteltävä tapaus, jossa asunto on tarkastettu kahdesti ja lopulta radio on löydetty keittiön kaapista, on ristiriidassa tarkastajien valtuuksien kanssa. Toisaalta saattoihan olla, että asukas antoi luvan tarkastukseen vapaaehtoisesti tai johdateltuna tietämättä oikeuksiaan. Vaikka vastaavanlaisia tapauksia on varmasti muitakin, en ota tässä tutkimuksessa kantaa joidenkin yksittäisten tarkastajien toimiin ja mahdollisiin ylilyönteihin, vaan keskityn viralliseen linjaan ja ohjeisiin.

³³⁶ 696/1981.

oikeutta päästä toteamaan asiaa, jos asukas esti tarkastuksen, sillä laki takavarikosta ja etsinnästä rikosasioissa³³⁷ sekä asetus radiolaitteiden tarkastuksesta³³⁸ estivät kotietsinnän suorittamisen. Sen vuoksi tarkastusten käytännön toteuttaminen oli joskus hankalaa, ja toisinaan tarkastajan oli turvauduttava poliisin apuun, jonka turvin tarkastusta voitiin yrittää uudelleen. Poliisin läsnäolo ei kuitenkaan velvoittanut asukasta edelleenkään sallimaan tarkastusta eikä poliisi voinut sitä vaatia. Poliisilla ei ollut oikeutta suorittaa kotietsintää.³³⁹ Näin ollen poliisin apuun turvautumisella pyrittiin tarkastuksen yhteydessä ensisijaisesti pelottelemaan asukasta. Poliisin ilmestyminen oven taakse oli pelottavampaa kuin pelkän tarkastajan. Sen vuoksi asukas saattoi suostua tarkastuksen suorittamiseen, vaikka todellisuudessa hänellä olisi ollut oikeus kieltää se – samoin kuin alkuperäisen tarkastusyrittelyn yhteydessä.

Tarkastustoiminnan ongelmana olikin lähes koko ajan tasapainoilu tarkastusten laillisuuden ja välttämättömyyden sekä kotietsinnän ja kotirauhan välillä. Yleisradion ollessa vastuussa tarkastuksista se pyrki jatkuvasti tuomaan esille tarkastusten lainmukaisuutta ja välttelemään kotirauhaan liittyviä ongelmia. Yleisradion tarkastuksia käsitelleessä diskurssissa muun muassa korostettiin, ettei lupatarkastuksessa ole kyse kotietsinnästä vaan lakiin perustuvasta valvontaoikeudesta ja -velvollisuudesta.³⁴⁰ Yleisradiossa myös tehtiin useita aloitteita, joilla tarkastajien valtuuksia olisi haluttu lisätä ja valvontaa helpottaa. Se muun muassa esitti toistuvasti peilauslaitteen käyttöönottoa. Sen avulla televisiosignaali olisi voitu havaita asunnon ulkopuolelta television ollessa auki, ja laitetta suunniteltiinkin käytettäväksi erityisesti niissä tilanteissa, joissa asukas esti tarkastuksen suorittamisen.³⁴¹ Peilauslaitetta ei kuitenkaan koskaan otettu käyttöön Suomessa, sillä se on ilmeisesti koettu kotirauhaa häiritseväksi. Koska tarkastusten tekemistä ei onnistuttu helpottamaan peilauslaitteen kaltaisilla uudistuksilla, toiminnassa oli pakko keskittyä itse tarkastushetkeen. Käytännössä tarkastuksissa pyrittiin pääsemään sellaiseen vuorovaikutukseen, jossa asukas ei

---

³³⁷ 260/1959.

³³⁸ 367/1954.

³³⁹ 260/1959; Televisiolupatyöryhmän mietintö 1981; Aamulehti 13.1.1983, Niemensalo 1984. Poliisilla ei ollut oikeutta suorittaa kotietsintää tarkastuksen tai esitutkinnan yhteydessä. Poliisilla oli kuitenkin oikeus noutaa takavarikoitavaksi määrätty laite, jos se oli mahdollista ilman varsinaista etsintää, vaikka asukas olisi vastustanut takavarikointia. Poliisilla oli siis oikeus mennä ilman asukkaan suostumusta asuntoon vain silloin, kun luvattoman laitteen käyttö oli jo etukäteen havaittu, eikä nimenomaan toteamaan asiaa. TS 16.4.1986, Vivi; 260/1959.

³⁴⁰ TS 16.4.1986, Vivi; Aamulehti 13.1.1983, Niemensalo 1984.

³⁴¹ Ongelmia lupamaksujen perinnässä ja lupatarkastuksessa 1.2.1986, kansio 3, Vivi; Lupatarkastus- ja tiedotustoiminta, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985; Hiekkataipale 1976, 5.

halunnut tai osannut estää tarkastuksen suorittamista, vaikka siihen olisi ollut oikeus. Siten tarkastus voitiin suorittaa ilman, että asukkaan kotirauhaan kajottiin, koska kaikki tapahtui asukkaan suostumuksella.

Kotirauhan rikkominen oli varsinkin televisiomaksun loppuaikoina yleinen puheenaihe, ja siihen vedottiin usein tarkastuksen estämiseksi. Kotirauha myös oli syy, johon vedoten maksu jätettiin maksamatta.³⁴² Usein ihmiset ajattelivat, ettei tarkastajalla ole oikeutta tunkeutua sisään, joten maksuttomuudesta ei muka voinut jäädä kiinni.

Tarkastustoiminta ei kuitenkaan estynyt sen vuoksi vaan ainoastaan vaikeutui.

Käytännössä 2000-luvulla tarkastaja ei voinut edelleenkään mennä väkisin sisään toteamaan lain rikkomista. Jos tarkastajalla kuitenkin oli vahva epäily, kuten näkö- tai kuulohavainto, television käyttämisestä ilman käyttöönottoilmoituksen tekemistä, rangaistus saatettiin määrätä ilman, että asukasta kuultiin asiassa. Tällöin vedottiin ilmoitus- ja näyttövelvollisuuteen tarkastuksen yhteydessä.³⁴³ Asukkaan ei siis täytynyt päästää tarkastajaa sisälle kotirauhaan vedoten, mutta toisaalta hänen piti pystyä todistamaan tarkastushetkellä tarkastajalle, ettei asunnossa ole televisiota tai siihen rinnastettavaa laitetta, mikäli tarkastajalla oli vahva epäily sen olemassa olosta.

Käytännössä ainoa keino tehdä tämä oli päästää tarkastaja sisälle toteamaan asia.

Toiminta oli samanlaista myös aiemmin. Esimerkiksi 1970-luvulla tarkastajan oli aina tehtävä tutkintailmoitus poliisille, jos asukas kieltäytyi esittämästä lupia, mutta myönsi radion tai television olevan käytössä. Aina myöntämistä ei edes tarvittu, vaan tarkastajan havainto oli riittävä peruste ilmoituksen tekemiselle.³⁴⁴ Niinpä tarkastajan ei edes täytynyt pyrkiä sisään asuntoon, koska pelkkä havainto tai toisinaan vahva epäily oli riittävä peruste rangaistukselle. Edellytyksenä on kuitenkin ollut, että kuka tahansa olisi voinut tehdä vastaavan havainnon. Tirkistely ja asuntoihin kurkkiminen oli kiellettyä.³⁴⁵ Tarkastajien ei siis tarvinnut rikkoa kotirauhaa televisiomaksu-velvollisuuden selvittämiseksi, vaikka asukas esti tarkastuksen suorittamisen. Sen sijaan tilanteissa, joissa tarkastaja ei voinut asunnon ulkopuolelta tehdä havaintoa television käytöstä, asia jäi usein selvittämättä.

---

³⁴² Luomi & Kettula 1994.

³⁴³ Näytön riittävyys, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi; Tarkastaja Jari Jokinen, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

³⁴⁴ Hiekkataipale 1976, 8-9.

³⁴⁵ Luonnollisesti myös asukkaan kertomus television olemassaolosta oli riittävä peruste sanktion määräämiseen, vaikka asiaa ei olisi näytetty toteen. Ohjeita tv-maksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

Jos tarkastajaa ei päästetty sisälle toteamaan asiaa, tämä raportoi havainnoistaan eteenpäin – aluksi poliisille ja myöhemmin Telehallintokeskukseen ja Viestintävirastoon. Asia ratkaistiin tällöin tarkastajan tekemän tutkimusilmoituksen tai tarkastuskertomuksen perusteella, ja se perustui ainoastaan tarkastajan havaintoihin.³⁴⁶ Niinpä sanktioiden määräämisessä saattoi tapahtua myös virheitä. Oman asiakaspalvelukokemukseni mukaan tarkastaja oli esimerkiksi nähnyt välkkyvää kuvaa asunnosta. Asukkaan mukaan kyseessä oli tietokone, mutta tarkastaja tulkitsi sen televisioksi. Koska asiaa ei selvitetty heti tarkastushetkellä päästämällä tarkastajaa sisälle, asukas määrättiin maksamaan takautuvaa televisiomaksua sekä tarkastusmaksu. Hänellä oli tietenkin mahdollisuus valittaa päätöksestä, mutta käytännössä asian toteen näyttäminen oli mahdotonta enää myöhemmin.

5.1 Tarkkailu

Kun Yleisradio vuonna 1926 alkoi välittää radion kuuntelulupia, luvaton radion kuuntelu – salakuuntelu – ei vielä ollut kriminalisoitua. Radion kuuntelua varten toki piti hankkia lupa, mutta luvattomuuden valvomiseksi ei vielä ollut keinoja eikä valtuuksia. Vuonna 1926 Yleisradio saikin paljon valituksia lupansa maksaneilta kuuntelijoilta, sillä heidän mielestään Yleisradion olisi pitänyt ryhtyä toimiin salakuuntelun kitkemiseksi. Yleisradio osoittautui lähes neuvottomaksi tilanteen edessä, eikä kulkulaitosministeriölläkään ollut ratkaisua asiaan. Sen mukaan asialle ei voitaisi tehdä mitään ennen kuin lupien myynti siirtyisi valtion vastuulle.³⁴⁷

Käytännössä Yleisradio kuitenkin yritti vaikeuttaa salakuuntelua, ja se teki aiheesta useita aloitteita. Yleisradiolehdessä muun muassa esitettiin tekeillä olevan radiolain täydentämistä siten, että se velvoittaisi radioiden myyjät pitämään luetteloa ostajista ja toimittamaan kyseisen luettelon paikalliseen posti- ja lennätinkonttoriin. Sieltä luvottomien kuuntelijoiden tiedot toimitettaisiin edelleen poliisille.³⁴⁸ Ehdotusta kuitenkin vastustettiin, eikä se koskaan toteutunut. Radiokauppiaat muun muassa vastustivat sitä kiivaasti, sillä heidän mukaansa radion ostajat tinkisivät kuuntelumaksun verran radion myyntihinnasta.³⁴⁹ Yleisradio myös neuvotteli toistuvasti erillisen tarkastuspoliisin palkkaamisesta yhtiön palvelukseen. Neuvottelut eivät kuitenkaan johtaneet Yleisradion toivomaan tulokseen. Niissä valvonta päätettiin jättää poliisi-

---

³⁴⁶ Esim. Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

³⁴⁷ Lyytinen 1996, 31 ja 120.

³⁴⁸ Mt., 120–121.

³⁴⁹ Mikkonen 1989, 19.

viranomaisille, joille maksettaisiin 20 markan palkkio jokaisesta kiinni jääneestä salakuuntelijasta. Poliisien suorittamaa valvontaa tehtiin kuitenkin vain Helsingin seudulla, joten se jätti ison osan salakuunteliijoista valvontatoimien ulkopuolelle.³⁵⁰

Vuoden 1927 radiolaki ja asetus radiolaitteista muuttivat tilanteen lupien kontrolloinnin kannalta. Silloin lupien myynti, radiorahaston hoito ja salakuuntelun valvonta tulivat posti- ja lennätinhallituksen tehtäväksi. Uudistuksen yhteydessä salakuunteluun kiinnitettiin entistä enemmän huomiota ja sitä pyrittiin estämään Yleisradion jo aiemmin esittämällä tavalla: posti- ja lennätinhallitus päätyi palkkaamaan yhteistyössä Yleisradion kanssa neljä etsivää, joiden tehtävä oli valvoa salakuunteliijoita. Toiminnan painopiste säilyi kuitenkin edelleen pääkaupunkiseudulla, sillä tarkastajista kaksi toimi Helsingin seudulla ja kaksi muualla Suomessa.³⁵¹

Posti- ja lennätinhallitus oli vastuussa radiosalakuuntelun estämisestä vuoteen 1934 asti, jolloin se luopui muun muassa etsivätoiminnasta. Yleisradion piirissä etsiviä pidettiin kuitenkin välttämättöminä salakuuntelun kontrolloinnissa, minkä vuoksi se aloitti neuvottelut kulkulaitosministeriön kanssa. Neuvottelujen tuloksena etsivät siirtyivät Yleisradion palvelukseen.³⁵² Näin ollen työnjako radiolupien kontrolloinnissa selkeytyi: posti- ja lennätinhallitus jatkoi kuuntelumaksujen perimistä eli lupien myyntiä sekä vastasi radiorahaston hoidosta, kun taas Yleisradio alkoi vastata lupien tarkastuksista ja salakuuntelun estämisestä. Periaatteessa tarkastustoiminta kuitenkin pysyi valtion alaisuudessa, sillä se siirrettiin Yleisradion vastuulle samaan aikaan kun Yleisradiosta tuli valtion yhtiö.

Yleisradion ja televisiolupakeskuksen työnjako säilyi muuttumattomana vuosikymmeniä. Niiden toiminnot yhdistettiin vasta vuonna 1988, kun molemmat keskitettiin uuteen Telehallintokeskukseen.³⁵³ Näin ollen maksun perimistä ja tarkastusta hoidettiin yli 50 vuoden tauon jälkeen jälleen samasta paikasta, mutta kuitenkin eri yksiköistä. Yhdistymisen jälkeen toiminnot säilyivät Telehallinto-keskuksen ja Viestintäviraston alaisuudessa televisiomaksujen lakkauttamiseen saakka, eli viimeiset 25 vuotta maksujen perinnästä ja tarkastuksista on huolehtinut ainoastaan yksi taho.

---

³⁵⁰ Lyytinen 1996, 120–121.

³⁵¹ Mt., 120–121; Risberg 1959, 616.

³⁵² Tiedoksianto O.Y. Suomen Yleisradio A.B:lle 30.8.1934, kansio 2, Vivi; Lyytinen 1996, 120–121; Mikkonen 1989, 18.

³⁵³ 518/1988; Viestintävirasto 15 vuotta, kansio 1, Vivi.

5.1.1 Tarkastuskäytännöt

Televisiolupatarkastuksia tehtiin kaikkiin kotitalouksiin ja yrityksiin 1920-luvulta 1970-luvulle asti huomioimatta sitä, olivatko niiden luvat kunnossa vai eivät. Silloin tarkastaja kiersi järjestelmällisesti osoitteesta toiseen ja pyysi lupia nähtäväksi; lain mukaan lupaa oli säilytettävä siellä, missä radiolaitetta käytettiin, ja se oli pyydettyä esitettävä tarkastajalle.³⁵⁴ Tämän jälkeen tarkastaja selvitti, millaisia laitteita kyseisillä luvilla käytettiin eli oliko lupa oikean tyyppinen ja oliko niitä riittävästi.³⁵⁵ Tarkastaja ei siis pyrkinyt vain saamaan kiinni täysin ilman lupia olevia vaan myös vääränlaisen luvan haltijoita. Toiminta kuitenkin muuttui 1980-luvun alussa, kun tarkastajat saivat avukseen posti- ja telelaitoksen rekisteritietoja luvattomista talouksista. Sen jälkeen tarkastuksia suoritettiin enää niihin osoitteisiin, joissa lupaa ei ollut ollenkaan tai joissa oli vain mustavalkolupa. Väri-luvan haltijoiden kodeissa sen sijaan ei enää tehty tarkastuksia.³⁵⁶ Uudistus tehosti tarkastustoimintaa huomattavasti, sillä aiemmin 100 000 tarkastetusta kotitaloudesta löydettiin keskimäärin vain 6 000 luvatonlaite.³⁵⁷ Uudistuksen myötä kaikki resurssit voitiin keskittää vain ilman lupaa oleviin talouksiin. Samalla myös tarkastuksen logiikka muuttui: aiemmin tarkastaja halusi varmistaa lupien oikeellisuuden, kun taas myöhemmin lähtöoletus oli, etteivät luvat olleet kunnossa. Uusi logiikka vahvistui vuonna 1996, jolloin yhteen lupatyyppiin siirtymisen seurauksena tarkastuksia tehtiin enää niihin paikkoihin, joissa televisiolupaa tai -maksua ei ollut ollenkaan. Tarkastajan ei enää tarvinnut varmistaa lupatyyppien oikeellisuutta, vaan ainoastaan todeta television olemassaolo tai sen puuttuminen. Tarkastuksia tosin saatettiin edelleen tehdä vahingossa myös paikkoihin, joissa maksu oli kunnossa. Niin saattoi tapahtua esimerkiksi silloin, kun käyttöönottoilmoitus oli uusi eikä tieto ollut vielä päivittynyt tarkastajalle tai osoite oli kirjattu virheellisesti rekisteriin.

Aluksi tarkastajat – tai etsivät – toimivat posti- ja lennätinhallituksen määräysvallassa.³⁵⁸ Tarkastajia ei juuri ollut erikseen eri paikkakunnilla, vaan he liikkuvat pareittain tai jopa kolmen hengen partioissa ja kiersivät ennalta määrättyjä

---

³⁵⁴ 696/1981.

³⁵⁵ Esim. Lupatarkastaja kotikäynnillä -tietoisuus, Elävä arkisto.

³⁵⁶ 19.8.1982 kirje, Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi; Mikkonen 1987, 71.

³⁵⁷ Tv-vastaanottolupien perinnän nykytilanne, Televisiolupatyöryhmän mietintö 1981.

³⁵⁸ Lyytinen 1996, 120–121.

alueita ja osoitteita.³⁵⁹ Myöhemmin Yleisradion aikana tarkastajat kuitenkin alkoivat liikkua yksin ja heitä sijoitettiin eri alueille pysyvästi. 1980-luvun alkupuolelta alkaen tarkastajat saivat itse suunnitella tarkastuskierroksen saamiensa listojen perusteella.³⁶⁰ Sen jälkeen tarkastuksia tehtiin eniten kaupungeissa ja varsinkin alueilla, joilla tiedettiin esiintyvän paljon luvaton katselua. Tähän oli syynä sekä Yleisradion intressit että tarkastajien palkkaus; tarkastajat työskentelivät suurimmaksi osaksi suoriteperusteisella provisiopalkkiolla, joten he luonnollisesti tekivät tarkastuksia alueille, joilta tiesivät saavansa suurimmat tulot.³⁶¹ Toisaalta provisiopalkkausta täydennettiin tunteihin perustuneilla palkkioilla varsinkin maaseudulla, jotta tarkastuksia olisi tehty myös harvaan asutuilla seuduilla.³⁶²

Televisiomaksutarkastajat toimivat enimmäkseen sivutoimisesti, mutta vielä 1970-luvulla Yleisradion palveluksessa oli myös päätoimisia kokoaikaisia tarkastajia.³⁶³ Sivutoimisuudesta huolimatta tarkastajien tuli aina olla henkilöitä, joilla oli tausta vastaavanlaisissa tehtävissä ja tietoa lainsäädännöstä.³⁶⁴ Käytännössä tarkastajat olivatkin päätoimeltaan tai aiemmalta ammatiltaan poliiseja tai haastemiehiä, mikä oli hyvä pelottelukeino. Sekä Yleisradion että Viestintäviraston tarkastusta koskeneessa diskurssissa on usein korostettu tarkastajien siviiliammattia, vaikka se ei mitenkään ole liittynyt itse tarkastajan työhön. Poliisista puhuminen on kuitenkin varmasti kasvattanut tarkastajan auktoriteettiasemaa ja luonut tehokkaasti mielikuvia poliiseista, jotka tarkastavat televisiomaksuja. Lisäksi poliisin työskentely sivutoimisena tarkastajana on usein hämärtänyt käsitystä tarkastajan valtuuksista. Toisinaan ihmisten on ollut vaikeaa erottaa, millaisissa tehtävissä ja roolissa poliisi kulloinkin saapuu.³⁶⁵ Siviiliammattista on myös ollut itse tarkastajille hyötyä. Eräässäkin tapauksessa asukas kertoi tarkastajalle kuulleen poliisilta, ettei lupatarkastajaa tarvitse päästää sisään. Tarkastaja vastasi

---

³⁵⁹ Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi; Tarkastaja Böök, Niemensalo 1984, 13.

³⁶⁰ Mikkonen 1987, 71.

³⁶¹ Esimerkiksi vuonna 2011 tarkastajille maksettiin provisio jokaisesta Viestintävirastolle tehdystä tarkastusilmoituksesta sekä jokaisesta tarkastuksen seurauksena tehdystä uudesta käyttöönottoilmoituksesta. 1990-luvulla tarkastajille maksettiin myös ”ovirahaa” jokaisesta tehdystä tarkastuksesta, vaikka niillä ei olisi ollut mitään seurauksia. Tv-maksutarkastajan palkkiot, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi; Kristiina Holmasto, Helsingissä 10.4.2013, haastattelijana SP.

³⁶² Tv-maksutarkastajan palkkiot, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi; Tv-maksujohtaja Anssi Laakso, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

³⁶³ Lupatarkastus- ja tiedotustoiminta, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985; Hiekkataipale 1976, 6.

³⁶⁴ Tarkastaja Jari Jokinen, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

³⁶⁵ Hiekkataipale 1976, 6.

tähän olevansa itsekin poliisi ja tietävänsä, että televisio on pakko näyttää.³⁶⁶ Niinpä tarkastaja pystyi vetoamaan poliisin auktoriteettiin myös silloin, kun ei ollut virantoimituksessa.

Tarkastuksia on pyritty tekemään tasaisesti eri alueilla, mutta kuitenkin asukasmääriä ja luvattomuuden yleisyyttä painottaen. Pääasiassa jokainen tarkastaja oli vastuussa omasta alueestaan ja huolehti, että tarkastuksia tehtiin tasaisesti ja riittävästi. Toisinaan tarkastuksia myös järjestettiin tehostetusti. Tehostettujen tarkastusten aikana tietylle alueelle keskitettiin tarkastajia ympäri maata, minkä avulla kaikki alueen maksuttomiksi havaitut taloudet pyrittiin tarkastamaan lyhyessä ajassa.³⁶⁷ Tehostettuihin tarkastuksiin kuuluivat oleellisesti kampanjakirjeet, joita lähetettiin alueen talouksiin ennen tarkastusten alkamista. Kirjeiden lähetyksen jälkeen tarkastajat saapuivat paikkakunnalle ja aloittivat tehostetut tarkastukset.³⁶⁸ Tehotarkastukset ja kirjekampanjat toteutettiin perintä- ja tarkastustoimien yhteistyönä. Ne ovat näin ollen hyvä esimerkki kontrollipolitiikasta. Ensin asiakasta informoitiin televisiomaksun maksuvelvollisuudesta ja tarjottiin mahdollisuus tilata televisiomaksu vapaaehtoisesti. Ellei maksua kuitenkaan maksettu vapaaehtoisesti tiedottamisen jälkeen, kontrolloinnissa otettiin käyttöön tarkkailu ja rankaiseminen. Tehotarkastusten ja kirjekampanjoiden yhdistämisestä tulee hyvin esille kontrolloinnin perusta – ellei hyvällä, niin sitten pahalla.

5.1.2 Tarkastuksen kulku

Yleisesti televisiomaksutarkastus alkoi siitä, että tarkastajan oli jotenkin päästävä sisään taloon. Se oli toisinaan ongelmallista varsinkin kerrostaloissa, joissa alaovi oli lukittuna. Tällöin tarkastajalla oli muutama keino tilanteen ratkaisemiseksi. Tarkastaja pystyi toisinaan sopimaan etukäteen oven avaamisesta esimerkiksi talonmiehen kanssa.³⁶⁹ Lisäksi hän saattoi soittaa summeria ja pyytää talon asukasta avaamaan oven. Se oli toimiva keino etenkin sen jälkeen, kun tarkastajilla oli tieto osoitteista, joiden maksut olivat kunnossa. Tällöin tarkastaja luonnollisesti pyysi oven avausta sellaiselta

---

³⁶⁶ Tarkastaja Aura, Niemensalo 1984, 67.

³⁶⁷ Esim. Lupatarkastus- ja tiedotustoiminta, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

³⁶⁸ Ohjeet televisiomaksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi; Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi; Tv-maksut, http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/tiedotteet/2011/P_55.html, viitattu 27.3.2013.

³⁶⁹ Anssi Laakso, Helsingissä 10.4.2013, haastattelijana SP.

henkilöltä, jonka oma maksu oli kunnossa. Usein ovi myös avattiin, sillä maksuttomien naapureiden kiinni jäänti houkutteli tunnollista maksajaa.³⁷⁰

Seuraavaksi tarkastajan piti saada asukas avaamaan ovi. Jos ovea ei avattu, tarkastaja palasi usein myöhemmin samaan paikkaan. Lisäksi hän saattoi jättää postilaatikkoon tai postiluukkuun kirjeen, jossa kerrottiin tarkastajan käynnistä ja kehoitettiin televisiomaksun maksamiseen.³⁷¹ Jos ovi taas avattiin, mutta tarkastuksen suorittaminen ei juuri sillä hetkellä syystä tai toisesta onnistunut, tarkastajan kanssa saatettiin sopia uusinta-tarkastuksen tekemisestä esimerkiksi seuraavana päivänä.³⁷² Käytäntö oli käytössä ainakin 1980-luvulle saakka, mutta ymmärrettävästi siitä luovuttiin myöhemmin; olihan suuri mahdollisuus, että asukas piilotti television ennen uuden tarkastuksen suorittamista. Uusintatarkastuksen yhteydessä on kuitenkin huomioitava sen toimintalogiikka. Tarkastajan ensimmäinen vierailu toimi eräänlaisena varoituksena, ja tieto uuden tarkastuksen tekemisestä antoi mahdollisuuden luvan hankkimiseen. Esimerkiksi vuonna 1976 tarkastaja soitti erään hotellin johtajalle illalla klo 17–18 ja sopi tarkastuksesta seuraavana aamuna kello 9. Tasan yhdeksältä tarkastaja sai käteensä väriluvan, kaksi mustavalkolupaa ja radioluvan. Lupia ei ollut riittävästi, koska kyseessä oli suuri hotelli. Kymmenen minuuttia myöhemmin tarkastaja kuitenkin sai nähtäväkseen 100 lupaa, jotka kaikki oli päivätty tarkastuspäivänä.³⁷³ Niinpä edellisillan soiton avulla yleisradio rikastui 100 luvan verran. Uusintatarkastuksilla pyrittiinkin ensisijaisesti saattamaan lupa-asiat kuntoon. Niiden yhteydessä oli toissijaista, kuinka se tapahtui.

Päästyään keskustelemaan asukkaan kanssa tarkastaja esitteli aluksi itsensä ja esitti aina virkamerkin.³⁷⁴ Sen jälkeen tarkastaja tiedusteli ovatko maksuasiat kunnossa ja pyysi päästä sisään asuntoon. Jos kaikki oli kunnossa, tarkastus oli nopeasti ohi.³⁷⁵ Jos taas lupa oli kadonnut tai sitä ei haluttu esittää tarkastajalle, tarkastaja teki ilmoituksen postilennätinhallitukselle, josta asia selvitettiin.³⁷⁶ Sen jälkeen kun tarkastuksia tehtiin enää täysin vailla televisiomaksua olleisiin talouksiin, vastaavia tilanteita saattoi syntyä esimerkiksi silloin, kun käyttöönottoilmoitus oli vasta äskettäin tehty. Niissä tapauksissa

---

³⁷⁰ Tarkastaja Jari Jokinen, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

³⁷¹ Ohjeet televisiomaksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

³⁷² Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

³⁷³ Tarkastaja Arponen, Niemensalo 1984, 27.

³⁷⁴ Esim. Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

³⁷⁵ Tämä koskee aikaa, jolloin tarkastuksia tehtiin myös luvat maksaneisiin talouksiin.

³⁷⁶ Hiekkataipale 1976, 38.

tarkastaja teki tarkastusilmoituksen Viestintävirastoon, joka selvitti oliko tarkastus suoritettu ennen vai jälkeen käyttöönottoilmoituksen tekemisen. Käytännössä kyseisissä tapauksissa verrattiin käyttöönottoilmoituksen ja tarkastajan tekemän ilmoituksen kellonaikoja: sähköisessä lomakkeessa näkyi tilauksen tarkka kellonaika, ja postitse lähetyissä tilauslomakkeissa ratkaisevaa oli sen saapumispäivä³⁷⁷ Viestintävirastoon.³⁷⁸ Näin ollen tarkastusseuraamuksilta ei voinut välttyä valehtelemalla televisiomaksun olevan jo tarkastushetkellä kunnossa. Sen sijaan tapauksissa, joissa asia todella oli hoidettu, mutta tieto ei vielä ollut kulkeutunut tarkastajalle saakka, asukas välttyi ikäviltä seurauksilta.

Jos maksua ei ollut hoidettu ja se tunnustettiin tarkastajalle tai tarkastaja itse havaitsi tapauksen, tarkastaja yritti usein ensin taivutella asukkaan käyttöönottoilmoituksen tekemiseen tai luvan ostamiseen.³⁷⁹ Käytännössä radiolupien aikana asukasta kehoitettiin hankkimaan lupa heti seuraavana arkipäivänä postikonttorista.³⁸⁰ Televisiomaksujen aikana ilmoitus taas saatettiin tehdä heti ovella, sillä tarkastajat pystyivät tekemään ilmoituksen tekstiviestillä suoraan Viestintävirastoon.³⁸¹ Maksun myynnin lisäksi tarkastaja kertoi seurauksista, joita tarkastuksen perusteella oli odotettavissa. Tarkastaja ei siis itse määrännyt rangaistuksia vaan ainoastaan kertoi niiden mahdollisuudesta asukkaalle ja raportoi havainnoistaan eteenpäin.³⁸² Käytännössä ilmoituksen tekeminen tarkastuksen yhteydessä oli asukkaan oman edun mukaista, sillä se huomioitiin, kun Viestintävirasto harkitsi sanktioita. Kokemukseni mukaan varsinkin epäselvissä tulkintatapauksissa saattoi toisinaan selvitä ilman rangaistusta, jos käyttöönotto-ilmoituksen teki heti. Tilanne on siis ollut samanlainen kuin aiemmin uusinta-tarkastusten yhteydessä; oleellista ei aina ollut rankaiseminen vaan se, että asukas alkoi maksaa televisiomaksua.

Tarkastajalla oli etsivätoiminnan aloittamisesta alkaen oikeus suorittaa tarkastus, mikäli hänellä oli epäily radiolaitteen luvattomasta käytöstä, kuten lainsäädännön ja kotirauhan yhteydessä kerrotaan. Usein tarkastaja pyrkikin sisään asuntoon ja pyysi siihen lupaa, mutta eri syistä kuin usein ajatellaan. Kokemukseni mukaan tarkastajat eivät

---

³⁷⁷ Aiemmin lomakkeista katsottiin päiväys, jolloin se oli lähetetty ja allekirjoitettu, mutta käytäntöä muutettiin vilpin vuoksi.

³⁷⁸ Ohjeita tarkastusilmoituksen täyttöön, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

³⁷⁹ Tarkastaja Jari Jokinen, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

³⁸⁰ Esim. Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi; Niemensalo 1984.

³⁸¹ Televisiomaksutarkastajien tekstiviestijärjestelmä, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

³⁸² Esim. Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

todellisuudessa halunneet mennä sisälle asuntoihin siihen liittyvien riskien vuoksi vaan pyrkivät selvittämään asian ovelta. Tähän liittyi kysymys asuntoon pääsystä. Jos asukas olisi sallinut tarkastajan tulla sisään asuntoon, ei tarvetta tarkastukselle luonnollisesti ollut, koska tällöin asukas oletettavasti puhui totta. Jos taas asukas kielsi tarkastajaa tulemasta sisälle, tarkastajalla oli syy epäillä asukkaan salaavan jotakin. Tällöin tarkastaja jutteli asukkaan kanssa ovelta ja pyrki selvittämään asian sanallisesti.

Vuonna 1999 voimaan tulleen lain perusteella asukkaan tuli puhua totta tarkastuksen yhteydessä.³⁸³ Sen mukaan ”Tarkastuksen suorittamisen yhteydessä tulee tarkastajalle tämän pyynnöstä esittää tiedot television käyttäjästä, käytössä olevien televisioiden lukumäärästä ja sijainnista, television käytössäoloajasta ja muista televisiomaksun perinnässä tarvittavista seikoista.”³⁸⁴ Koska lakia ei aina noudatettu vaan tarkastajaa pyrittiin huijaamaan, tämä joutui toisiaan turvautumaan erilaisiin ”kikkoihin” ja edellä mainittuun tulkintojen tekemiseen, jotta asia saatiin ratkaistua ja television olemassa olo tai sen puuttuminen selvitettyä ilman kotirauhaan kajoamista. Esimerkiksi kerran oven avasi tarkastajalle erittäin säikähtäneen oloinen mies. Mies kuitenkin kielsi television olemassa olon, eikä tarkastaja nähnyt tai kuullut ovelta mitään epäilyttävää. Tarkastaja kuitenkin kysyi mieheltä onko tällä ”lupa tuohon olohuoneessa olevaan televisioon”. Mies vilkaisi taakseen ja selitti, ettei ole vielä ehtinyt hankkia lupaa. Todellisuudessa televisio oli suljettuna kahden oven takana, eikä tarkastaja millään voinut sitä nähdä. Miehen käytös kuitenkin sai tarkastajan epäilemään kertomusta, ja pieni puijaus sai miehen tunnustamaan.³⁸⁵

Työssä tekemäni havainnon mukaan tarkastajat kuitenkin useimmiten kohtasivat rehellisiä ihmisiä. Viranomaisen saapuminen yllättäen oven taakse sai ihmiset puhumaan totta, ja toisinaan valmiiksi keksittyjä valheita ei käytetty tai niistä jäätiin heti kiinni. Tarkastaja havaitsi usein laitteiden käytön jo ulkoa esimerkiksi ikkunasta loistavan valon avulla, jolloin valehtelu oli turhaa. Toisinaan kehonkieli myös paljasti nopeasti valehtelun. Tarkastajan mukaan kiinni jäädessään ”ihmiset menee mykäksi, silmät rupeaa pyörimään, ihminen rupeaa punottamaan, kädet rupeaa haromaan

---

³⁸³ Ennen uutta lakia valehtelu oli sallittua. Esimerkiksi poliisikuulusteluissa luvattomuudesta epäillyn henkilön ei ollut pakko puhua totta. Ongelmia lupamaksujen perinnässä ja lupatarkastuksessa, muistio 1.2.1986, kansio 3, Vivi.

³⁸⁴ 745/1998.

³⁸⁵ Tarkastaja Aura, Niemensalo 1984, 69.

hiuksia”.³⁸⁶ Kokenut tarkastaja osasikin tulkita eleitä hyvin ja sai nopeasti ihmiset tunnustamaan. Joskus myös asia paljastui vahingossa. Eräässä tapauksessa isä selitti tarkastajalle, ettei televisiota ole. Samaan aikaan tytär kuitenkin totesi, että ”tuo isi nyt äkkiä televisio esiin, pikkukakkonen loppuu ihan kohta!”.³⁸⁷

Tarkastuksia tehtiin toki myös talouksiin, joissa ei todella ollut radiota eikä televisiota. Tällöin syytä tarkastuksen estämiselle tai valehtelulle ei ollut. Havaintojeni mukaan varsinainen tarkastuksen estäminen oli myös melko harvinaista. Usein ovea ei edes avattu jos tarkastuksesta pelättiin aiheutuvan seurauksia. Sen sijaan jos ovi avattiin, tarkastajalle selvisi melko pian oliko taloudessa televisiota vai ei.

5.1.3 Ohjeita tarkastajille

Televisiomaksutarkastusten toteutus säilyi lähes muuttumattomana koko tarkastustoiminnan harjoittamisen ajan, ja tarkastuksen kulku noudatti pääpiirteittäin aina samanlaista linjaa. Tarkastuksen luonne kuitenkin riippui tarkastajan persoonasta, ja eri tarkastajilla oli toiminnassaan erilaisia painotuksia. Sen vuoksi Yleisradio laati 1970-luvun puolivälissä lupatarkastajia varten ohjeet, joita täydennettiin myöhemmin säännöllisesti. Niiden avulla lupatarkastukset pyrittiin yhtenäistämään koko maassa.³⁸⁸ Kontrolloinnin järjestelmällisyyden ja uskottavuuden vuoksi oli tärkeää, että kaikkialla toimittiin saman lailla.

Yleisradion laatima Ohjeita lupatarkastajille -opas sisältää muun muassa lakitekstiä ja käytännön ohjeita tarkastusdokumenttien täyttämisestä. Sen painopiste on kuitenkin tarkastuksen toteutuksessa ja sen luonteessa. Oppaan mukaan tarkastuksissa on noudatettava hienotunteisuutta, sillä tarkastaja liikkuu kotirauhan turvaamalla alueella. Tarkastajan on myös oltava asiallinen, koska hän suorittaa lain valvontaa viranomaisen roolissa. Hänen tuleekin ”saattaa tinkimättä korjausta vaativat lupa-asiat ojennukseen”. Toisaalta tarkastajan tulee ohjeiden mukaan myös muistaa, ettei televisiomaksun maksamatta jättäminen ole suuri rikos, ja sen tulee näkyä tarkastajan toiminnassa jatkuvasti. Tarkastajan tulee myös käyttäytyä tarkasti ja jäntevästi. ”Kovuus ja tarpeeton tiukkuus samoin kuin taas toisaalta leväperäisyys ovat toiminnan luonteeseen täysin sopimattomia. Lupatarkastajan tulee kehittää sovittelijan taitonsa mahdollisimman

---

³⁸⁶ Tarkastaja Jari Jokinen, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

³⁸⁷ Tarkastaja Aura, Niemensalo 1984, 70.

³⁸⁸ Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi; Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi; Hiekkataipale 1976.

pitkälle.”³⁸⁹ Yleisradiossa tiedostettiin näin ollen tarkastajien kohtaamat ongelmat ja heihin kohdistuvat negatiiviset asenteet. Niihin kenties pyrittiin vaikuttamaan täsmällisten ohjeiden takaaman yhtenäisyyden avulla. Jos tarkastajat toimivat kaikkialla neutraalin asiallisesti ja järjestelmällisesti, ihmisten luottamus tarkastustoimintaan vahvistui. Se taas helpotti kontrollointia.

Oppaassa määritellään tarkasti myös tarkastajan rooli Yleisradion edustajana. Sen mukaan tarkastaja edustaa työssään julkista laitosta, jonka toimintaa ohjaavat moninaiset intressit. Kenttämiehenä tarkastaja kuitenkin joutuu usein kohtaamaan yleisradiotoiminnan arvostelua, mikä vaatii ohjeiden mukaan ”kylmää päätä ja rauhallista kuuntelutaitoa”. Ohjeista onkin tulkittavissa, ettei tarkastaja saa esittää omia mielipiteitään, vaan hänen tulee perustella tarkastustoiminta ja Yleisradion asema asiallisesti. Itse asiassa ohjeissa jopa kehoitetaan tarkastajia vetoamaan Yleisradion parlamentaarisuuteen ja yhtiön ulkopuolelta tulevaan valvontaan sekä liikenneministeriön antamiin tarkastusmääräyksiin kritisointia kohdatessa. Ohjeissa myös korostetaan, että tarkastaja on ainoastaan Yleisradion palveluksessa tarkastuksia suorittaessaan.³⁹⁰ Näin ollen Yleisradio halusi kieltää tarkastajilta esiintymisen poliisin roolissa, vaikka käytännössä tarkastajien siviiliammattia usein korostettiin pelottelukeinona, kuten luvussa 5.1.1 kerrotaan.

Yleisradio yritti ohjeillaan paitsi yhtenäistää käytäntöjä myös luoda avoimen ja hienotunteisen ilmapiirin tarkastustoiminnan ympärille. Tavoitteeseen pyrittiin antamalla tarkastusten tekemisestä tarkkoja määräyksiä, joiden pohjalta muodostuivat vielä 2010-luvulla käytössä olleet eräänlaiset tarkastusohjeet. Niiden mukaan tarkastuksia tuli suorittaa kodeissa pääasiassa arki-iltoina 17–20 välisenä aikana ja vain poikkeustapauksissa niitä sai tehdä kello 20.30 jälkeen. Sunnuntaisin ja juhlapäivinä tarkastusten tekeminen oli kiellettyä, ja lauantaisin niitä sai tehdä vain kello 18 asti. Yrityksissä ja yhteisöissä tarkastuksia tehtiin arkipäivisin. Ohjeissa myös kiellettiin asiointi alaikäisten kanssa, eikä pienten lasten kuulustelua pidetty sopivana.³⁹¹ Ohjeista käykin selvästi ilmi, että tarkastukset pyrittiin suorittamaan mahdollisimman asiallisesti

---

³⁸⁹ Lupatarkastustoiminta ja sen oikeutus, Ohjeita lupatarkastajille 1982, 13, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

³⁹⁰ Lupatarkastustoiminnan toteutus, Ohjeita lupatarkastajille 1982, 4–5, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

Kyseisten ohjeiden mukaan ”lupatarkastaja ei liiku yksinomaan Yleisradion lähettiläänä. Ylin johtoporras lupatarkastuskysymyksissä on nimittäin liikenneministeriö – ”.

³⁹¹ Ohjeet televisiomaksutarkastajille, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi; Lupatarkastustoiminnan toteutus, Ohjeita lupatarkastajille 1982, 4, Oy Yleisradio Ab, Vivi; Lupatarkastus- ja tiedotustoiminta, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

ja ammattitaitoisesti. Niissä muun muassa kehoitettiin tarkastajia kiinnittämään huomiota sanavalintoihin, puheen selkeyteen, äänensävyyn ja sanojen painotukseen. Tarkastajien tuli ohjeiden mukaan myös pukeutua siististi ja neutraalisti sekä kiinnittää huomiota siistiin ulkonäköön. Lisäksi tarkastajia kiellettiin provosoitumasta ja ärsyntyä, vaikka heitä kuinka yritettäisiin suututtaa. Tarkat ohjeet koskivat myös sitä, milloin tarkastajan oli raportoitava havainnoistaan poliisille. Ohjeiden mukaan 11 eri tapauksessa tarkastajan on aina tehtävä tutkimusilmoitus ja kolmessa eri tapauksessa suoritettava uusintatarkastus.³⁹² Niinpä ohjeiden yksi tarkoitus olikin varmistaa, ettei tarkastaja tulkinnut epäselviä tapauksia automaattisesti asiakkaan hyväksi, vaan saattoi ne edelleen poliisin tutkittaviksi. Näin pyrittiin vaikuttamaan siihen, että rankaisemisprosessi ja edelleen kontrollointi olivat samanlaista ja yhtä vaikuttavaa ympäri maan.

Ohjeissa tarkastajan myös muistutetaan olevan Yleisradion ohella luvanhaltijan palveluksessa. Ohjeiden mukaan tarkastajan tulee neuvoa ja opastaa asiakasta lupasioissa sekä ohjata tarvittaessa hakemaan lisätietoa Yleisradiolta.³⁹³ Tarkastajat olivatkin myös eräänlaisia asiakaspalvelijoita, ja kenties ohjeilla haluttiin muistuttaa tarkastajia siitä. Kontrolloinnin kannalta oli oletettavasti parempi, että tarkastajia pidettiin mukavina asiakaspalvelijoina kuin että heitä olisi pidetty töykeinä virkamiehinä.

Ohjeita lupatarkastajille –opas sekä sen pohjalta laaditut myöhemmät ohjekirjat ovat selkeästi kontrollipoliittisia keinoja. Niiden tarkoituksena on eri tavoin luoda edellytykset tarkastustoiminnan ja edelleen televisiomaksujen jatkuvuudelle. Jos tarkastajat noudattivat saamiaan ohjeita, kuten käyttäytyivät asiallisesti ja rauhallisesti sekä jopa neuvoivat asiakkaita, tarkastusten tekeminen oli huomattavasti helpompaa. Sen sijaan jos tarkastajat olisivat käyttäytyneet epäasiallisesti, kuten uhkailleet tai suututtaneet asiakkaita, tarkastusten tekeminen olisi todennäköisesti estetty useammin. Se taas olisi johtanut kontrolloinnin vaikeutumiseen.

5.1.4 Maksuvelvollisuuden välttely

Ahti Laitisen mukaan kontrollipoliittiset toimenpiteet kohdistuvat usein yhteiskunnan heikko-osaisiin, joiden toiminta poikkeaa vallitsevista normeista ja siten uhkaa yhteiskuntajärjestystä. Kontrollipolitiikan harjoittajina ovat viranomaiset ja sen kohteena

---

³⁹² Lupatarkastustoiminnan toteutus, Ohjeita lupatarkastajille 1982,4 ja 9–10, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

³⁹³ Lupatarkastustoiminnan toteutus, Ohjeita lupatarkastajille 1982, 5, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

usein erilaiset marginaaliryhmät, kuten köyhät, sairaat ja rikolliset.³⁹⁴ Vahvimmat kontrolloivat heikoimpia. Televisiomaksun kontrollointi on kuitenkin ollut poikkeus totutuista kontrolloinnin kohteista, sillä se on kohdistunut koko kansaan; maksua on vältelty kaikissa yhteiskuntaluokissa, ja maksuttomuuden motiivit ovat vaihdelleet, joten kontrollointia kohdistettiin koko kansaan.

Televisiomaksua välteltiin kaikissa luokissa, eikä tyypillistä maksun välttelijää voida profiloida. Helsingin kaupungin raastuvanoikeuden sakkoluetteloiden mukaan tarkastusten perusteella salakuuntelusta tuomittiin vuonna 1935 muun muassa karjanhoitaja, puutarhatyöläinen, vouti, huvilan omistaja ja maanviljelijä sekä useita työmiehiä ja liikemiehiä. Lisäksi maininnan ansaitsee myös ylempien yhteiskuntaluokkien edustajana tuomarin leski, joka tuomittiin salakuuntelusta sakkoihin.³⁹⁵

Samanlaisia viitteitä on myös 1950-luvun raporteissa tarkastustoiminnasta. Esimerkiksi syksyllä 1954 Kuopiossa suoritetuissa tarkastuksissa salakuuntelusta jäi kiinni muun muassa työläinen, rouva, sähköasentaja, kirvesmies, autonkuljettaja, johtaja, peltiseppä ja toimistoapulainen.³⁹⁶ Televisiomaksun maksamatta jättäminen ei näin ollen liittynyt ammattiin tai yhteiskunnalliseen asemaan vaan ”pinnareita” oli yhtälailla niin työläisten kuin johtajien parissa. Tässä yhteydessä tosin täytyy huomioda, että varsinkin teknologista kehitystä seuranneiden lupauudistusten yhteydessä luvattomuus kohdistui erityisesti vauraaseen väestöön: vähävaraisilla ei ollut varaa hankkia esimerkiksi väritelevisiota, minkä vuoksi he eivät voineet syyllistyä sen luvattomaan katseluunkaan. Tosin luvattomuus on voinut johtua myös siitä, ettei kalliin laitteen oston jälkeen enää ole ollut varaa lupaan.³⁹⁷

Vaikka maksua on vältelty tasapuolisesti kaikissa luokissa, maksun välttelijöille on kuitenkin olemassa ainakin yksi yhdistävä tekijä: ikä. Nuoret jättivät jo ainakin 1970-luvulla luvan usein lunastamatta. Silloin syynä kuitenkin oli usein nuorten vähävaraisuus eikä varsinaisesti ikä.³⁹⁸ Nuorten maksun välttelyn motiivit ovat kuitenkin muuttuneet, ja varsinkin televisiomaksun viimeisinä vuosikymmeninä maksuhalukkuus oli pienempää nuorten kuin vanhempien ikäluokkien keskuudessa.³⁹⁹ Kenties sanktioiden pienentyminen ja tarkastusten pelotevaikutuksen heikkeneminen sai

---

³⁹⁴ Laitinen 1978b, 25.

³⁹⁵ Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi.

³⁹⁶ Radiolupien tarkastajien toiminta 15.12.1955, Vivi.

³⁹⁷ Lautiainen 1979.

³⁹⁸ Mt. 1979.

³⁹⁹ Luomi & Kettula 1994.

maksuun tottumattomat nuoret välttelemään sitä. Sen sijaan aina maksua maksaneet henkilöt eivät juuri ole kyseenalaistaneet maksuvelvollisuutta, sillä he ovat oppineet maksamaan maksua silloin, kun sanktiot olivat ankarampia ja kiinnijäämisriski suurempi. Tästä kertoo myös oma työssä tehty havaintoni. Usein vanhemmat ihmiset eivät edes tienneet lain ja sanktioiden muuttuneen 1990-luvun lopussa, vaan he pelkäsivät toisinaan menettävänsä laitteen valtiolle, jos laskun maksu viivästyi. Nuoret sen sijaan olivat usein hyvin tietoisia tarkastajan melko olemattomista valtuuksista ja suhteellisen pienistä rangaistuksista. Esimerkiksi Yleisradion selvityksen mukaan 1990-luvulla laitteen menettämisen pelotevaikutus oli nuorten keskuudessa pieni, sillä halvan television menettäminen oli taloudellisesti pienempi vahinko kuin televisiomaksun pitkäaikainen maksaminen.⁴⁰⁰

Yleisradion vuonna 1994 teettämän selvityksen mukaan televisiomaksun maksamatta jättäneet voidaan jakaa karkeasti neljään ryhmään maksamattomuuden syiden perusteella. Yksi ryhmä muodostui niistä, joiden mielestä maksu oli liian kallis ja se jätettiin taloudellisten syiden vuoksi maksamatta; kaksi yleisintä tyyppiä maksun välttelijöiden parissa olivat opiskelijat ja köyhät. Taloudelliset tekijät eivät kuitenkaan selitä läheskään aina maksamattomuutta, vaan usein kyse oli ideologiasta. Toisen ryhmän mukaan televisiomaksua ei haluttu maksaa, koska se koettiin omien periaatteiden vastaiseksi. Periaatteesta maksua vastustaneiden mielestä ylimääräinen veroluonteinen maksu oli kohtuuton, sillä katsoja ei voinut vaikuttaa ohjelmien sisältöön tai kanaviin, eikä maksun maksaminen edes ollut pakollista. Kolmannessa ryhmässä perustelut olivat myös jokseenkin samankaltaisia. Maksua ei haluttu maksaa, koska sille ei koettu saatavan vastinetta: joko Ylen kanavia ei katsottu ollenkaan tai sen esittämät ohjelmat koettiin kehnoina. Neljäs ryhmä taas jätti maksun maksamatta, koska sen maksaminen oli turhaa. Ohjelmat näki yhtäläillä ilmaiseksi eikä maksun maksaminen ole ollut pakollista valvontajärjestelmän puutteiden vuoksi.⁴⁰¹

Maksamattomuuteen onkin vaikuttanut suuresti kiinnijäämisriski, jota käsitellään tarkemmin luvussa 5.2.1. Maksu on yksinkertaisesti jätetty maksamatta, koska se on ollut mahdollista. Maksun hankkiminen perustui oma-aloitteisuuteen eikä rangaistuksen todennäköisyys ollut riittävän suuri, minkä seurauksena vapaamatkustaminen oli mahdollista. Se tulee ilmi kolmen edellisen ryhmän maksuttomuuden motiiveista.

---

⁴⁰⁰ Luomi & Kettula 1994.

⁴⁰¹ Mt.

Edellä esitettyjen syiden lisäksi maksu jätettiin toisinaan maksamatta myös jännityksen ja seikkailunhalun vuoksi. Tarkastajan pakoilu ja juonien punominen mahdollista kiinni jääntiä ajatellen oli toisinaan jopa harrastus.⁴⁰² Lisäksi luvattomuus loi yhteenkuuluvuuden tunteen muiden samassa tilanteessa olleiden kanssa. Kollektiivinen toiminta luvattomuuden ympärillä vähensi tarkastuksen pelkoa sekä rohkaisi maksun maksamatta jättämiseen.⁴⁰³ Luvattomuuden yhteydessä on kuitenkin muistettava, ettei se aina ole ollut tietoista. Toisinaan televisiomaksu jäi maksamatta vahingossa, eikä sen tarpeellisuudesta aina ollut tietoa.⁴⁰⁴

Koska televisiomaksua välteltiin kaikissa yhteiskuntaluokissa ja eri syiden nojalla, sen kontrollointi kohdistui melko tasaisesti eri luokkiin eikä kontrollipolitiikalle tyypillisesti vain huono-osaisiin. Kuten luvussa 5.1.1 todetaan, tarkastuksia tehtiin kaikkiin talouksiin ennen kuin tarkastajat saivat avukseen listat maksuttomista osoitteista. Niinpä tarkastusten kohteiksi joutuivat aluksi yhtä lailla maksunsa maksaneet ja sitä vältelleet taloudet yhteiskuntaluokkaan ja asuinpaikkaan katsomatta. Tarkastusten kohdistaminen tasaisesti koko maahan ja eri yhteiskuntaluokkien jäseniin onkin oletettavasti ollut tietoinen pyrkimys maksamattomuuden lukuisten syiden vuoksi. Tästä kertovat esimerkiksi sakkoluettelot 1930-luvulta. Niiden mukaan tarkastuksia tehtiin yhtä lailla kotitalouksiin ja yrityksiin sekä eri kaupunginosiin eikä vain tietyille, joidenkin luokkien asuttamille alueille.⁴⁰⁵ Myöhemmin kuitenkin asuinalueella oli jonkin verran vaikutusta kontrollon voimakkuuteen. Televisiomaksujen viimeisinä vuosina esimerkiksi opiskelijoiden suosimassa Helsingin Kalliossa maksuvelvollisuutta välteltiin eniten, ja siten tarkastuksia suoritettiin siellä suhteellisesti eniten.⁴⁰⁶ Voisi ajatella, että yhteiskuntaluokalla olisi tällöin ollut vaikutusta kontrollon kohteeksi joutumisessa, sillä asuinalue ja luokka liittyvät usein läheisesti toisiinsa. Käytännössä kontrollointi kuitenkin kohdistui nimenomaan tietyille alueille eikä luokkiin; opiskelijalla oli hieman suurempi riski jäädä kiinni luvattomuudesta asuessaan Kalliossa kuin Kaivopuistossa. Toisaalta maksu jätettiin usein maksamatta myös ”paremmilla alueilla”, kuten Eirassa ja Punavuorella, joten myös niiden alueella tehtiin tarkastuksia

---

⁴⁰² Tarkastaja Jari Jokinen, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

⁴⁰³ Luomi & Kettula 1994.

⁴⁰⁴ Tarkastaja Jari Jokinen, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

⁴⁰⁵ Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi.

⁴⁰⁶ Tv-maksujohtaja Anssi Laakso, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

ahkerasti. Lisäksi kaikkein huono-osaisimpia ei edes kannattanut vainota, sillä heillä saattoi olla jo vanhoja maksuja ulosotossa, eikä uutta silloin saanut.⁴⁰⁷

5.2 Rankaiseminen

Televisiomaksujen tarkastustoiminnassa paitsi pyrittiin tarkkailemaan maksuvelvollisuuden noudattamista myös rankaisemaan lain vastaisesta toiminnasta. Rankaisemiseen perustuneessa kontrollipolitiikassa tarkkailun ohella tärkeässä roolissa olivat varsinaiset negatiiviset sanktiot, rangaistukset.

5.2.1 Rankaisemisen motiivit

Michel Foucault'n mukaan rikollisen rankaisemisella on kahdenlainen funktio. Toisaalta se ennaltaehkäisee rikollisuutta varoittamalla muita esimerkin kautta ja toisaalta kurittaa rikoksentekijää tehdystä vääryydestä.⁴⁰⁸ Rankaisemisen tarkoitus onkin pyrkimys rikollisen käyttäytymisen estämiseen, mutta toisaalta myös rikollisen teon oikeudenmukainen sovittaminen.⁴⁰⁹ Molemmat pyrkimykset tulevat esille televisiomaksun rankaisemiseen perustuneessa kontrollipolitiikassa. Toisaalta rangaistuksen mahdollisuudella yritettiin ennaltaehkäistä maksuvelvollisuuden laiminlyöntiä. Toisaalta taas rankaiseminen oli keino, jolla rikoksen haittoja pyrittiin korvaamaan ja sen uusiminen estämään.

Rikollisuuden ennaltaehkäisy: pelottelu ja moraalin luominen

Rikoksentekijän kärsimä rangaistus esittää jokaiselle esimerkin, mitä hän itse joutuu kärsimään, jos hän syyllistyy samaan rikokseen.⁴¹⁰

Matti Laineen mukaan rikollisen rankaisemisella on yleisestävä vaikutus; laittomaan tekoon syyllistyneen julkinen rankaiseminen toimii pelotteena ja esimerkin omaisena varoituksena muille. Tällöin kyse on *välittömästä yleisestävyydestä, yleispreventiosta*. Rangaistuksen uhka pelottaa ihmisiä syyllistymästä rikoksiin, mutta se edellyttää valinnan mahdollisuutta. Toisin sanoen rikosta harkitsevan tulee pystyä etukäteen harkitsemaan teon mukanaan tuomia hyötyjä ja haittoja.⁴¹¹ Ennaltaehkäisevän vaikutuksen merkitystä on pohtinut myös Foucault, jonka mukaan rikoksen

---

⁴⁰⁷ Tarkastaja Jari Jokinen, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

⁴⁰⁸ Foucault 2005.

⁴⁰⁹ Helsingin yliopiston avoin yliopisto, <http://www.avoin.helsinki.fi/kurssit/oikjohd/materiaali/osa5.html>, viitattu 23.1.2013.

⁴¹⁰ Jeremy Bentham. Lainausta Laine 2007, 259.

⁴¹¹ Laine 2007, 194 ja 259–260.

houkuttelevuuden täytyy olla pienempi kuin rangaistuksen pelon. Rikoksen mukanaan tuomien hyötyjen tulisi siis olla pieniä rikoksesta seuraaviin haittoihin verrattuna, jotta rangaistus toimisi ennaltaehkäisevästi.⁴¹² Televisiomaksuihin liittyneet rikokset ovat rangaistuksen ennaltaehkäisevän vaikutuksen kannalta hyvä esimerkki – ne tehtiin usein harkiten ja tietoisena seurauksista. Näin ollen rankaisemisella voitiin pyrkiä pelottelun ja uhkailun kautta välittömään yleisestävään vaikutukseen.

Käytännössä pelotteluun perustuvaa yleisestävää vaikutusta on tavoiteltu näyttävällä tiedottamisella varsinkin tehotarkastusten yhteydessä. Usein ennen tarkastuksia ja niiden aikana lehdissä, televisiossa ja radiossa kerrottiin näyttävästi tarkastajien saapumisesta paikkakunnalle. Tiedotteet oli laadittu uhkaavaan ja pelottavaan sävyyn, ja niissä tuotiin aina esille luvattomuuden seuraukset. Esimerkiksi Yleisradion vuonna 1985 tekemässä tietoisuuskassa tehotarkastuksista uhataan television pimenemisellä ja luvattomuuden kalliilla seurauksilla.⁴¹³ Lehdissä taas Yleisradio julkaisi jo 1940-luvulla tiedotteita, joissa ilmoitettiin ”tarkkailijoiden” saapumisesta ja kehoitettiin kaikkia salakuuntelijoita hankkimaan lupa rangaistuksen uhalla.⁴¹⁴ Lisäksi pelotevaikutusta edesauttoi virallisten ilmoitusten ohella lehtien oma uutisointi. 1970-luvulla tehotarkastuksista uutisoitiin laajasti. Uutiset oli usein otsikoitu joko informatiivisesti, kuten ”Radio- ja televisiolut näkyviin: Tehostettu tarkastus käyntiin koko maassa”⁴¹⁵ tai uhkaavasti, kuten Savon Sanomien artikkeli vuodelta 1975 osoittaa: ”Sakko ja koneen menetys uhkaa tv-luvan unohtajia”.⁴¹⁶

Tiedotusvälineissä julkaistut ilmoitukset ja uutiset olivatkin eräänlaisia ennakkovaroituksia. Niissä peloteltiin tarkastajan saapumisella ja korostettiin luvattomuudesta seuraavia rangaistuksia, mutta myös kerrottiin, kuinka ikäviltä seurauksilta pystyi välttymään. Niiden teho perustuikin toisaalta uhkaamiseen ja toisaalta ratkaisun tarjoamiseen, minkä voi päätellä muun muassa Uudessa Suomessa vuonna 1975 julkaistusta uutisesta ”Yle perää miljooniaan: Lupien tehotarkastus alkoi”. Siinä lainataan osastopäällikkö Olavi Niemelää seuraavasti: ”En kehottaisi ottamaan riskiä [tarkastuksesta]. Hankkikaa luvat.” Lisäksi uutisen kuvatekstiin on kirjoitettu ”Parempi

---

⁴¹² Foucault 2005, 147 ja 177.

⁴¹³ Tietoisuustehotarkastuksista – tietoisuustehotarkastus, Elävä arkisto.

⁴¹⁴ Kainuun Sanomat 13.3.1947, Salakuunteluleikkeet 1945–1947, Vivi.

⁴¹⁵ Länsi-Savo 21.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

⁴¹⁶ Savon Sanomat 30.9.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

katsoa kuin katua. Katsoa nimittäin, että katselu- ja kuunteluluvat ovat kunnossa. Yleisradio on aloittanut lupien tehotarkastuksen tositarkoituksella.”⁴¹⁷

Usein tietoisuuskatut tehotarkastuksista tuottivat tulosta. Pelkkä tarkastuskoneiston olemassa olo ja kiinnijäämisen mahdollisuus sekä pelko rangaistuksesta toimivat yleisestävasti ilman, että varsinaisia tarkastuksia edes aina tarvitsi tehdä. Tästä voidaan esittää muutama esimerkki. Radiolupatarkastusten aikana 1940–1950-luvuilla lupien tarkastaminen oli kaksivaiheinen prosessi. Ensin tarkastajat ilmoittivat kullakin paikkakunnalla suoritettavista tarkastuksista laajasti muun muassa kiinnittämällä ilmoituksia näkyville paikoille. Niissä oli teksti ”radiolupien tarkastukset alkaneet paikkakunnalla”. Kyseisten ilmoitusten toivottiin edistävän lupien myyntiä ennen tarkastajien vierailuja kodeissa, ja usein pelkkä tarkastajan saapuminen paikkakunnalle riittikin lisäämään lupien myyntiä. 1950-luvulla tarkastuspartio vieraili eräässä pohjoissatakuntalaisessa pitäjässä, jossa he ilmoittivat tarkastusaikeistaan ensimmäisenä nimismiehelle. Postikonttoriin päästyään tarkastajat törmäsivät ensimmäisenä nimismiehen vaimoon, joka lunasti konttorista paikkakunnan ensimmäisen televisioluvan. Tämän jälkeen lupia myytiin vauhdilla – jopa niin paljon, että ne loppuivat postista kesken.⁴¹⁸ Näin ollen tarkastajien aina tarvinnut edes ryhtyä varsinaisiin tarkastustoimiin vaan oli riittävää, että he saapuivat näyttävästi paikkakunnalle. Sen jälkeen ”puskaradio” lisäsi kuin itsestään lupien menekkiä.

Toinen esimerkki voidaan ottaa syksyltä 1975, jolloin Yleisradio aloitti maanlaajuisen tehotarkastuksen värilupien kontrolloimiseksi. Aiheesta kirjoitettiin syksyn aikana lehdissä, ja sitä koski myös yksi Yleisradion televisiossa esitetyistä tietoisuuksista. Lehtiartikkeleiden mukaan sekä tehotarkastukset että niistä tiedottaminen lisäsi huikeasti lupien myyntiä ja niiden päivittämistä oikean tyyppisiksi. Keski-suomalaisen mukaan tieto lupien tarkastuksen tehostamisesta aiheutti postien ruuhkautumisen Jyväskylässä ja Tampereella; Tampereella lunastettiin jopa 250 lupaa päivässä, kun normaalisti niitä myytiin vain kymmenkunta.⁴¹⁹ Utisointi oli samanlaista myös muualla maassa. Warkauden lehden mukaan tieto tehotarkastuksista nosti lupien myynnin kaupungissa kymmenkertaiseksi,⁴²⁰ ja Etelä-Suomen Sanomien tietojen perusteella joka toinen eräässä postissa asioinut oli ostamassa väri- tai yleensä televisio-

⁴¹⁷ Uusi Suomi 21.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

⁴¹⁸ Tarkastaja Böök, Niemensalo 1984, 11–13.

⁴¹⁹ Keski-suomalainen 24.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

⁴²⁰ Warkauden lehti 23.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

lupaa.⁴²¹ Kainuun Sanomissa puolestaan uutisoitiin, että illan uutislähetyksessä ollut maininta tehotarkastuksista johti seuraavana päivänä ihmisten ryntäämiseen posteihin.⁴²² Kyseessä olikin nimenomaan ihmisten havahtuminen lupa-asioihin ennen tarkastajan vierailua. Karjalaisessa haastateltu tarkastaja Jarmo Mäkinen totesi, ettei luvattomia laitteita ole juuri löytynyt. Lehden mukaan postikonttorit ovat kuitenkin ruuhkautuneet pahasti,⁴²³ joten lupia ovat lunastaneet sekä tarkastuksen mahdollisuutta pelästyneet ihmiset että luvan kokonaan unohtaneet.

Yleisestävyyden toteutumisen edellytys kuitenkin on, että rikoksesta jää kiinni – jos kiinnijäämisriskiä ei ole, rangaistuksen ankaruudella ei ole merkitystä.⁴²⁴ Tarkastustoiminnan kannalta tämä on tarkoittanut, että tarkastukset olisi pitänyt ulottaa koko maahan ja kaikkiin talouksiin. Käytännössä näin ei kuitenkaan ole aina toimittu. Yleisradion tekemät tarkastukset toki kohdistuivat toisinaan alueille, joihin niiden ei olisi uskonut ulottuvan. Tarkastajan kertomuksen mukaan hän on muun muassa soutanut saareen, jossa ei ollut kuin muutama asukas.⁴²⁵ Toisaalta taas lupien tarkastus ulottui usein vain pienelle alueelle ja lain valvonta oli vaikeaa. Ennen televisiolupaa ja juuri sen tulon jälkeen lupatarkastuksia suoritettiin aluksi vain Helsingin alueella ja myöhemmin muissa isoissa kaupungeissa. Tarkastajan saapuminen syrjäiselle paikkakunnalle oli harvinaista, mutta saattoi johtaa suuren luvattomien joukon kiinni jääntiin tai ainakin lupien äkilliseen menekin nousuun.⁴²⁶ Tällöin ihmiset olivat luultavasti laskelmoineet, ettei kiinnijäämisriskiä ole ja luvan hankkiminen olisi ollut turhaa, mistä kertoo myös Kainuun Sanomat vuonna 1975. Sen mukaan

Luvattomia tv-katselijoita ja radion kuuntelijoita on helppo ymmärtää. Koska valvonta on ollut vuodesta vuoteen olematonta, on lupien hankkimista pidetty täysin turhana. Lain valvonnan puutteellisuus on siis johdattanut ihmiset lain rikkomiseen. Ilmiö ei ole harvinainen, pikemminkin yleinen. Liikenteessä vastaavanlaista tapahtuu kaiken aikaa.⁴²⁷

⁴²¹ Etelä-Suomen Sanomat 25.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

⁴²² Kainuun Sanomat 25.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

⁴²³ Karjalainen 23.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

⁴²⁴ Laine 2007, 194–195; Heinonen ym. 2002, 70.

⁴²⁵ Tarkastaja Niemensalo, Niemensalo 1984, 92.

⁴²⁶ Esim. Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi; Tarkastaja Böök, Niemensalo 1984, 13.

⁴²⁷ Kainuun Sanomat 25.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

Kiinnijäämisriskin huomiointi on ollut helppoa myös televisiomaksujen loppuaikoina. Viestintäviraston mukaan tarkastajat saivat itse suunnitella tarkastuskierroksensa. Provisiopalkkauksen vuoksi he tekivät tarkastuksia lähinnä alueilla, joissa oli paljon asuntoja, mutta vähän televisiomaksun maksajia. Sen seurauksena toisinaan on ollut mahdollista välttyä kokonaan tarkastuksilta, jos kaikki naapurit ovat maksaneet maksunsa.⁴²⁸ Koska oven on myös voinut jättää avaamatta tarkastuksen uhatessa, kiinnijäämisriskiin on ollut mahdollista vaikuttaa myös itse ja maksun maksaminen on tuntunut turhalta. Niinpä televisiomaksujen tarkastuksen ongelma on ollut se, ettei todellista ja varmaa riskiä kiinnijäämisestä ja rangaistuksen välittömyydestä ole ollut.

Rangaistuksen yleisestävyydellä on kuitenkin pelottelun lisäksi myös toinen vaikutus. Se toimii yleisen moraalin ja lainkuuliaisuuden luojana eli perustuu *välilliseen yleispreventioon*. Käytännössä sillä tarkoitetaan, ettei rikoksia tehdä, koska ne koetaan vääriksi. Yleisestävyys ei siis perustu pelkkään rangaistuksen pelkoon vaan myös moraliin; ellei sillä olisi merkitystä, rikoksia tehtäisiin aina, kun kiinnijäämisriskiä ei olisi.⁴²⁹ Televisiomaksujen kohdalla todellinen kiinnijäämisriski oli melko pieni, kuten edellä on kerrottu; enimmillään tarkastajia oli 150 koko maassa 1970-luvulla.⁴³⁰ Siitä huolimatta voimassa olleita maksuja oli samaan aikaan lähes 3,7 miljoonaa.⁴³¹ Niinpä yleisestävän vaikutuksen voisi todeta vaikuttaneen jopa enemmän moraalin kuin pelottelun kautta. Virallisella kontrolloinnilla päästiin tilanteeseen, jossa televisiomaksu koettiin valtaosin legitiimiksi ja maksun maksaminen oli normi. Pelottelulla piti kuitenkin yrittää vedota siihen vähemmistöön, joka ei noudattanut lakia ja normeja.

Rikoksen sovitus ja uusimisen estäminen

Rankaisemisella on esitetty olevan myös *erityisestävä* vaikutus, joka kohdistuu itse rikoksen tekijään. Rankaisemalla rikollista hänet yritetään parantaa ja saattaa siten jälleen yhteiskuntakelpoiseksi.⁴³² Toisin sanoen rikokseen syylistyneeltä pyritään poistamaan rikoksen uusimisen halu ja estämään sen tekemisen mahdollisuus.⁴³³

---

⁴²⁸ Tv-maksujohtaja Anssi Laakso, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012.

⁴²⁹ Laine 2007, 194 ja 260; Lahti 1978, 38.

⁴³⁰ Normaalisti tarkastajia oli 1970-luvulta alkaen noin 60–80 koko maassa, mutta vuonna 1975 alkanutta tehotarkastusta varten heitä koulutettiin lisää. Tv-maksujohtaja Anssi Laakso, Julkinen sana, Yle Radio 1, 19.12.2012; Kauppalehti 30.9.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi; Hiekkataipale 1976, 6.

⁴³¹ Luku sisältää radio-, televisio- ja väritelevisioluvat eli samoilla talouksilla oli useita lupia. Vuositilastot, Vivi.

⁴³² Kekkonen & Ylikangas 2003, 63–64.

⁴³³ Laine 2007, 194 ja 277; Koskivirta 2001, 95.

Televisiomaksujen kontrolloinnissa erityisestävyys tuli ilmi rikokseen syyllistyneen kurittamisessa ja pyrkimyksessä lopettaa hänen laitton toimintansa. Käytännössä kyseeseen tuli henkilökohtaisen rangaistuksen, kuten sakon, määrääminen sekä jatkossa tapahtuvan laittomuuden estäminen. Tarkastuksessa kiinni jääneeltä on esimerkiksi poistettu rikoksentekovälineet eli radio tai televisio. Vaihtoehtoisesti hänet saatettiin painostaa tilaamaan televisiomaksu, minkä seurauksena laitteiden käyttö muuttui lain mukaiseksi. Rikoksesta kiinni jäänyt henkilö on näin tullut kyvyttömäksi uusimaan rikosta ja siten kelvolliseksi yhteiskunnan jäseneksi.

Rankaisemisella on lisäksi pyritty hyvittämään rikoksella aiheutettuja vahinkoja, joita Yleisradio on kärsinyt luvattoman television ja radion käytön seurauksena. Käytännössä rikoksesta tuomittu määrättiin maksamaan rahallista korvausta joko sakkojen tai takautuvan televisiomaksun muodossa. Kyseiset korvaukset olivat eräänlainen vahingonkorvaus aiheutetuista haitoista. Lisäksi niiden avulla estettiin rikokseen syyllistynyttä hyötymästä tekemästään rikoksesta rahallisesti.⁴³⁴ Vahingonkorvaus voidaankin nähdä eräänlaisena rikoksen sovittamisen muotona.

5.2.2 Rangaistukset

Televisiomaksutarkastusten perusteella määrätyt seuraukset säilyivät melko samankaltaisina koko maksujärjestelmän historian ajan. Ne voidaan kuitenkin jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, milloin niitä ajallisesti käytettiin. Sakot ja menettämis-seuraukset olivat ensimmäiset rankaisumuodot, ja ne korvattiin myöhemmin hallinnollisilla maksuilla ja vahingonkorvauksilla.

Rankaisemiskäytännön muutos: poliisitutkinnasta Viestintäviraston harkintaan

Radiolaitteiden käyttö ilman asianmukaista lupaa kiellettiin vuoden 1927 radiolaissa, ja lain rikkomisesta seurasi 5 pykälän mukaan rangaistus. Rankaiseminen oli aluksi poliisin tehtävä, mikä perustuu samaan lakiin ja pykälään. Sen mukaan

Jos laite on rakennettu ilman lupaa tai vastoin niitä määräyksiä, jotka lupaa myönnettäessä on annettu, tahi jos näitä määräyksiä muuten rikotaan, tulee asianomaisen poliisiviranomaisen viipymättä ryhtyä toimeen laitteen käyttämisen estämiseksi.⁴³⁵

---

⁴³⁴ Heinonen ym. 2002, 187.

⁴³⁵ 8/1927.

Tarkastajalla ei siis ollut oikeutta rangaista luvaton radion tai television käyttäjää, vaan hän ainoastaan totesi tilanteen tarkastuksen yhteydessä. Tämän jälkeen tarkastaja pääsääntöisesti raportoi havainnoistaan tarkastuspaikkakunnan poliisille tai nimismiehelle täyttämällä tutkimusilmoituksen. Tarkastajan toimenpiteet rajoittuivatkin pelkästään tarkastuksen tekemiseen ja siitä raportointiin, eikä tarkastajaa usein kuultu enää tutkinnan aikana. Niinpä tarkastajan oli täytettävä tutkimusilmoitus eli raportti tarkastustapahtumasta mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Siinä oli muun muassa kuvailtava tarkasti tarkastuksen kulku sekä mahdolliset lieventävät asiat, jotta poliisi pystyi harkitsemaan syytetoimien tarpeellisuuden.⁴³⁶

Tarkastajalla kuitenkin oli suuri harkintavalta siitä, täyttikö hän ylipäänsä tutkimusilmoituksen ja toimittiko sen poliisille. Tarkastajan olikin harkittava tarkkaan, millaisiin toimenpiteisiin mahdollinen ilmoittaminen johtaisi. Jos tarkastaja ennalta tiesi, ettei rikos ollut riittävän suuri tai siitä rankaiseminen olisi ollut kohtuutonta, tutkimusilmoituksen tekeminen oli turhaa. Esimerkiksi vuonna 1982 lupatarkastajille annetuissa ohjeissa todetaan, ettei ilmoitusta tule tehdä jos laite on todistettavasti ollut käytössä korkeintaan seitsemän päivää, sen käyttö on uskottavasti johtunut tietämättömyydestä tai jos lahjaksi saadulle laitteelle ei ole esimerkiksi sairauden vuoksi pystytty hankkimaan lupaa. Näin ollen tarkastajalla ei ollut varsinaista rankaisovaltaa, mutta hänellä oli mahdollisuus jättää ilmoitus tekemättä ja siten estää rangaistuksen määrääminen. Toisaalta myös pelkkä tarkastajan antama huomautus koettiin toisinaan olevan riittävä rankaisu, joten poliisi-ilmoitus saatettiin jättää tekemättä myös siksi.⁴³⁷

Jos tarkastaja päätyi toimittamaan tutkimusilmoituksen poliisille, poliisi joko aloitti esitutkinnan sen perusteella tai päätti jättää asian käsittelemättä. Jos tutkinta käynnistettiin, poliisi kuulusteli sen aikana asianomaista useasti ja pyrki näin selvittämään tarpeelliset tiedot, kuten luvattoman käyttöajan pituuden. Tutkinnan jälkeen asia meni usein oikeuteen: 1930- ja 1940-luvuilla kaikki rangaistukset määrättiin oikeudenkäynnin perusteella. Sen sijaan jo ainakin 1970-luvulla huomioitiin myös teon vakavuus: jos teko oli lievä, siitä saatettiin määrätä vain sakkoja ilman

---

⁴³⁶ Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi; Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

⁴³⁷ Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

oikeuskäsittelyä. Jos sen sijaan teko oli törkeä tai valtiolle menetettäväksi vaadittava laite erityisen arvokas, asia vietiin oikeuteen asti.⁴³⁸

Tutkimusilmoitukset ja luvattomuudesta rankaiseminen työllistivät poliisia valtavasti. 1980–1990 –luvuilla tutkimuspyyntöjä tuli tarkastajilta yli 10 000 vuosittain. Lopulta koko prosessiin suhtauduttiin poliisien parissa varsin kirjavasti, ja rangaistus saattoi riippua siitä, minkä poliisipiirin alueella tarkastuksessa kiinni jäänyt henkilö asui – toisaalla samasta rikoksesta saattoi selvitä huomautuksella ja toisaalla siitä sai isot sakot.⁴³⁹ Näin ollen rankaisemiskäytäntöä oli pakko uudistaa. Se tehtiin vuoden 1998 laissa valtion televisio- ja radiorahastosta. Sen mukaan

Telehallintokeskus tekee erillisen päätöksen maksuvelvollisuudesta ja sen alkamisen ajankohdasta television käyttäjän pyynnöstä taikka jos tarkastuksessa on selvinnyt, että jollakulla on käytössään televisio, josta ei ole tehty 9 §:n mukaista ilmoitusta.⁴⁴⁰

Laissa myös määrätään, että rangaistuksista tekee päätöksen Telehallintokeskus.⁴⁴¹ Uuden lain nojalla tutkinnan suorittaminen ja rankaiseminen siirtyivät poliisilta Telehallintokeskukselle.

Käytännössä tarkastaja täytti edelleen tarkastuksen yhteydessä tarkastusilmoituksen, jonka pohjalta Telehallintokeskus ja myöhemmin Viestintävirasto määräisivät rangaistukset. Tarkastaja ei edelleenkään saanut toimivaltaa rankaisemisen suhteen vaan päinvastoin. Tarkastajan tuli tarkastuksen yhteydessä kertoa asukkaalle television-käyttöilmoituksen laiminlyönnin johdosta perittävistä mahdollisista maksuseuraamuksista joko suullisesti tai kirjallisesti erillisellä maksuseuraamusesitteellä. Hän ei kuitenkaan saanut ottaa kantaa niiden määräämisestä juuri kyseisessä tapauksessa; tarkastajien ohjeissa tarkastajaa kiellettiin tiukasti lupaamasta, ettei tarkastusmaksua tai takautuvaa televisiomaksua määrätä.⁴⁴²

Viestintävirasto teki rangaistuspäätökset edelleen tarkastajan täyttämän tarkastusilmoituksen perusteella, joten tarkastajan tuli edelleen täyttää ilmoitus huolellisesti.

---

⁴³⁸ Uusi Suomi 29.11.1986, kansio 3, Vivi; Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi; Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi; Hangö 23.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi; Televisiolupasäännösten tarkistaminen 18/1991, 40.

⁴³⁹ Uusi Suomi 29.11.1986, kansio 3, Vivi; Televisiolupasäännösten tarkistaminen 18/1991, 39; Lupatarkastus- ja tiedotustoiminta, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen 1985.

⁴⁴⁰ 745/1998.

⁴⁴¹ 745/1998.

⁴⁴² Ohjeita tarkastusilmoituksen täyttämiseen, Tv-maksutarkastajien koulutus kevät 2011, Vivi.

Erona aiempaan poliisitutkintaan oli kuitenkin se, että poliisi oli tehnyt tutkimus-ilmoituksen perusteella ainoastaan päätöksen esitutinnan aloittamisesta. Sen jälkeen poliisi oli kuulustellut epäiltyä eli epäillyn kanta tuli kuulluksi ennen rangaistuksen määräämistä. Viestintäviraston päätökset sen sijaan tehtiin ainoastaan tarkastus-ilmoituksen perusteella, eikä asianomaisella ollut mahdollisuutta kertoa omaa näkemystään tapahtumista kuin vasta päätöksenteon jälkeen. Asiakkaalla oli kuitenkin oikeus valittaa tehdystä päätöksestä 30 vuorokauden ajan tiedoksisäännön jälkeen.⁴⁴³

Laitteen menettäminen valtiolle

Vuodesta 1927 vuoteen 1998 luvaton radiolaitteiden käyttäjää voitiin rangaista sekä sakottamalla että määräämällä luvaton laitteisto valtiolle radiolain viidennen pykälän nojalla:

Joka rikkoo tätä lakia tai sen nojalla annettuja määräyksiä, rangaistakoon, ellei teosta ole muualla säädetty ankarampaa rangaistusta, sakolla; samalla julistettakoon radiolaitteen käyttämislupa, milloin sellainen on annettu, peruutetuksi ja radiolaitte menetetäksi, elleivät asianhaarat ole erittäin lieventävät.⁴⁴⁴

Lain mukaan radiolaitteet tuli lähtökohtaisesti takavarikoida valtiolle aina, kun niiden käyttö tapahtui ilman asianomaista lupaa. Laissa on kuitenkin maininta, jonka mukaan lievissä rikkeissä tästä voitiin poiketa. Luvaton laitteiden käyttö ei siis aina johtanut takavarikointiin, vaan sen tarpeellisuutta harkittiin aluksi tapauskohtaisesti.

Käytännössä lieventävä seikka oli luvattoman käyttöajan pituus: jos laitteita oli käytetty pitkään, niiden takavarikointi oli yleistä, samoin kuin erittäin törkeissä tapauksissa.

Lisäksi takavarikoinnilla saattoi välttyä, jos katselu tapahtui vääränlaisella luvalla⁴⁴⁵ tai luvattomuus johtui tietämättömyydestä. Lievän rikkeen määrittely oli kuitenkin ongelmallista, eikä laitteiden menettämiseen johtavalle luvattoman käyttöajan pituudelle ollut olemassa virallista määritelmää ennen vuotta 1980.⁴⁴⁶ Silloin korkein oikeus teki päätöksen, jonka mukaan laitteet tuli tuomita menetetyiksi, kun luvaton käyttö oli kestänyt yli puoli vuotta.⁴⁴⁷ Korkeimman oikeuden päätös yhtenäisti takavarikointiin liittyviä käytäntöjä, mutta siihen liittyi silti yksi poikkeus: takavarikointi oli sallittua vain silloin, kun luvattomuudesta kiinni jäänyt henkilö omisti luvattomat laitteet. Jos

⁴⁴³ Ohjeita tarkastusilmoituksen täyttämiseen, Tv-maksutarkastajien koulutus kevät 2011, Vivi.

⁴⁴⁴ 8/1927.

⁴⁴⁵ Esimerkiksi väritelevision katsominen pelkillä mustavalko- ja radioluvalla.

⁴⁴⁶ Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi; Radiolupien tarkastajien toiminta 1955–1958, Vivi;

⁴⁴⁷ Oikeuslaitosten päätökset, kansio 2, Vivi; KKO 1980 II 105.

laitteisto oli esimerkiksi ostettu osamaksulla tai se oli lainassa, takavarikointia ei voitu suorittaa.⁴⁴⁸

Laitteiden takavarikointi oli sakkoja harvinaisempi rangaistus, mutta kuitenkin yleisesti tunnettu ja käytetty keino. Sitä ei kuitenkaan koskaan määrätty yksinään vaan aina sakkojen lisäksi.⁴⁴⁹ Se oli kuitenkin sakkoja tuntuvampi rangaistus, joten sen pelote- ja rankaisuvaikutus oli varmasti suurempi. Varsinkin radiolupien ensimmäisten vuosikymmenten aikana radiot olivat arvokkaita ja toisinaan vaikeasti saatavilla,⁴⁵⁰ joten niiden menettäminen aiheutti suurempaa taloudellista ja aineellista vahinkoa kuin pelkkä sakko. Myöhemmin suhtautuminen laitteiden menettämiseen valtiolle kuitenkin muuttui, ja niiden takavarikointi sai erilaisen merkityksen. 1980–1990-luvuilla takavarikointia ryhdyttiin käyttämään eräänlaisena kiristyskeinona. Laitteet saatettiin takavarikoida, mutta ne sai takaisin, kun oli maksanut sakot. Niinpä laitteita ei enää menettänyt kokonaan valtiolle. Keino osoittautui toimivaksi erityisesti silloin, kun kyseessä oli uusi ja kallis televisio.⁴⁵¹ Sen sijaan tapauksissa, joissa laitteella oli vain vähän rahallista arvoa,⁴⁵² menetelmä ei oletettavasti toiminut.

Sakko

Radiolain viides pykälä oikeutti myös sakottamiseen luvattoman radiolaitteen käytön yhteydessä. Sakko oli usein välitön seuraus, ja sen määräämättä jättäminen oli harvinaista. Käytännössä sakolta välttyi vain, jos pystyi osoittamaan luvattoman käyttöajan olleen erityisen lyhyt ja lupautui joko hankkimaan tarvittavat luvat välittömästi tai poistamaan laitteet.⁴⁵³

Sakot määrättiin päiväsakkoina, ja niiden suuruus riippui luvattomuusajan pituudesta, rikkeen törkeydestä sekä luvattomaksi todetun henkilön tuloista.⁴⁵⁴ Yleisesti sakkojen summat olivat suuria verrattuna lupien hintoihin. Vuonna 1935 sakot olivat tyypillisesti

---

⁴⁴⁸ KKO 1978 II 85.

⁴⁴⁹ Esim. Oikeuslaitosten päätökset, kansio 2, Vivi; Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, sakkoluettelot 1935, Vivi; Radiolupien tarkastajien toiminta 1955–1958, Vivi.

⁴⁵⁰ Etelä-Suomen Sanomat 9.11.1945, Salakuunteluleikkeet 1945–1947, Vivi.

⁴⁵¹ Kristiina Holmasto, Helsingissä 10.4.2013, haastattelija SP.

⁴⁵² Kts. Luku 5.1.4, jossa käsitellään nuorten maksuvelvollisuuden välttelyä.

⁴⁵³ Esim. Oikeuslaitosten päätökset, kansio 2, Vivi; Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi.

⁴⁵⁴ Esim. Oikeuslaitosten päätökset, kansio 2, Vivi; Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi.

50–200 markkaa, kun radiolupa maksoi vain 100 markkaa vuodessa.⁴⁵⁵ Vuosina 1954–1957 sakkojen summat olivat tuhansia markkoja, ja joissain tapauksissa luvattomat kuuntelijat tuomittiin jopa 6 000 markan sakkoihin. Kyseisenä aikana radioluvan hinta oli 900–1 200 markkaa,⁴⁵⁶ joten sakot olivat todella suuria. Tällä tosin saatettiin ennakoida vuonna 1958 pakolliseksi tullutta 6 000 markan televisiолupaa. Sakot säilyivät suurina 1980-luvulle asti, ja niiden ohella taloudellista vahinkoa saattoi tulla laitteiden takavarikoinnista. Yhteensä taloudellinen tappio saattoi nousta tuhansiin markkoihin. Esimerkiksi vuonna 1981 seuraus luvattomuudesta saattoi olla jopa 5 000 markkaa, joka kuluttajahintaindeksin avulla muunnettuna vuoden 2011 euroiksi vastaa yli 2 000 euroa. Vastaavana aikana vuoden televisiолupa maksoi kesäkuusta alkaen 210–490 markkaa eli 87–205 euroa lupatyypistä ja näkyvyysalueesta riippuen.⁴⁵⁷

Sakot olivat yleinen rankaisukeino aina 1990-luvulle asti. Ne säilyivät loppuun asti suhteellisen suurina televisiолupamaksuun verrattuna, mutta niissä toki huomioitiin rikkeen vakavuus.⁴⁵⁸ Sakko oli pienempi jos sen perusteena oli vääränlaisella, mutta voimassa olleella luvalla tapahtunut katselu eli toisin sanoen mustavalkoluvalla tapahtunut väritelevision katselu. Sakkoihin vaikutti kuitenkin myös se, olisiko täysin ilman lupaa olleella salakatselijalla pitänyt olla mustavalko- vai värilupa.⁴⁵⁹ Näin ollen sakkojen määräämisessä otettiin huomioon luvattomuudesta aiheutuneiden vahinkojen suuruus ja Yleisradiolle aiheutunut taloudellinen tappio.

Takautuva televisiомaksu

Sakkojen ja laitteen menettämisen lisäksi tarkastajan käynti saattoi johtaa velvollisuuteen maksaa televisiомaksua takautuvasti luvattomalta ajalta sekä rankaisemisen että vahingonkorvauksen vuoksi. Takautuvan televisiомaksun asema perustui alun perin radiolakiin, jonka neljännen pykälän mukaan ”Valtioneuvosto voi

---

⁴⁵⁵ Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi. Kuluttajahintaindeksin avulla vuoden 2011 euroiksi muunnettuna sakko oli noin 18–75 ja lupamaksu noin 37 euroa. Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkojulkaisu).

⁴⁵⁶ Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Radiolupien tarkastajien toiminta 1955–1957, Vivi. Kuluttajahintaindeksin avulla vuoden 2011 euroiksi muunnettuna sakko oli noin 150–180 euroa ja lupamaksu 27–30 euroa. Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkojulkaisu).

⁴⁵⁷ Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Luvallanne –tiedote 1981; Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkojulkaisu).

⁴⁵⁸ Kansainvälisesti verrattuna suomalaiset rangaistukset olivat kuitenkin lieviä. Esimerkiksi 1970-luvulla Itävallassa luvattomuudesta saattoi joutua kuukaudeksi vankilaan, minkä lisäksi maksettavaksi tuli suuri sakko ja jopa 100-kertainen lupamaksu. Sveitsissä taas vankeus saattoi kestää jopa vuoden. Aamulehti 28.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta, Vivi.

⁴⁵⁹ Esim. Oikeuslaitosten päätökset, kansio 2, Vivi.

määrätä radiolaitteen rakentamisesta ja käyttämisestä suoritettavaksi maksuja.”⁴⁶⁰

Pykälässä ei eritellä milloin käyttö tapahtuu, joten sen perusteella myös jo tapahtuneesta käytöstä voitiin periaatteessa määrätä maksuja. Viitteitä takautuvien maksujen määräämisestä onkin jo radiolupien ajalta. Esimerkiksi vuonna 1945 Tampereella muutama henkilö oli tuomittu maksamaan radiolupamaksu takautuvasti kuuden vuoden ajalta.⁴⁶¹

Takautuva televisiomaksu otettiin suuressa mittakaavassa käyttöön kuitenkin vasta 1980-luvun alussa, jolloin yhä useampi poliisitutkinta päättyi oikeussalin sijasta rangaistusmääräysmenettelyn⁴⁶² perusteella määrättyihin sakkoihin. Rangaistusmääräysmenettely oli oikeudenkäyntiä lievempi ja kevyempi prosessi, ja siksi parempi vaihtoehto luvattomuudesta kiinni jääneen katselijan kannalta. Sen käyttäminen kuitenkin vaati asianomistajan eli posti- ja telehallituksen suostumuksen niissä tapauksissa, joissa se vaati vahingonkorvausta koetusta haitasta eli menetetyistä lupatuloista. Posti- ja telehallitus olikin avainasemassa rangaistusmenettelyissä, joten sille tuli mahdolliseksi ottaa käyttöön uusi toimintamalli – eräänlainen kiristys. Uuden käytännön mukaan posti- ja telehallitus suostui aina rangaistusmääräysmenettelyn käyttämiseen, mutta se asetti ehdoksi televisiolupamaksun suorittamisen koko luvattomalta ajalta ennen suostumuksen antamista. Niinpä luvattomuudesta kiinni jääneen henkilön oli käytännössä pakko ensin maksaa postitoimipaikassa televisiolupa takautuvasti luvattomalta ajalta, mikäli hän halusi välttyä raskaalta ja kalliilta oikeudenkäynniltä. Sen jälkeen posti- ja telehallitus luopui oikeusteitse vaadittavista vahingonkorvauksista ja tyytyi sille jo maksettuun takautuvaan televisiolupamaksuun.⁴⁶³

Takautuva televisiomaksu kehitettiin alun perin posti- ja telehallituksen kiristyskeinoksi, mutta myöhemmin siitä tuli virallinen ja lakiin perustunut maksu. Korkein oikeus otti takautuvaan maksuun kantaa vuonna 1984. Sen antamassa päätöksessä luvattomuudesta kiinni jäänyt henkilö velvoitettiin maksamaan vahingonkorvausta

---

⁴⁶⁰ 8/1927.

⁴⁶¹ Aamulehti 26.5.1945, Salakuunteluleikkeleet, Vivi.

⁴⁶² Rangaistusmääräysmenettely on tuomioistuinmenettelyn vaihtoehto, ja sitä käytetään vain lievissä rikoksissa. Siinä poliisi tai muu viranomainen esittää tiettyä rangaistusta määrättäväksi, ja syyttäjä vahvistaa rangaistuksen ilman oikeudenkäyntiä. Menetelmä otettiin alun perin käyttöön vuonna 1931, jolloin sen avulla pyrittiin helpottamaan kieltolaista johtuvaa tuomioistuimiin kohdistunutta ruuhkaa. Myöhemmin sen piiriin tulivat muun muassa liikennerikkomukset ja televisiolupa-asiat. Heinonen ym. 2002, 224.

⁴⁶³ Posti- ja telehallituksen kirje 344/ 20.1.1983, kansio 2, Vivi; Ohjeita tv-lupajuttujen tutkintaan, Raahen poliisilaitos 10.2.1986, kansio 3, Vivi.

menetetyistä lupatuloista posti- ja telehallitukselle.⁴⁶⁴ Näin ollen korkeimman oikeuden päätös ikään kuin laillisti posti- ja telehallituksen jo aiemmin käyttämän keinon. Takautuvan televisiomaksun asema määriteltiin kuitenkin virallisesti vasta vuoden 1988 asetuksessa, jossa todetaan seuraavasti:

Siltä, jonka todetaan käyttäneen yleisradiolähetyksen vastaanotinta ilman asianmukaista lupaa, peritään lupamaksut takautuvasti siltä ajalta, jonka luvaton käyttö on jatkunut.⁴⁶⁵

Asetuksen perusteella takautuvaa televisiomaksua saattoi joutua maksamaan koko luvattomuuden ajalta huomioimatta sen pituutta.⁴⁶⁶ Maksun suuruudelle asetettiin kattohinta vasta vuoden 1999 alussa, jolloin uusi laki valtion televisio- ja radorahastosta astui voimaan. Laissa takautuvan televisiomaksun asema määritellään seuraavasti:

Siltä, joka käyttää televisiota tekemättä 9 §:ssä tarkoitettua ilmoitusta, Telehallintokeskus perii televisiomaksun kaksinkertaisena enintään yhden sellaisen vuoden ajalta, jolloin televisiota on käytetty. Maksua peritään tällöin kuitenkin vähintään 300 markkaa.⁴⁶⁷

Vuodesta 1999 alkaen takautuvaa televisiomaksua saattoi siis joutua maksamaan enintään vuoden ajalta kaksinkertaisena. Vuonna 1999 televisiomaksun hinta oli 882 markkaa eli maksettavaa saattoi kertyä 1764 markkaa. Summa vastaa 370 euroa vuoden 2011 euroiksi muunnettuna. Vuonna 2011 televisiomaksun hinta oli noin 245 euroa, joten kaksinkertaisena määrätyn takautuvan televisiomaksun summa saattoi olla korkeimmillaan lähes 500 euroa.⁴⁶⁸ Takautuvan televisiomaksun suuruus noudattelikin luonnollisesti televisiomaksun hintakehitystä. Sen suhde televisiomaksun hintaan pysyi kattohinnan osalta samana, mutta rangaistuksen ankaruus eli rahallinen sanktio kasvoi suhteessa muuhun hintatasoon lähes jatkuvasti vuodesta 1999 vuoteen 2012.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁴ KKO 1984 II 90.

⁴⁶⁵ 792/1988.

⁴⁶⁶ Joukkotiedotusvälineille annettavia tietoja lupa-asioista, Oy Yleisradio Ab, Vivi; 792/1988. Tähän liittyy kuitenkin ongelma, sillä vuoteen 1999 saakka takautuva maksu ei ollut ulosottokelpoinen ilman oikeuden päätöstä. Näin ollen takautuvalta maksulta saattoi välttyä jos osasi neuvotella posti- ja telehallituksen (tai Telehallintokeskuksen) kanssa. Usein takautuvia maksuja annettiin anteeksi esimerkiksi vähävaraisille, sillä niiden takia ei kannattanut aloittaa oikeusprosessia. Kristiina Holmasto, Helsingissä 10.4.2013, haastattelija SP.

⁴⁶⁷ 745/1998.

⁴⁶⁸ Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkajulkaisu).

⁴⁶⁹ Takautuvan televisiomaksun suuruus oli sidottu televisiomaksun hintaan, joten kuvion 2 (luku 3.2.3) hintakehitystä voidaan käyttää myös takautuvan televisiomaksun suhteellisen suuruuden määrittelyssä.

Vuoden 1999 uusi laki sekä rajoitti takautuvan televisiomaksun korkeinta mahdollista hintaa että rajoitti sen pienuutta. Laki määritteli takautuvalle televisiomaksulle minimihinnan, joka oli aina maksettava huolimatta luvattoman käyttöajan pituudesta. Vaikka luvattomuus olisi kestänyt vain päivän, maksettavaa tuli silti 300 markkaa eli noin 63 euroa vuoden 2011 hinnoilla.⁴⁷⁰ Summa vastaa noin neljän kuukauden televisiomaksua vuonna 1999.⁴⁷¹ Toisin kuin kattohinnan kohdalla minimihinnan osalta takautuvan televisiomaksun sanktioankaruus pieneni lähes jatkuvasti vuodesta 1999 alkaen. Vuonna 2011 takautuvan televisiomaksua määrättiin aina vähintään 60 euroa.⁴⁷² Summa on arvoltaan suunnilleen sama kuin vuonna 1999, mutta vuonna 2011 se vastasi enää alle kolmen kuukauden televisiomaksuja.⁴⁷³

Viestintävirastolla ei lain mukaan ollut harkintavaltaa takautuvan maksun määräämisen suhteen. Takautuvan televisiomaksun suuruus ei silti aina noudattanut todellista luvattoma käyttöaikaa. Jos käyttöaikaa ei pystytty selvittämään, takautuvaa maksua määrättiin aina 60 euroa. Tarkastajan tuli kuitenkin tarkastuksen yhteydessä pyrkiä selvittämään luvattoman käyttöajan pituus. Koska luvattomuuden kesto oli muutoin vaikeaa selvittää, takautuvan televisiomaksun määräämisessä luotettiin asiakkaan kertomukseen.⁴⁷⁴ Toisaalta lain mukaan asiakkaan oli puhuttava totta tarkastajalle.⁴⁷⁵ Jos hän noudatti lakia ja puhui totta, maksu saatettiin määrätä jopa vuodelta. Sen sijaan valehtelemalla saattoi selvittää paljon pienemmällä summalla, mutta samalla rikkoi lakia. Rankaisemisen kannalta tilanne kuitenkin oli selkeä; takautuvan televisiomaksun määräämisessä lähtökohtana oli, että asiakas noudatti lakia ja puhui totta. Lisäksi sanktioiden määräämisessä luotettiin havaintojeni mukaan siihen, että yllättävä tilanne ja viranomaisen auktoriteetti saavat asiakkaan puhumaan totta.

Tarkastusmaksu

Vuoden 1999 laki valtion televisio- ja rahastosta selkeytti huomattavasti aiempaa, varsin kirjavaa rankaisemiskäytäntöä. Sen myötä tarkastuksesta aiheutuvia seurauksia uudistettiin rajusti: poliisitutkinnasta, sakottamisesta ja laitteiden takavarikoinnista

---

⁴⁷⁰ 745/1998; Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkojulkaisu).

⁴⁷¹ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

⁴⁷² 395/2003.

⁴⁷³ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

⁴⁷⁴ Ohjeita tarkastusilmoituksen täyttämiseen, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

⁴⁷⁵ 745/1998.

luovuttiin kokonaan. Ne korvattiin tarkastusmaksulla, jonka lisäksi tarkastuksessa kiinni jäänyt joutui edelleen maksamaan takautuvaa televisiomaksua.⁴⁷⁶

Pääsääntöisesti tarkastusmaksu määrättiin maksettavaksi aina, kun tarkastaja havaitsi luvattomuuden. Lakiin sisältyi kuitenkin lievennys, jonka mukaan ”Maksu voidaan jättää määräämättä, jos television käyttöä on ajallisesti pidettävä vähäisenä taikka tarkastusmaksun määräämistä on muuten pidettävä kohtuuttomana.”⁴⁷⁷ Käytännössä maksu saatettiin jättää määräämättä kahdessa tapauksessa: jos televisio oli ollut alle kaksi kuukautta käytössä tai jos asianomainen henkilö oli alaikäinen tai yli 70-vuotias. Tällöin maksun määräämistä pidettiin kohtuuttomana. Maksun välttäminen kuitenkin edellytti televisiomaksun välitöntä tilaamista tai television poistamista sekä tarkastajan kanssa yhteistyössä toimimista. Lisäksi tarkastusmaksun välttämisen edellytyksenä oli ensikertalaisuus: vuoden 2003 lain perusteella toisesta kiinni jäämisestä seurasi automaattisesti tarkastusmaksu.⁴⁷⁸

Tarkastusmaksu oli luonteeltaan hallinnollinen maksu⁴⁷⁹ ja sen suuruus oli kiinteä – 500 markkaa vuonna 1999 ja 100 euroa vuonna 2012.⁴⁸⁰ Vastaavat televisiomaksut olivat vuositasolla 882 markkaa ja 252 euroa.⁴⁸¹ Siirtyminen sakoista tarkastusmaksuun tarkoittikin rahallisen rangaistuksen pienentymistä. Tarkastusmaksu oli paljon pienempi kuin vuosittainen televisiomaksu, kun taas aiemmin sakot olivat olleet moninkertaisia televisiomaksuun verrattuna – ellei sitten ollut onnistunut välttymään seurauksilta kokonaan poliisin ruuhkien vuoksi. Tarkastusmaksun lisäksi määrättiin kuitenkin aina myös takautuvia televisiomaksuja, mutta ne eivät yhteensä yltäneet kovimpien sakkojen ja menettämisseuraamusten tasolle. Kuten luvussa 4.4.1 kerrotaan Kotivinkki -kampanjan yhteydessä, seuraus luvattomasta television käytöstä saattoi olla 1990-luvun alussa jopa 6 000 markkaa eli lähes 1 500 euroa vuoden 2011 hinnoilla. Kymmenen vuotta myöhemmin rangaistus oli enää alle 500 euroa ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin alle 600 euroa.⁴⁸² Siirtyminen uusiin rankaisumuotoihin tarkoittikin

---

⁴⁷⁶ 745/1998.

⁴⁷⁷ 745/1998.

⁴⁷⁸ Ohjeita tarkastusilmoituksen täyttämiseen, Tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi; 395/2003.

⁴⁷⁹ Heinonen ym. 2002, 186–187.

⁴⁸⁰ Vuonna 2003 asetettu hinta oli voimassa vuoteen 2012 asti. 745/1998; 395/2003.

⁴⁸¹ Hintatiedot, kansio 1, Vivi.

⁴⁸² Vuoden 2003 televisiomaksu oli 165,15 euroa ja 2011 vuoden 244,90 euroa, jotka määrättiin kaksinkertaisina. Lisäksi maksettavaksi tuli 100 euron tarkastusmaksu. Vuoden 2003 hinta on muunnettu vuoden 2011 hinnoiksi. Hintatiedot, kansio 1, Vivi; Tilastokeskus, SVT, rahanarvonkerroin 1860–2011 (verkkojulkaisu).

sanktioankaruuden pienentymistä, vaikka rangaistusten suuruus hieman kohosi 2000-luvulla. Maksun suuruudessa on kuitenkin huomioitava, että tarkastusmaksu ja takautuva televisiomaksu olivat kaikille samansuuruiset, toisin kuin päiväsakot. Niistä ei saanut vapautusta tai alennusta taloudellisen tilanteen vuoksi,⁴⁸³ joten kaikkein pienituloisimpien kohdalla rangaistukset saattoivat olla suuria sakkoihin verrattuna.

Muut seuraukset

Vaikka pääasialliset rangaistukset luvattomasta radion ja television käytöstä olivat sakot ja laitteen menettäminen, takautuva televisiomaksu ja myöhemmin tarkastusmaksu, tarkastus johti toisinaan myös muunlaisiin seurauksiin. Ne olivat pääasiassa huomautuksia ja kehotuksia, mutta toisinaan myös rahallisia korvauksia.

Toisinaan lievien rikkeiden yhteydessä ja epäselvissä tarkastustilanteissa tarkastaja tyytyi vain antamaan kehotuksen luvan hankkimiseen tai käyttöönottoilmoituksen tekemiseen. Menettelyä pidettiin tietyissä tapauksissa jopa tehokkaampana kuin varsinaista rankaisemista,⁴⁸⁴ sillä usein luvattomuus johtui unohduksesta tai muusta inhimillisestä virheestä. Tällöin tarkastajan käynti muistutti asiasta ja viranomaisen antama huomautus oli riittävä sysäys luvan hankkimiselle tai maksun maksamiselle. Huomautusta ja kehotusta käytettiin varsin yleisesti radiolupien aikana tapauksissa, joissa radio oli uusi, lupa oli vanhentunut tai siinä oli vääriä tietoja, kuten vanha osoite.⁴⁸⁵ Myös televisiolupien alkuvaiheessa luvattomuudesta ainoastaan huomautettiin ja sen jälkeen valvottiin, että lupa todelle hankittiin.⁴⁸⁶ Kehotusten antaminen kuitenkin tiukentui hetkellisesti 1970-luvun puolivälissä väritelevisiolupauudistuksen ja tehotarkastusten yhteydessä: silloin luvattomuudesta pyrittiin aina tekemään ilmoitus poliisille.⁴⁸⁷ Myöhemmin huomauttamiseen kuitenkin palattiin, ja kehoitus saatettiin antaa esimerkiksi tilanteissa, joissa laite oli uusi tai luvattomuus johtui tietämättömyydestä.⁴⁸⁸ Lisäksi varsinkin 1980–1990-luvuilla huomautuksia saattoi saada myös tietoisesta luvattomuudesta riippuen siitä, minkä poliisipiirin alueella tarkastus tapahtui.⁴⁸⁹ Oletettavasti varsinaisen tutkinnan aloittamiseen ei ollut

---

⁴⁸³ Ohjeita tarkastusilmoituksen täyttämiseen, tv-maksutarkastajien koulutus 2011, Vivi.

⁴⁸⁴ Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

⁴⁸⁵ Helsingin raastuvanoikeuden sakkoluettelot, Sakkoluettelot 1935, Vivi.

⁴⁸⁶ Radiolupien tarkastajien toiminta 1958, Vivi.

⁴⁸⁷ Näin ainakin uhattiin vuoden 1975 uutisissa, mutta käytännön toimenpiteistä ei ole tietoa. Uhkaaminen saattoikin olla vain pelottelukeino, jota käytettiin tehotarkastusten yhteydessä. Kauppalehti 30.9.1975 ja Kaleva 3.10.1975, Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975, Vivi.

⁴⁸⁸ Oikeuslaitosten päätökset, kansio 2, Vivi; Ohjeita lupatarkastajille 1982, Oy Yleisradio Ab, Vivi.

⁴⁸⁹ Lupatarkastus- ja tiedotustoiminta, Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen, 1985.

resursseja, minkä vuoksi tarkastajan tai poliisin antama välitön huomautus oli parempi ja tehokkaampi ratkaisu. Kehotusten lisäksi luvattomalla television käytöllä oli joskus myös välillisiä seurauksia. Jos luvattomuuden käsittely eteni oikeuteen saakka, ja syytetty tuomittiin rangaistukseen, tämä saattoi joutua maksamaan myös vastapuolen oikeudenkäyntikulut.⁴⁹⁰

5.3 Epävirallinen kontrollointi osana tarkastusta

Anu Koskivirran mukaan epävirallisella sosiaalisella kontrollilla voidaan tarkoittaa erilaisia yksityisiä ja yhteisöllisiä reaktioita rikollisuutta ja muuta poikkeavaa, epätoivottua käyttäytymistä kohtaan. Siihen kuuluu oleellisesti yhteisön jäsenten valvonta ja tarkkailu sekä normien vastaiseen käyttäytymiseen reagointi yhteisön tasolla ilman virallisia toimijoita.⁴⁹¹ Käytännössä kyse voi siis olla yhteisön jäseneensä kohdistamasta painostuksesta, paheksunnasta tai suorasta toiminnasta, jolla poikkeavuutta pyritään hallitsemaan.

Televisiomaksujärjestelmän legitimeetti ja maksamisen normi ovat johtaneet vahvaan epäviralliseen sosiaaliseen kontrollointiin erityisesti tiiviissä ja kiinteissä yhteisöissä, mistä oli hyötyä televisiomaksun viralliselle kontrollinnille. Kontrollipolitiikka sai taustatukea epävirallisesta sosiaalisesta kontrollista. Käytännössä epävirallinen sosiaalinen kontrolli ilmentyi muun muassa suhtautumisena luvattomuuteen ja tarkastuksen omatoimimisena harjoittamisena.

Yhteisön sisäinen tarkkailu

Epävirallinen sosiaalinen kontrolli tuli parhaiten esiin naapureiden tarkkailuna ja ilmiantamisena. Toisinaan tarkastajat tekivät yllätysvierailuja osoitteisiin, joiden luvattomuudesta he olivat saaneet vihjeen. Kerran esimerkiksi kerrostalon asukas paljasti tarkastusta suorittamassa olleelle tarkastuspartiolle erään saman rapun asukkaan piilottaneen television keittiön kaapistoon. Kyseinen asunto oli jo tarkastettu ja tarkastuksen yhteydessä todettu, ettei siellä ole televisiota. Ilmiannon perusteella tarkastajat kuitenkin palasivat asuntoon ja löysivät television kätkeytyneenä keittiöstä.⁴⁹² Toisessa tapauksessa taas asukas osasi vältellä tarkastajien käyntiä, sillä hän arvasi eri osoitteessa asuvan vaimonsa tehneen ilmiannon.⁴⁹³ Näissä tapauksissa aktiivisena

---

⁴⁹⁰ Oikeuslaitosten päätökset, kansio 2, Vivi.

⁴⁹¹ Koskivirta 2001, 15.

⁴⁹² Tarkastaja Paijo, Niemensalo 1984, 51.

⁴⁹³ Tarkastaja Jokela, Niemensalo 1984, 77.

osapuolena oli yhteisön jäsen, joka havaitsi normista poikkeamisen eli luvattomuus havaittiin epävirallisen kontrolloinnin kautta. Havainnon tekijällä ei kuitenkaan ollut keinoja puuttua asiaan ilman viranomaisten apua, joten hänen täytyi turvautua viralliseen kontrolliin. Näin ollen epävirallisesta sosiaalisesta kontrollista oli apua virallisen kontrollin harjoittamiselle ja sen vaikuttavuudelle.

Epävirallisesta sosiaalisesti kontrolloinnista ei kuitenkaan ollut pelkkää apua viranomaisille, vaan toisinaan se johti virallisen kontrolloinnin vaikeutumiseen. Joissakin yhteisöissä luvattomuus oli normi, ja ihmiset puolustivat joukolla normien mukaista käytöstä eli luvattomuutta. Sen seurauksena virallisen normin vartijan, lupa-tarkastajan, toimintaa vaikeutettiin monin tavoin. Yhteisön sisällä esimerkiksi varoitettiin luvattomiksi tiedettyjä naapureita ja sukulaisia tarkastajan liikkumisesta paikkakunnalla heti, kun siitä saatiin itse tietää. Sen seurauksena televisioita ehdittiin piilottaa ja ovia lukita ennen tarkastajan saapumista. Tarkastajien kertomusten mukaan he usein sattuivat paikalle juuri, kun televisiota oltiin piilottamassa tällaisen vinkin perusteella.⁴⁹⁴ Epävirallinen sosiaalinen kontrolli toimikin sekä tarkastajien toimintaa vastaan että sitä helpottaen riippuen siitä, millaista oli kohdeyhteisön suhtautuminen televisiomaksun maksamiseen.

Häpeä ja leimautuminen

Epäviralliseen sosiaaliseen kontrolliin liittyy läheisesti yhteisön sisällä koettu häpeä, joka tuli televisiomaksujen yhteydessä usein esille. Sen jälkeen kun tarkastajat saivat reaaliaikaiset tiedot televisiomaksun maksaneista henkilöistä, tarkastajan ilmestyminen ovelle tarkoitti lähes aina sitä, ettei kyseisen talouden televisiomaksu ollut kunnossa. Se taas saattoi aiheuttaa kiinni jääneelle henkilölle häpeää varsinkin maksunsa kunnialla maksaneiden naapureiden silmissä. Toiminta oli luultavasti tahatonta, mutta silti tiedostettua viranomaisten puolelta. Tuskinpa tarkastaja itse kertoi naapureille kiinni jääneistä, mutta tuskin hän myöskään pyrki estämään sen havaitsemista. Yleisesti ottaen luvattomuudesta kiinni jääminen onkin ainakin pienissä yhteisöissä ollut häpeällistä, mistä kertoo seuraava tarkastajan kertomus:

---

⁴⁹⁴ Tarkastaja Niemensalo, Niemensalo 1984, 87.

Vuonna 1978 maaseudulla eräässä perheessä oli rouva yksin kotona. Kertoi miehensä lähteneen juuri hakemaan postitoimistosta televisiolupaa, koska he olivat kuulleet tarkastajan olevan liikkeellä. --- Kun ihmettelin miehen viipymistä, vaikka postitoimisto oli aivan nurkalla, selitti rouva miehensä menneenkin naapurikylän postiin. 'Kun tässä tuntevat niin hyvin',⁴⁹⁵

Toisaalta viranomaiset toisinaan myös pyrkivät häpäisemään luvattomuudesta kiinni jääneen henkilön tietoisesti. Häpeärangaistus on ollut yksi suosituimmista rankaisumenetelmistä pääasiassa keskiajalla ja uuden ajan alussa,⁴⁹⁶ eikä se ole täysin tuntematon keino myöskään 1900-luvun alkupuolen radiomaksujen kontrolloinnissa. Vuosina 1928–1934 Yleisradio tehosti salakuuntelun vastaista kampanjaansa lukemalla radiossa uutislähetysten yhteydessä salakuuntelusta kiinni jääneiden henkilöiden nimet, kotipaikat ja ammatit. Toiminta sai kuitenkin osakseen laajaa kritisointia, sillä rikkeitä pidettiin kohtuuttoman pieninä toiminnasta seuranneeseen häpeään verrattuna. Arvostelun vuoksi menetelmästä päätettiin luopua samaan aikaan kun koko tarkastustoiminta siirtyi Yleisradion vastuulle.⁴⁹⁷

Salakuuntelijoiden nimien lukemisen kuitenkin väitettiin olevan tehokas keino salakuuntelun hillitsemisessä, ja sitä suosittiin myös posti- ja lennätinhallituksessa. Lennätinosaston apulaisjohtaja Einar Risberg myönsi vuonna 1934 nimien lukemisen radiossa toki olevan epämieluisaa, mutta totesi samalla, että siitä luopuminen johtaisi välittömästi salakuuntelun lisääntymiseen.⁴⁹⁸ Risberg saattoikin olla oikeassa, sillä olihan häpeärangaistus ollut vuosisatojen ajan yleinen keino rikollisuuden kitkemisessä. Tässä tapauksessa se sekä varoitti muita että rankaisi salakuuntelusta kiinni jäänyttä henkilöä nolaamalla hänet paitsi oman yhteisön, myös koko kansan edessä. Itse rangaistus muistuttikin jalkapuuhan joutumista, mutta sen todellisesta tehosta ei kuitenkaan ollut näytöä. Niinpä on ymmärrettävää, että siitä luovuttiin melko pian Yleisradion kohtaaman negatiivisen julkisuuden seurauksena. Vaaranahan olisi voinut olla kuuntelijoiden kääntyminen Yleisradiota vastaan. Jos ihmisten häpäisyä olisi

---

⁴⁹⁵ Tarkastaja Toivanen, Niemensalo 1984, 32.

⁴⁹⁶ Foucault 2005.

⁴⁹⁷ Lyytinen 1996, 121.

⁴⁹⁸ Mt., 121.

jatkettu, toiminnan häpeällisyys olisi voinut kohdistua salakuuntelijoiden sijasta heidän häpäisijäänsä eli Yleisradioon.⁴⁹⁹

Matti Laineen mukaan epävirallinen sosiaalinen kontrolli voi aiheuttaa yksilön negatiivisen leimautumisen yhteisön edessä,⁵⁰⁰ mitä on selkeästi pyritty hyödyntämään tarkastustoiminnassa. Tarkastajan käynti ja nimen kuuleminen radiossa on riittänyt leimaamaan ihmisen, minkä seurauksena aineellinen rangaistus on saanut rinnalleen aineettoman rangaistuksen – sosiaalisen leimautumisen. Kontrollipolitiikassa onkin pyritty tietoisesti hyödyntämään epävirallista sosiaalista kontrollia, mikä voidaan päätellä edellä mainituista seikoista. Varsinkin tarkastustoiminnan voi perustellusti sanoa jopa lietsoneen epävirallista sosiaalista kontrollointia yhteisöissä eli viranomaiset ovat toimineet aktiivisena osapuolena luomalla käytäntöjä, joiden tarkoitus on ollut aiheuttaa sosiaalista paheksuntaa.

---

⁴⁹⁹ Foucault'n mukaan yksi syy häpeärangaistuksesta luopumiseen valistuksen aikakaudella oli rangaistuksen toteuttajan oma häväistys. ”On rumaa joutua rangaistuksi mutta rankaisemistakaan ei juuri koeta kunniaksi.” Foucault 2005, 16.

⁵⁰⁰ Laine 2007, 116.

6 Suostuttelusta rankaisuun, kannustuksesta pelotteluun

Televisiomaksut olivat lakisääteisiä, mutta luonteensa vuoksi jokseenkin omantunnon varaisia käyttömaksuja. Koska ne olivat 85 vuoden ajan julkisen palvelun yleisradio-toiminnan pääasiallinen rahoitusmuoto, lakisääteisen maksuvelvollisuuden kontrollointi oli välttämätöntä. Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu televisiomaksun rakennetta ja kehitystä koko sen olemassa olon ajan eli radioluvista yleisradioveron alkuun saakka. Tutkimuksessa on perehdytty erityisesti televisiomaksun kontrollointiin ja kontrollointijärjestelmän pyrkimyksiin turvata televisiomaksujen maksaminen ja siten julkisen palvelun rahoitus. Tutkimuskysymyksissä lähtökohtina olivat kontrollointijärjestelmän toiminta ja sen käyttämät kontrollikeinot sekä niiden liittyminen televisiomaksun kehitykseen.

Televisiomaksukontrolli perustui viranomaisten harjoittamaan kontrollipolitiikkaan, jonka tavoitteena oli maksujärjestelmän ylläpitäminen ja televisiomaksun jatkuvuus. Käytännössä ihmisiä pyrittiin ohjaamaan televisiomaksun maksajiksi ja muutoin huolehtimaan lakisääteisen maksuvelvollisuuden noudattamisesta. Kontrollipolitiikassa käytetyt keinot jakautuivat kahtia. Sen lähtökohtana oli suostuttelu, jossa ihmisiä pyrittiin kannustamaan televisiomaksun maksamiseen. Heille annettiin mahdollisuus maksaa televisiomaksu vapaaehtoisesti. Jos mahdollisuuteen ei kuitenkaan tartuttu, kontrollipolitiikassa turvauduttiin suostuttelun kääntöpuoleen – rankaisemiseen. Siinä ihmisiin yritettiin vedota pelon ja uhkailun kautta.

Kontrollipolitiikkaa harjoittaneen kontrollointijärjestelmän rakenne voidaan käytettyjen keinojen perusteella jakaa myös kahteen osaan. Suostuttelusta vastasi perintäjärjestelmä, kun taas rankaiseminen liittyi televisiomaksutarkastuksiin. Perintäjärjestelmässä maksua pyrittiin keräämään positiivisemmin. Siinä toiminta jakautui kolmeen osaan: maksuvelvollisuuden ylläpitämiseen, tiedottamiseen ja markkinointiin. Näistä ensimmäisessä pyrittiin huolehtimaan televisiomaksun maksamisesta myös sen jälkeen, kun asiakas oli sen jo kerran maksanut. Käytännössä maksamisesta tehtiin mahdollisimman helppoa muun muassa uusimalla luvat automaattisesti, kun taas televisiomaksun irtisanomista vaikeutettiin. Perintäjärjestelmälle ei kuitenkaan riittänyt, että maksu vain maksettiin, vaan se piti maksaa myös ajoissa. Niinpä maksuvelvollisuuden ylläpitämiseen liittyi

myös uhkakeinoja, kuten viivästysmaksuja, joiden avulla ihmisiä kannustettiin maksamaan ajoissa ja rangaistiin myöhästyneistä maksuista.

Perintäjärjestelmän toimintaan kuuluneiden tiedotuksen ja markkinoinnin avulla pyrittiin vaikuttamaan sellaisiin maksuvelvollisiin henkilöihin, jotka eivät vielä maksaneet televisiomaksua eli rikkoivat lakia. Tiedotuksessa toiminnan painopiste oli informoinnissa; televisiomaksuun liittyneistä laeista ja faktoista sekä luvattomuuden seurauksista kertomalla ihmisiä yritettiin houkutella maksajiksi. Sillä myös pyrittiin ehkäisemään tahatonta, tietämättömyydestä johtuvaa maksuvelvollisuuden välttelyä. Tiedottamisen keinoja olivat viranomaislähtöiset televisiomaksun lakisääteisyys korostaminen esimerkiksi televisiossa esitettyjen tietoiskujen avulla sekä tiedotuskampanjat, joissa asiakkaita lähestyttiin henkilökohtaisesti. Lisäksi tiedotukseen kuului asiakaslähtöisyys; asiakaspalvelussa asiakkaalle tarjottiin mahdollisuus kysyä televisiomaksuun liittyvistä asioista sekä neuvotella viranomaisten kanssa.

Televisiomaksun markkinoinnissa ihmisiä taivuteltiin maksajiksi sekä myymällä heille maksua suoraan että mainostamalla sitä aktiivisesti. Televisiomaksuainonnassa maksun positiivisia puolia korostettiin voimakkaasti informatiivisissa mainoksissa, ja muun muassa maksun edullisuus ja monipuolisuus nousivat toistuviksi teemoiksi. Toisaalta mainonnassa myös vedottiin tunteisiin lähinnä pelon kautta; uhkaavissa mainoksissa ihmisiä peloteltiin muun muassa maksamattomuuden ikävillä seurauksilla itselle ja muille. Televisiomaksun myynnissä puolestaan maksua kaupattiin aktiivisesti. Siihen osallistuivat sekä tarkastajat että telemarkkinointiyritykset, jotka esimerkiksi soittivat suoraan luvattomiksi epäillyille henkilöille.

Rankaisemiseen perustuneessa televisiomaksujen tarkastustoiminnassa keskityttiin niihin, joihin suostuttelu ei tehonnut eli henkilöihin, joilta perintäjärjestelmän viesti meni ohi; televisiomaksutarkastukset tulivat tutuksi lähinnä vain, kun kansalainen oli laiminlyönyt oman lakiin perustuvan maksuvelvollisuutensa. Tarkastuksilla pyrittiin puuttumaan lain vastaiseen television ja radion käyttöön joko lopettamalla käyttö kokonaan tai tekemällä siitä luvallista ja lainmukaista. Lisäksi niillä kerättiin suoraan tuloja, sillä luvattomuudesta kiinni jäänyt henkilö sekä maksoi hänelle määrättyt sanktiot että alkoi maksaa televisiomaksua – ellei menettänyt laitetta valtiolle rikoksentekovälineenä.

Tarkastustoiminnassa käytetyt keinot olivat negatiivisempia kuin perintäjärjestelmässä. Rangaistuksen mahdollisuutta ja rankaisemista käytettiin pelotteena ja vastakohtana suostuttelulle – niillä pyrittiin samaan tavoitteeseen, mutta eri keinoin. Tarkastuksen toiminta voidaan jakaa kahteen osaan, tarkkailuun ja rankaisuun. Lisäksi tarkastukseen liittyi läheisesti myös epävirallinen sosiaalinen kontrollointi, joka täydensi viranomais-kontrollointia.

Tarkkailussa lähtökohtana oli maksuvelvollisuuden valvonta. Siinä televisiomaksu-tarkastajat tarkkailivat radion ja television käyttöä sekä raportoivat havaitsemistaan väärinkäytöksistä ja lain rikkomisesta. Tarkastajien toimintaa säätelivät tarkat ohjeet, ja tarkastukset noudattivat samanlaista kaavaa lähes koko toiminnan harjoittamisen ajan. Tarkkailulla yritettiin luoda todellinen kiinnijäämisriski ja ilmapiiri, jossa televisio-maksua ei kannattanut jättää maksamatta. Sen vuoksi tarkkailua kohdistettiin toisaalta koko maahan, mutta toisaalta eniten alueille, joilla luvattomuus oli suurinta. Tarkkailulla oli merkittävä rooli pelotteluun perustuneessa kontrollipolitiikassa, sillä sen avulla paljastettiin televisiomaksuihin liittyneitä rikoksia. Ilman tarkkailua rankaiseminen ei olisi ollut mahdollista.

Tarkkailua seuranneella rankaisemisella oli kaksiosainen vaikutus. Toisaalta rangaistuksen mahdollisuus ennaltaehkäisi rikollisuutta, sillä luvattomuudesta kiinnijääneen henkilön rankaiseminen tarjosi esimerkin luvattomuuden seurauksista samaa tekoa harkitseville. Yhden rankaiseminen siis varoitti muita syylistymästä samaan tekoon. Ennaltaehkäisyä käytettiin paljon tarkastustoiminnassa, ja muun muassa tehotarkastusten aikana lehdissä kirjoitettiin paljon luvattomuuden negatiivisista seurauksista. Toisaalta taas rankaiseminen kuritti henkilökohtaisesti luvattomaan tekoon syylistynyttä: konkreettinen rangaistus toimi sekä rikoksen sovituksena että esti sen uusimisen. Luvattomuuteen syylistynyt henkilö joutui esimerkiksi maksamaan vahingonkorvauksia, minkä lisäksi häneltä saatettiin takavarikoida televisio – silloin rikoksen uusiminen tuli mahdottomaksi tai ainakin vaikeutui.

Negatiiviset sanktiot eli rangaistukset ovat keskeisiä kontrollipoliittisia keinoja, joilla toimintaa pyritään ohjaamaan haluttuun suuntaan. Ne olivat tärkeässä osassa myös televisiomaksujen kontrolloinnissa. Televisiomaksurikosten yhteydessä käytetyt rangaistukset voidaan jakaa kahteen osaan niiden ajallisen käytön perusteella. Vuosina 1927–1998 käytössä oli kaksi rankaisumallia – sakot ja menettämisseuraukset, jotka

määrättiin poliisitutkinnan perusteella. Niiden lisäksi käytössä oli myös 1980-luvun alkupuolelta alkaen takautuva televisiolupamaksu, jolla korvattiin luvattomuudesta Yleisradioille aiheutunutta vahinkoa. Vuosina 1999–2012 puolestaan rankaisemisesta päätti Viestintävirasto, jonka käytössä oli edelleen kaksi rangaistusmuotoa – tarkastusmaksu ja takautuva televisiomaksu. Rangaistuskäytäntöjen muutos vuonna 1999 vaikutti suoraan rangaistusten ankaruuteen, sillä sen myötä rangaistukset lievenivät ja muuttuivat kaikille samansuuruisiksi. Aiemmin sakot oli määrätty päiväsakkoina, kun taas tarkastusmaksu määrättiin kaikille kiinteänä, ja takautuva televisiomaksu sidottiin suoraan luvattoman käyttöajan pituuteen.

Vaikka tässä tutkimuksessa on keskitytty viranomaisten harjoittamaan kontrollointiin, sitä on kuitenkin täydennetty hieman epävirallisella kontrolloinnilla; yhteisöjen harjoittama, normien vastaiseen käytökseen reagointi ilman viranomaisia toimi erityisesti tarkastusten apuna. Epävirallinen kontrollointi vaikutti kahteen suuntaan. Toisaalta yhteisöjen sisäinen tarkkailu toi väärinkäytöksiä viranomaisten tietoon. Esimerkiksi naapurin ilmiantaminen luvattomuuden seurauksena auttoi viranomaisia pääsemään luvattoman käyttäjän jäljille. Toisaalta taas viranomaiset pyrkivät hyödyntämään epävirallista sosiaalista kontrollointia tarkoituksella muun muassa lukemalla salakuuntelusta tuomittujen nimiä radiossa.

Lopuksi

Tämä työ on ensimmäinen laaja tieteellinen tutkimus televisiomaksun historiasta ja sen kontrolloinnista. Se kokoaa ensimmäisen kerran yhteen sekä perintä- että tarkastusjärjestelmän toimintamalleja ja -keinoja sekä kartoittaa niiden taustalla vaikuttaneita tavoitteita. Tutkimuksessa myös yhdistetään televisiomaksu yleisradiotoimintaan ja osaksi mediahistoriaa laajemmin kuin aikaisemmissa yleisradiotutkimuksissa on tehty. Tutkimus toimiikin eräänlaisena johdatuksena televisiomaksun historiaan ja laajentaa käsityksiä sen ympärillä toimineesta kontrollointijärjestelmästä; usein käsitykset televisiomaksuista ja niiden kontrolloinnista ovat puutteellisia ja ne perustuvat väärin ja vanhentuneisiin käsityksiin muun muassa aiemman tutkimuksen puutteen vuoksi. Toivonkin tutkimukseni herättävän keskustelua ja toivottavasti oikaisevan väärinkäsityksiä sekä sitkeitä televisiomaksuihin liittyneitä huhuja.

Tutkimuksen tarkastelussa on syytä huomioda omaan taustaani liittyvä seikka. Olen työskennellyt Viestintävirastossa televisiomaksujen parissa puolentoista vuoden ajan.

Sain sieltä paljon apua tutkimuksen tekemiseen, ja itse asiassa koko tutkimuksen teon ajatus lähti Viestintävirastosta. Työni televisiomaksujen parissa onkin vaikuttanut paljon tutkimusaiheen valintaan ja tutkimusongelman muotoiluun – oman virkamieskokemukseni vuoksi esimerkiksi valitsin viranomaisnäkökulman. Olen kuitenkin tutkimusprosessin aikana jatkuvasti pyrkinyt puolueettomuuteen, jottei taustani olisi vaikuttanut tutkimustuloksiin. Tiedostan kuitenkin, että sillä on väistämättä ollut jonkinlainen vaikutus tutkimukseen – kuten tutkijoiden omalla kokemuksella usein on –, ja tutkimus saattaa siksi olla hieman painottunut Viestintävirastolle myönteiseen suuntaan.

Tässä tutkimuksessa keskityttiin televisiomaksujen kontrollointiin, mutta ei juuri otettu kantaa sen onnistumisiin ja epäonnistumisiin. Koska Yleisradion toiminta on rahoitettu yleisradioverolla tämän vuoden alusta alkaen, kontrolloinnin voisi tulkita epäonnistuneen – muutoinhan tarvetta uudistukselle ei olisi ollut. Televisiomaksujen kontrolloinnilla ja yleisradioverolla vaikuttaisi siis olevan yhteys, joka ei tässä tutkimuksessa kuitenkaan tullut selkeästi esille. Havainnon perusteella aihetta voitaisiin kuitenkin tutkia jatkossa erillisellä tutkimuksella, jossa pystyttäisiin hyödyntämään tämän tutkimuksen tuloksia kontrolloinnin keinoista. Analysoimalla keinoja enemmän ja tarkastelemalla niillä saavutettuja tuloksia olisi kenties mahdollista löytää yhteys televisiomaksujen kontrolloinnin ja rahoitusmallin muutoksen välillä.

Tutkimuksessa sivuttiin hieman epävirallista sosiaalista kontrollia osana televisiomaksujen virallista kontrollointia. Sitä käsiteltiin kuitenkin vain niiltä osin, kun se liittyi suoraan viralliseen kontrollointiin. Näin ollen tämän tutkimuksen pohjalta ei juuri voida tehdä johtopäätöksiä televisiomaksujen sosiaalisesta merkityksestä tai vaikutuksista. Televisiomaksujen sosiaalinen ulottuvuus tarjoaisi kuitenkin hedelmällisen pohjan tarkemmalle tutkimukselle. Jatkotutkimuksessa voitaisiin esimerkiksi perehtyä laajemmin televisiomaksu- tai maksuttomuusnormin luonteeseen ja sen yhteisölliseen valvontaan tai ihmisten kokemuksiin virallisista kontrollointikeinoista.

Televisiomaksut olivat poikkeuksellinen ja epätyypillinen tapa rahoittaa kaikille avointa julkista palvelua, Yleisradiota. Palvelu oli tarkoitus tuoda kaikkien ulottuville yhtäläisin ehdoin, mutta siitä huolimatta maksua perittiin vain osasta palvelumuotoja ja vain osalta käyttäjistä. Esimerkiksi Yleisradion internetpalveluiden käyttö oli käyttäjille ilmaista,

mutta ne rahoitettiin suurelta osin televisiomaksutuotoilla - tosin käyttömaksua eivät maksaneet edes kaikki televisionkäyttäjät, sillä osa vältteli maksuvelvollisuutta ja osa oli vapautettu siitä. Tilanne on samankaltainen esimerkiksi julkisessa liikenteessä. Helsingin seudun liikenteessä muun muassa alle 7-vuotiaat lapset ja sokeat matkustavat ilmaiseksi eli he ovat vapautettuja maksusta. Käyttömaksuja peritään siten vain osalta käyttäjistä, minkä lisäksi osa maksuvelvollisista henkilöistä välttelee maksua tietoisesti. Näin ollen televisiomaksuilla ja julkisella liikenteellä on paljon yhteistä: ne mahdollistavat vapaamatkustamisen joko vapaaehtoisesti tai vaihtoehtoisesti pyrkivät puuttumaan siihen kontrolloinnin avulla.

Vaikka televisiomaksut siis olivat epätavallinen tapa rahoittaa julkista palvelua, sen käyttämät keinot eivät olleet poikkeuksellisia vaan päinvastoin. Televisiomaksujärjestelmän lakkauttamisesta huolimatta siinä esiintyneitä kontrollointikeinoja käytetään edelleen yleisesti. Näin ollen tämän tutkimuksen tuloksia kontrolloinnista voidaan soveltaa myös muihin samankaltaisiin järjestelmiin sekä laajemmin muuhun viranomaistoimintaan.

Lähteet

Arkistoaineisto

Viestintäviraston arkistoaineisto (Vivi)

Viestintävirasto/ Telehallintokeskus

Kansio 1: Omat tilastot ym.

Kansio 2: Lupatarkastus 1979-

Kansio 3: Tv-lupamääräysten uudistamistyöryhmä

Kehotuslasku 2012

Mietintö 11.5.1989: Televisiolupajärjestelmän kehittämistyöryhmä

Perintälasku 2 2012

Sakkoluettelot 1935 + poliisipöytäkirjoja & ehdotuksia salakuuntelun torjumiseksi 1945

Telemarkkinointitilasto: Yksityistalouksien telemarkkinointi 1998–2012

Tiedote 3.11.1993: Puhumatta paras –kampanja

Tv-maksutarkastajien koulutus 2011: Ohjeita tarkastajille

Vuositilastot: Televisio- ja radioluvat 1926–2012

Oy Yleisradio Ab

Joukkotiedotusvälineille annettavia tietoja lupa-asioista

Ohjeita lupatarkastajille 1982

Radiolupien tarkastajien toiminta 1955, 1956, 1957, 1958

Lehdet

Salakuunteluleikkeleet 1945–1947 (lehtileikekokoelma)

Tehostettu tarkastustoiminta vuonna 1975 (lehtileikekokoelma)

Turun Sanomat (TS) 16.4.1986

Säädökset ja päätökset

8/1927 Laki radiolaitteista, annettu 17.1.1927

9/1927 Asetus radiolaitteista, annettu 17.1.1927

291/1933 Valtioneuvoston päätös yleisradiovastaanottoa tarkoittavista laitteista ja luvista, annettu 23.11.1933

367/1954 Asetus radiolaitteiden tarkastuksesta

260/1959 Laki takavarikosta ja etsinnästä rikosasioissa, annettu 12.6.1959

405/1959 Laki radiolaitteista annetun lain muuttamisesta, annettu 13.11.1959

696/1981 Valtioneuvoston päätös yleisradiovastaanottoa tarkoittavista laitteista ja luvista, annettu 8.10.1981

518/1988 Laki Telehallinnosta, annettu 10.6.1988

792/1988 Asetus radiolaitteista annetun asetuksen muuttamisesta, annettu 9.9.1988

803/1988 Valtioneuvoston päätös televisioluvista, annettu 15.9.1988

325/ 1989 Liikenneministeriön päätös kunnista, joiden alueella peritään korkeampaa televisiolupamaksua, annettu 6.4.1989

859/1992 Asetus radiolaitteista, annettu 4.9.1992

861/1992 Valtioneuvoston päätös televisiolupamaksuista, annettu 3.9.1992

1380/1993 Laki Yleisradio Oy:stä, annettu 22.12.1993

1392/1994 Valtioneuvoston päätös televisiolupamaksuista annetun valtioneuvoston päätöksen 2 §:n muuttamisesta

745/1998	Laki valtion televisio- ja radiorahastosta, annettu 9.10.1998
395/2003	Laki valtion televisio- ja radiorahastosta annetun lain muuttamisesta, annettu 23.5.2003.
474/2012	Laki Yleisradio Oy:stä annetun lain muuttamisesta, annettu 10.8.2012
475/2012	Laki valtion televisio- ja radiorahastosta annetun lain muuttamisesta, annettu 10.8.2012.
KKO 1978 85 II	Korkeimman oikeuden päätös Menettämisseuraamus, omaisuuden tai sen arvon menettäminen
KKO 1980 105 II	Korkeimman oikeuden päätös Menettämisseuraamus, radiolaite
KKO 1984 90 II	Korkeimman oikeuden päätös Asianomistaja, radiolaite

Painetut lähteet

Lautiainen, Seija: *Television luvaton katselu. Alueellinen tutkimus luvattoman televisiokatselun yleisyydestä Suomessa*. Sarja C 4/1979. Oy Yleisradio Ab., Suunnittelu- ja tutkimusosasto.

Luomi, Anja & Kettula, Merja: *Yleisradio: Luvaton tv:n katselu*. Kvalitatiivinen tutkimus 1/1994. Yleisradio & MAPS ky.

Niemensalo, Aarne: *Yleisradion lupatarkastuksesta. Kentällä koettua lupatarkastajien kertomana*. Oy Yleisradio AB, konttori- ja atk-osasto, lupa-asiaintoimisto 1984.

Televisiolupasäännösten tarkistaminen. Liikenneministeriön julkaisuja, 18/1991. Helsinki 1991.

Televisiolupatyöryhmän mietintö. Liikenneministeriö, Helsinki 1981.

Vastaanottolupamaksujen perinnän tehostaminen. Työryhmän raportti 21.11.1985. Taloussuunnitteluosasto, Oy Yleisradio Ab. Helsinki 1985.

Ylioppilaskalenteri 2009–2010. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta HYY.

Ylioppilaskalenteri 2010–2011. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta HYY.

Tiedotteet, mainokset ja kuunnelmat

Elävä arkisto, Yleisradio

Tietoiskut, Oy Yleisradio Ab, Tv-lupatoimisto

Heikin ja Kaijan lupa-asiat, esitetty 1.1985, viitattu 1.4.2013.

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tietoisku_lupatarkastajat_liikkeella_28772.html#media=28777

Lupatarkastaja kotikäynnillä, esitetty 27.10.1975, viitattu 1.4.2013.

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tietoisku_lupatarkastajat_liikkeella_28772.html#media=28775

Tietoisku tehotarkastuksista, esitetty 13.2.1985, viitattu 1.4.2013

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tietoisku_lupatarkastajat_liikkeella_28772.html#media=28778

Tietokone tehotarkastuksen apuna, esitetty 1.1.1983, viitattu 1.4.2013.

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tietoisku_lupatarkastajat_liikkeella_28772.html#media=28776

Väritelevisiolupa, esitetty 1.1986, viitattu 1.4.2013.

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tietoisku_varitelevisiolupa_78350.html#media=78336

Tietoiskut, YLE

Lupamaksuisku 1, esitetty 3.2.1990, viitattu 1.4.2013.

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tietoisku_tv-lupa_27382.html#media=27386

Lupamaksuisku 2, esitetty 3.2.1990, viitattu 1.4.2013.

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tietoisku_tv-lupa_27382.html#media=27387

Julkinen sana: Televisiomaksut ja –tarkastukset historiaan. Esitetty 19.12.2012, Yle Radio 1.

Luvallanne –tiedote televisiomaksusäädöksistä. Ryhmäristiside kaikille kotitalouksille, kauppaliikkeille, konttoreille, kiinteistöille. Posti- ja telehallitus & Oy Yleisradio Ab 1981.

Viestintäviraston mainosmateriaali (ViviMM.)

Digitaaliset mainokset (dvd)

Gommi ja Pommi -radiomainokset. Tv-maksut 2007.

Gommin ja Pommin tv-maksu-shop. Tv-maksut 2007

Tietoiskukooste. Mainoskokoelma vuosilta 1985–2010.

Tiina Lymi & Juha Veijonen. Tv-maksut 2007.

Tv-maksumainokset 2001–2006.

Painetut mainokset

Koottuja mainoslehtisiä vuosilta 1988–2010.

Sähköiset lähteet

BBC

Press Office

<http://www.bbc.co.uk/aboutthebbc/insidethebbc/whoweare/licencefee/>

<http://www.bbc.co.uk/pressoffice/keyfacts/stories/licencefee.shtml>

Danmarks Radio (DR)

About DR

<http://www.dr.dk/OmDR/Licens/sprog/english.htm>

Digita

Tv, Digitaalisen television kehitysvaiheet Suomessa

http://www.digita.fi/kuluttajat/tv/vastaanottotavat/digi-tv_n_kehitysvaiheet

Gommi ja Pommi, viralliset nettisivut

<https://www.facebook.com/GommiJaPommi>

Helsingin Sanomat (HS)

[http://www.hs.fi/talous/artikkeli/Viestint%C3%A4virasto+Tv-](http://www.hs.fi/talous/artikkeli/Viestint%C3%A4virasto+Tv-lupa+sopii+vaikka+h%C3%A4%C3%A4lahjaksi/1135236320848)

[lupa+sopii+vaikka+h%C3%A4%C3%A4lahjaksi/1135236320848](http://www.hs.fi/talous/artikkeli/Viestint%C3%A4virasto+Tv-lupa+sopii+vaikka+h%C3%A4%C3%A4lahjaksi/1135236320848)

Helsingin seudun liikenne (HSL)

Uutiset 2013

http://www.hsl.fi/fi/mikaonhsl/uutiset/2013/Sivut/Page_20130326015637.aspx

http://www.hsl.fi/fi/mikaonhsl/uutiset/2013/Sivut/Page_20130326015939.aspx

Helsingin yliopiston avoin yliopisto

Perusasioita oikeustieteestä, rikosoikeuden peruskäsitteitä ja -periaatteita

<http://www.avoin.helsinki.fi/kurssit/oikjohd/materiaali/osa5.html>

Helsingin yliopiston ylioppilaskunta (HYY)

[http://hyy.helsinki.fi/fi/opiskelijalle/j%C3%A4senmaksut-](http://hyy.helsinki.fi/fi/opiskelijalle/j%C3%A4senmaksut-edut/j%C3%A4senedut-ja-%E2%80%93palvelut)

[edut/j%C3%A4senedut-ja-%E2%80%93palvelut](http://hyy.helsinki.fi/fi/opiskelijalle/j%C3%A4senmaksut-edut/j%C3%A4senedut-ja-%E2%80%93palvelut)

MOT Kielitoimiston sanakirja

<https://alma.helsinki.fi/window/43166>

Norsk Rikskringkasting (NRK)

Broadcasting Licence Fee

<http://www.nrk.no/informasjon/lisens/1.8037439>

Radiotjänst

Financing

<http://www.radiotjanst.se/en/Radio-and-TV-fee/Financing/>

Finansiering

<http://www.radiotjanst.se/sv/Avgiften/Finansiering/>

Historik om avgiften

<http://www.radiotjanst.se/sv/Avgiften/Historik-om-avgiften/>

Radio and tv-fee

<http://www.radiotjanst.se/en/Radio-and-TV-fee/>

The history behind the fee

<http://www.radiotjanst.se/en/Radio-and-TV-fee/The-history-behind-the-fee/>

Sveriges Radio (SR)

Radiohistoria

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3113&artikel=1971599>

Tilastokeskus, Helsinki 2011

Suomen virallinen tilasto (SVT), kuluttajahintaindeksi

ISSN=1796-3524. Rahanarvonkerroin 1860 – 2011

http://www.tilastokeskus.fi/til/khi/2011/khi_2011_2012-01-18_tau_001.html

viitattu 11.3.2013

TV Licensing

<http://www.tvlicensing.co.uk/about/foi-about-tv-licensing-AB15/>

Tv-maksut: <http://www.tv-maksu.fi/>

Historia

<http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/historia.html>

Tiedotteet

<http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/tiedotteet.html>

http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/tiedotteet/2011/P_55.html

Tv-maksusäädöksiä

<http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/saadokset.html>

Usein kysytyt kysymykset

<http://www.tv-maksu.fi/index/tietoa/ukk.html>

Viestintävirasto: <https://www.viestintavirasto.fi/>

Lehdistötiedotteet 13.5.2008

http://www.ficora.fi/index/viestintavirasto/lehdistotiedotteet/2008/P_22.html

Viraston esittely ja tehtävät: Historia

<https://www.viestintavirasto.fi/viestintavirasto/virastonesittelyjatehtavat/historia.html>

Yle

Yle yhtiönä

<http://yle.fi/yleisradio/ajankohtaista/nain-naapurissa-ruotsi-jatkaa-tv-maksulla-seuraavan-nelivuotiskauden>

<http://yle.fi/yleisradio/faq/tv-maksu/paljonko-tv-maksu-muualla-euroopassa>

<http://yle.fi/yleisradio/julkinen-palvelu>

Haastatellut henkilöt

Anssi Laakso, työskennellyt Yleisradion lupa-asiaintoimistossa vuosina 1984–1988, Telehallintokeskuksen televisiomaksutarkastuksen päällikkönä vuosina 1988–2006 ja tv-maksuosaston johtajana vuodesta 2006 alkaen. Haastattelu 10.4.2013.

Kristiina Holmasto, työskennellyt televisiomaksujen laskutuksessa vuosina 1990–1991, tarkastusosastolla vuosina 1991–2012 ja tarkastuksen päällikkönä vuonna 2012. Haastattelu 10.4.2013.

Petri Peutere, tv-maksuosaston asiakaspalvelupäällikkö, työskennellyt televisiomaksujen parissa vuodesta 2000. Haastattelu 15.4.2013.

Kaikki haastattelut ovat tutkijan tekemiä (SP), ja niiden muistiinpanot ovat tutkijan hallussa.

Kirjallisuus

Ala-Fossi, Marko & Herkman, Juha & Keinonen, Heidi: *Radio- ja televisiotutkimuksen metodologiaa: Näkökulmia sähköisen viestinnän tutkimiseen*. Tampere University Press, Tampere 2008.

Ala-Fossi, Marko: *Social Obsolescence of the TV Fee and the Financial Crisis of Finnish Public Service Media*. Journal of Media Business Studies 9:1, 33-54, 2012.

Briggs, Asa: *The Birth of Broadcasting*. The History of Broadcasting in the United Kingdom, volume 1. Oxford University Press, London 1961.

Briggs, Asa: *The BBC. The first fifty years*. Oxford University Press, 1985.

Deleuze, Gilles: Haastatteluja. Tutkijaliitto, Helsinki 2005.

Denton, Robert E. Jr & Woodward Gary C.: *Persuasion and Influence in American Life*. Waveland Press Inc, 2004.

Denzin, Norman K.: *The Research Act in Sociology. A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. London Butterworths, 1970.

Endén, Rauno (toim.): *Yleisradio 1926-1996: A History of Broadcasting in Finland*. Finnish Historical Society, Helsinki 1996.

Engblom, Lars-Åke & Wormbs, Nina: *Radio och tv efter monopolet. En kamp om politik, pengar, public och teknik*. Ekerlids Förlag, Stockholm 2007.

Engblom, Lars-Åke: *The Swedish licence-fee system: Once more under reconsideration*. Journal of Media Business Studies 9:1, 23–32, 2012.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere 1999.

Foucault, Michel: Tarkkailla ja rangaista. Otava, Helsinki 2005.

Hadenius, Stig: *Kampen om monopolet : Sveriges radio och TV under 1900-talet*. Prisma, Stockholm 1998.

Heino, Timo-Erkki & Leppänen, Airi & Mäntymäki Eeva: *Yleisradio median murroksessa*. Radio- ja televisiotoimittajien liitto, Vastapaino, Tampere 2010.

Heinonen, Olavi & Koskinen, Pekka & Lappi-Seppälä, Tapio & Majanen, Martti & Nuotio, Kimmo & Nuutila, Ari-Matti & Rautio, Ilkka: *Rikosoikeus*. Oikeuden perusteokset. WSOY, Helsinki 2002.

Hellman, Heikki: *Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2012.

Hiekkataipale, Risto: *Yleisradiovastaanottimien lupatarkastus ja kotirauha*. Kandidaatin tutkielma, Oikeustiede 1976.

Hietala, Veijo: *Pelastiko kaupallinen televisio Suomen tv-viihteen?* Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan. Toim. Juhani Wiio. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007.

Honkala, Kaisa: *”YK:n ihmisoikeudet vankiloihin!” Marraskuun liikkeen suomalaisen kontrollipolitiikan kritiikki 1967–1972*. Pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto 2010.

Hulten, Olof: *Julkinen palvelu ja lupamaksupolitiikka Ruotsissa*. Yleisradio median murroksessa. Toim. Heino, Timo-Erkki & Leppänen, Airi & Mäntymäki Eeva Radio- ja televisiotoimittajien liitto, Vastapaino, Tampere 2010.

Ilmonen, Kari: *Tekniikka, kaiken perusta. Yleisradion historia 1926–1996, osa 3*. Yleisradio, Helsinki 1996.

Iosifidis, Petros & Steemers, Jeanette & Wheeler, Mark: *European Television Industries*. British Film Institute, 2005.

Isokangas, Tuulikki: *Radio- ja televisiolupamaksujen perintäsystemi luvattoman kuuntelun ja katselun ehkäisyn kannalta*. Seminaaritutkielma, Helsingin Kauppakorkeakoulu 1977.

Keinonen, Heidi: *Kamppailu yleisteleviosta. TES-TV:n, Mainos-TV:n ja Tesvision merkitykset suomalaisessa televisiokulttuurissa 1956–1964*. Tampereen yliopistopaino, Tampere 2011. Julkaistu myös sähköisesti <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66715/978-951-44-8369-1.pdf?sequence=1>

Kekkonen, Jukka & Ylikangas, Heikki: *Vapausrangaistuksen yleistymisen ja sen ankaruusasteen vaihteluiden selittäminen*. Toim. Jyri Inha. Muutos ja jatkuvuus: näköaloja oikeushistoriaan. Jukka Kekkonen juhla- ja Talentum, Helsinki 2003.

Kemppainen, Pentti: *Radion murros: Julkisiradioiden kanavauudistus Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa*. Helsingin yliopiston viestinnän laitos, Helsinki 2001.

Korolainen-Virkajärvi, Katri: *Auktoriteetit ja yhteiskunnan murros: Sosiaalinen kontrolli Sörnäisten seurakuntien alueella 1906–1917*. Pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto 2012.

Kortti, Jukka: *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2003.

Kortti, Jukka: *Näköradiosta digiboksiin: Suomalaisen television sosiokulttuurinen historia*. Gaudeamus, Helsinki 2007.

Koskivirta, Anu: ”Sisäinen vihollinen”: *Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Yliopistopaino, Helsinki 2001. Julkaistu myös sähköisesti
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19509/sisainen.pdf?sequence=1>

Lahti, Raimo & Laitinen, Ahti: *Kontrollipolitiikasta*. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos, rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja 8:4, Turku 1978.

Lahti Raimo: *Kontrollipolitiikka – kriminaalipolitiikka*. Kontrollipolitiikasta. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos, rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja 8:4, Turku 1978.

Laine, Matti: *Kriminologia ja rankaisun sosiologia*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 1/2007. Tietosanoma, Helsinki 2007.

Laitinen, Ahti: *Johdanto*. Kontrollipolitiikasta. Toim. Raimo Lahti ja Ahti Laitinen. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos, rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja 8:4, Turku 1978a.

Laitinen Ahti: *Sairaus kontrollipolitiikan kohteena*. Kontrollipolitiikasta. Toim. Raimo Lahti ja Ahti Laitinen. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos, rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja 8:4, Turku 1978b.

Lund, Berg: *Financing Public Service Broadcasting*. Journal of Media Business Studies 9:1, 7–22, 2012.

Lukkarinen, Vilho & Nurmimaa, Väinö: *Kun telkkari Suomeen tuli: TES-televisiotoiminnan historia*. Kirjayhtymä, Helsinki 1988.

Lyytinen, Eino: *Perustamisesta talvisotaan. Yleisradion historia 1926–1949, osa 1*. Yleisradio, Helsinki 1996.

Mikkonen, Isto: *Radiolupakonttorista televisiолupakeskukseksi 1927–1987*. Posti- ja telelaytos, televisiолupakeskus, Helsinki 1987.

Mustonen, Anu: *Mediapsykologia*. WSOY, Helsinki 2001.

Risberg, Einar: *Suomen lennätinlaitoksen historia 1855–1955*. Posti- ja lennätinhallitus, Helsinki 1959.

Ruoho, Iiris: *Sarjadraamaa kakkosella. 40 vuotta todellisuuden jäljillä*. Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan. Toim. Juhani Wiio. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007.

Salokangas, Raimo: *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1949–1996, osa 2*. Yleisradio, Helsinki 1996.

Salokangas, Raimo: *Suomalainen televisiojärjestelmä. Julkisen palvelun ja kaupallisen television liitto*. Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan. Toim. Juhani Wiio. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007.

Scannell, Paddy & Cardiff, David: *A Social History of British Broadcasting 1922-39: Serving the Nation*. Blackwell, Oxford 1991.

Soramäki, Martti: *Television tuotantotalouden ja tuotantorakenteiden muutos ja sen suhde ohjelmistojen muutokseen*. Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan. Toim. Juhani Wiio. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007.

Takala, Hannu: *Kontrollipolitiikka suunnittelukokonaisuutena*. Kontrollipolitiikasta. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos, rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja 8:4, Turku 1978.

Tulppo, Pirkko (toim.): *Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen: Puoli vuosisataa suomalaista yleisradiotoimintaa*. WSOY, Porvoo - Helsinki 1976.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2009.

Vihavainen, Timo: *Sodan ja vaaran vuodet. Yleisradion historia 1926–1949, osa 1*. Yleisradio, Helsinki 1996.

Viljakainen, Jarmo: *Radiomonopolista kanavatulvaan: Poimintoja Suomen radio- ja televisiotoiminnan vaiheista*. Edita, Helsinki 2004.

Wiio, Juhani (toim.): *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007

Liitteet

Liite 1

Taulukko 1. Voimassa olevat radio- ja televisioluvat sekä televisiomaksut (kpl).							
Vuosi	Radio		Mustavalko		Väri		Yhteensä
1926	11 651	100,0%	-	-	-	-	11 651
1927	36 953	100,0%	-	-	-	-	36 953
1928	73 836	100,0%	-	-	-	-	73 836
1929	95 742	100,0%	-	-	-	-	95 742
1930	106 559	100,0%	-	-	-	-	106 559
1931	116 850	100,0%	-	-	-	-	116 850
1932	119 930	100,0%	-	-	-	-	119 930
1933	121 020	100,0%	-	-	-	-	121 020
1934	129 123	100,0%	-	-	-	-	129 123
1935	144 737	100,0%	-	-	-	-	144 737
1936	176 723	100,0%	-	-	-	-	176 723
1937	230 903	100,0%	-	-	-	-	230 903
1938	293 896	100,0%	-	-	-	-	293 896
1939	332 943	100,0%	-	-	-	-	332 943
1940	347 533	100,0%	-	-	-	-	347 533
1941	375 470	100,0%	-	-	-	-	375 470
1942	425 122	100,0%	-	-	-	-	425 122
1943	478 506	100,0%	-	-	-	-	478 506
1944	496 732	100,0%	-	-	-	-	496 732
1945	542 198	100,0%	-	-	-	-	542 198
1946	560 624	100,0%	-	-	-	-	560 624
1947	601 861	100,0%	-	-	-	-	601 861
1948	629 907	100,0%	-	-	-	-	629 907
1949	662 068	100,0%	-	-	-	-	662 068
1950	721 505	100,0%	-	-	-	-	721 505
1951	784 527	100,0%	-	-	-	-	784 527
1952	853 101	100,0%	-	-	-	-	853 101
1953	905 317	100,0%	-	-	-	-	905 317
1954	968 437	100,0%	-	-	-	-	968 437
1955	1 020 585	100,0%	-	-	-	-	1 020 585
1956	1 066 478	100,0%	-	-	-	-	1 066 478
1957	1 111 877	100,0%	-	-	-	-	1 111 877
1958	1 140 073	99,3%	7 757	0,7%	-	-	1 147 830
1959	1 187 089	97,2%	34 250	2,8%	-	-	1 221 339
1960	1 227 559	93,0%	92 524	7,0%	-	-	1 320 083
1961	1 290 447	87,2%	190 132	12,8%	-	-	1 480 579
1962	1 329 633	79,8%	335 991	20,2%	-	-	1 665 624
1963	1 396 733	74,6%	475 687	25,4%	-	-	1 872 420
1964	1 455 695	70,0%	622 455	30,0%	-	-	2 078 150
1965	1 540 851	67,8%	731 986	32,2%	-	-	2 272 837
1966	1 605 039	66,1%	822 311	33,9%	-	-	2 427 350
1967	1 662 710	64,9%	899 158	35,1%	-	-	2 561 868
1968	1 701 009	64,0%	957 723	36,0%	-	-	2 658 732

Vuosi	Radio		Mustavalko		Väri		Yhteensä
1969	1 744 039	63,2%	1 014 523	36,8%	1 013	0,0%	2 759 575
1970	1 783 360	62,7%	1 058 374	37,2%	4 213	0,1%	2 845 947
1971	1 816 869	62,1%	1 099 133	37,5%	11 893	0,4%	2 927 895
1972	1 895 869	60,9%	1 182 957	38,0%	35 226	1,1%	3 114 052
1973	1 943 595	60,1%	1 223 901	37,9%	65 216	2,0%	3 232 712
1974	1 996 693	59,2%	1 260 964	37,4%	114 213	3,4%	3 371 870
1975	2 098 936	57,4%	1 335 632	36,5%	222 615	6,1%	3 657 183
1976	2 199 575	55,3%	1 420 882	35,7%	358 587	9,0%	3 979 044
1977	-	-	1 023 337	70,4%	431 147	29,6%	1 454 484
1978	-	-	965 730	64,4%	534 097	35,6%	1 499 827
1979	-	-	856 908	56,9%	648 186	43,1%	1 505 094
1980	-	-	752 236	48,9%	786 023	51,1%	1 538 259
1981	-	-	689 839	42,8%	923 787	57,2%	1 613 626
1982	-	-	613 802	36,6%	1 064 447	63,4%	1 678 249
1983	-	-	533 399	30,7%	1 204 411	69,3%	1 737 810
1984	-	-	439 414	24,8%	1 330 716	75,2%	1 770 130
1985	-	-	344 584	19,3%	1 439 727	80,7%	1 784 311
1986	-	-	287 473	15,8%	1 534 899	84,2%	1 822 372
1987	-	-	236 726	12,8%	1 606 196	87,2%	1 842 922
1988	-	-	185 272	9,9%	1 677 207	90,1%	1 862 479
1989	-	-	147 327	7,8%	1 731 922	92,2%	1 879 249
1990	-	-	118 287	6,2%	1 775 227	93,8%	1 893 514
1991	-	-	96 304	5,1%	1 800 964	94,9%	1 897 268
1992	-	-	78 767	4,2%	1 808 869	95,8%	1 887 636
1993	-	-	64 415	3,5%	1 801 730	96,5%	1 866 145
1994	-	-	57 428	3,1%	1 824 325	96,9%	1 881 753
1995	-	-	50 557	2,6%	1 864 786	97,4%	1 915 343
1996*	-	-	-	-	-	-	1 929 020
1997	-	-	-	-	-	-	1 947 397
1998	-	-	-	-	-	-	1 972 255
1999	-	-	-	-	-	-	1 994 394
2000	-	-	-	-	-	-	1 998 706
2001	-	-	-	-	-	-	2 008 486
2002	-	-	-	-	-	-	2 011 306
2003	-	-	-	-	-	-	2 016 753
2004	-	-	-	-	-	-	2 005 185
2005	-	-	-	-	-	-	2 003 769
2006	-	-	-	-	-	-	2 001 633
2007	-	-	-	-	-	-	1 947 044
2008	-	-	-	-	-	-	1 916 256
2009	-	-	-	-	-	-	1 901 789
2010	-	-	-	-	-	-	1 895 940
2011	-	-	-	-	-	-	1 882 319
2012	-	-	-	-	-	-	1 852 624

* Vuodesta 1996 alkaen käytössä oli vain yksi lupalaji.

Lähde: Vuositilastot, Vivi.

Liite 2

Aika	Radio	Mustav.	Mustav. kallis	Väri	Väri kallis	Yksi maksu
1926-30.6.1940	100	-	-	-	-	-
1.7.1940-30.6.1945	120	-	-	-	-	-
1.7.1945-30.9.1945	200	-	-	-	-	-
1.10.1945-30.11.1947	300	-	-	-	-	-
1.12.1947-31.12.1948	500	-	-	-	-	-
1.1.1949-31.12.1950	700	-	-	-	-	-
1.1.1951-30.9.1955	900	-	-	-	-	-
1.10.1955-31.7.1956	1000	-	-	-	-	-
1.8.1956-31.12.1957	1200	-	-	-	-	-
1.1.1958-30.6.1959	1200	6000	-	-	-	-
1.7.1959-28.2.1962	1500	6000	-	-	-	-
1.3.1962-31.12.1962	2000	6000	-	-	-	-
1.1.1963-31.12.1968	20	60	-	-	-	-
1.1.1969-31.12.1971	20	60	-	100	-	-
1.1.1972-31.5.1975	30	70	90	100	-	-
1.6.1975-31.12.1976	40	90	120	130	-	-
1.1.1977-31.8.1977	-	180	220	160	-	-
1.9.1977-31.1.1979	-	200	250	380	430	-
1.2.1979-31.5.1981*	-	100	125	190	215	-
1.6.1981-31.12.1982	-	105	140	205	245	-
1.1.1983-31.5.1986	-	120	165	230	295	-
1.6.1986-31.5.1988	-	130	180	240	310	-
1.6.1988-31.5.1989	-	190	-	330	-	-
1.6.1989-31.5.1990	-	202	212	352	362	-
1.6.1990-31.5.1991	-	220	230	385	395	-
1.6.1991-31.12.1992	-	234	246	414	426	-
1.1.1993-31.1.1995**	-	462	486	822	846	-
1.2.1995-31.12.1995	-	462	486	862	886	-
1.1.1996-31.1.1998	-	-	-	-	-	862
1.2.1998-30.6.2000	-	-	-	-	-	882
1.7.2000-31.12.2001	-	-	-	-	-	982
1.1.2002-31.12.2003***	-	-	-	-	-	165,15
1.1.2004-31.12.2004	-	-	-	-	-	186,6
1.1.2005-31.12.2005	-	-	-	-	-	193,95
1.1.2006-31.12.2006	-	-	-	-	-	200,7
1.1.2007-31.12.2007	-	-	-	-	-	208,15
1.1.2008-31.12.2008	-	-	-	-	-	215,45
1.1.2009-31.12.2009	-	-	-	-	-	224,3
1.1.2010-31.12.2010	-	-	-	-	-	231,05
1.1.2011-31.12.2011	-	-	-	-	-	244,9
1.1.2012-31.12.2012	-	-	-	-	-	252,25

*1.2.1979 maksuissa siirryttiin puolen vuoden laskutukseen, joten hinta on puolelta vuodelta.
** Vuoden 1993 alussa palattiin vuosittaiseen laskutukseen.
*** Hinnat ovat markoissa vuoteen 2001 saakka ja sen jälkeen euroissa.

Lähde: Hintatiedot, kansio 1, Viii.